

European Electoral Studies

VOLUME: 4
ISSUE: 2

Studie

MARTIN KREIDL

Je volební chování v prvním kole senátních voleb ovlivněno vlastnostmi kandidátů? 109–123

TOMÁŠ KOSTELECKÝ

Regionální rozdíly ve volebních výsledcích v České republice – parlamentní volby 1996–2006 124–134

KLÁRA VLACHOVÁ

Stratifikace, zaměstnanecký sektor a volební chování 135–141

JAKUB ŠEDO

Reforma volebního systému v ČR – 20 let diskusí 142–153

Články

PAVEL MAŠKARINEC

Estonské komunální volby a jejich specifika a význam pro stranickou soutěž 154–171

EVA KNEBLOVÁ

Změna volebního systému v Albánii v roce 2009 a její dopad na parlamentní volby 172–182

PAVEL MAŠKARINEC

Parlamentní volby na Islandu v roce 2009: historické vítězství levice 183–193

Recenze

ZBYNĚK KLÍČ

Krajské volby 2008 194–195

Projekt „Evropská volební studia“ byl zpracován v rámci Výzkumného záměru Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky „Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích“ (kód 0021622407).

Je volební chování v prvním kole senátních voleb ovlivněno vlastnostmi kandidátů?

Ilustrace použití modelu diskrétní volby na datech z výběrového šetření¹

Martin Kreidl (kreidlm@kss.zcu.cz)²

Abstract

Voting behavior in the elections to the higher chamber of the Czech parliament (the Senate) is a rather unexplored phenomenon. This probably results from a variety of substantive as well as methodological reasons. Yet, there are many unanswered theoretical questions and untested hypotheses pertaining precisely to this type of vote. Senate elections are highly personalized—there is one candidate nominated by each major party in a district, or there are independent candidates. However, we are rather uninformed if (and to what degree) candidate's individual characteristics (age, gender, education and academic qualifications, place of residence) increase their odds of electoral success. I argue that many methodological obstacles in studying senate elections may be overcome by using a discrete-choice model (conditional logit model). I illustrate its application using data from a panel survey conducted before and after the first senate election in the post-socialist Czech Republic in 1996. The analysis reveals that some individual characteristics of candidates do indeed increase their odds of obtaining votes net of party effects. Furthermore, I document that this "ideal candidate profile" differs across socio-demographic groups.

Keywords

voting behavior; senate elections; Czech Republic; conditional logit model

Note

Práce na této studii byly finančně podpořeny z projektu specifického výzkumu na FF ZČU v Plzni.

¹Rád bych poděkoval Šárce Vohlídalové, Martině Štípkové a Lucii Hoškové za asistenci v různých fázích přípravy tohoto článku. Ladislavu Cabadovi bych rád poděkoval za přečtení první verze článku a věcný a metodologický komentář, který přispěl k finální podobě textu. Jednomu z recenzentů bych chtěl poděkovat za upozornění na formální chybu při prezentaci dílčích statistických výsledků.

²Martin Kreidl, katedra sociologie, FF ZČU, Univerzitní 8, 306 14 Plzeň.

Úvod: volební chování ve volbách do Senátu – velká neznámá?

Volby do Senátu PČR jsou v mnoha ohledech odlišné od jiných typů voleb, které v ČR existují (volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, volby do Evropského parlamentu, volby do zastupitelstev): volí se podle jiného volebního systému, v jinak regionálně vymezených volebních obvodech a v každých volbách se obměňuje jen část (třetina) senátorů (viz např. Belko, 2004). Institucionalizovaná odlišnost senátních voleb staví před analytiku řadu nových a velmi zajímavých výzkumných témat, ale i řadu metodologických výzev. Přesto, anebo možná právě proto, v české sociální vědě absentují studie volebního chování v senátních volbách. Sociální vědci jako kdyby sdíleli nižší zájem veřejnosti o horní komoru Parlamentu ČR: volební účast v senátních volbách je tradičně velmi nízká (např. Linek a Lyons, 2007, s. 64) a Senát je pro občany ve srovnání s jinými ústavními institucemi málo důvěryhodný (např. Kunštát, 2009).

I když je v principu možné volební chování analyzovat na základě různých datových zdrojů, nejčastější jsou pravděpodobně empirické analýzy založené na datech z výběrových šetření, výzkumů veřejného mínění a tzv. exit-pollových šetření (pro přehled vybraných datových zdrojů viz např. Lebeda, Krejčí a Leontiyeva, 2004; Lebeda a Krejčí, 2007). Studie volebního chování českých voličů založené na podobných datech se zatím systematicky zaměřovaly zejména na volby do Poslanecké sněmovny (např. Kreidl, 2005; Kreidl a Vlachová, 2000; Matějů, 1999; Matějů a Řeháková, 1997, 2000; Řeháková, 1998; Vlachová a Řeháková, 2007). V poslední době se objevily i studie zaměřené na některé volby druhého řádu³, zejména na volby do Evropského parlamentu (např. Linek, 2004; Linek a Lyons, 2005). Volby do krajských, případně obecních zastupitelstev, a volby do Senátu jsou v publikovaných analýzách tohoto druhu zastoupeny okrajově, případně vůbec.⁴

Téma voleb do Senátu je v české politologii a politické sociologii zastoupeno spíše úvahami na téma dopadů volebního systému těchto voleb na reprezentaci politických stran a podobu stranického systému (např. Chytilík, 2005a, 2005b). Absentují analýzy toho, zda (a které) *individuální charakteristiky kandidátů* zvyšují, respektive snižují jejich šance na volební úspěch, stejně jako rozbor toho, *kteří kandidáti jsou více (a kteří méně) atraktivní pro různé kategorie voličů*. Nemáme k dispozici ani ověření některých *klasických hypotéz o sociálních a demografických determinantách volebního chování* v senátních volbách. Zcela chybí srovnání volebního chování různých skupin voličů v různých volbách, případně studie věnující se proměnám volebního chování voličů v senátních volbách.

Absence empirických analýz volebního chování v senátních volbách je zřejmě způsobena souběhem věcných a metodologických okolností. Relativně slabé postavení Senátu, jeho malá popularita a nízká důvěryhodnost (viz výše) zřejmě vytěsňují senátní volby na okraj výzkumného zájmu. Zároveň ale je analýza volebního chování v senátních volbách komplikovanější než u jiných voleb, protože je obtížné získat vhodná data a je velmi komplikované tato data obhajitelným způsobem analyzovat.

Provést přijatelně reprezentativní výběrové šetření zaměřené na volební chování v senátních volbách je kvůli systému voleb metodologicky poměrně náročné. Zejména pravděpodobnostní výběrová šetření jsou u senátních voleb velmi komplikovaná. Volby se (s výjimkou prvních voleb v roce 1996) konají pouze na části území ČR. Volební obvody se nezdá, že by se rozdělení území státu do administrativních jednotek. Agentury však často vybírají respondenty pro dotazování metodou víceúrovňových výběrů, přičemž existující územní jednotky (např. kraje nebo okresy) jsou obvykle oporou pro jednotlivé výběrové kroky. Výzkumné agentury by tak pro výzkum musely navrhovat specifický design výběru respondentů, což je časově, finančně i jinak náročné.

Zdaleka ne všechny politické strany nominují své kandidáty ve všech obvodech a zároveň v senátních volbách kandiduje celá řada nezávislých osobností. Množina možností (stran, kandidátů), z níž každý respondent/volič vybírá, se tak nevyhnutelně poměrně zásadním způsobem liší napříč jednotlivými volebními obvody. To značně komplikuje dotazovací situaci i následnou analýzu dat. Dotaz-

³Pro vysvětlení pojmu viz např. Šaradín (2007).

⁴Existují nicméně poměrně početné analýzy založené na jiných datových zdrojích, nejčastěji na oficiálních volebních výsledcích (případně doplněných daty za obce/okresy/kraje z databáze ČSÚ), které hledají odpovědi na podobné otázky a věnují se v menší či větší míře všem druhům voleb. Jako příklady lze uvést např. studie Kostecký (2005b), Pink a Smolík (2007) nebo Šaradín (2003, 2004a, 2004b).

níková šetření často při otázkách na volební chování a/nebo volební záměr pokládají respondentům uzavřené, nebo polo-uzavřené otázky a zároveň všem respondentům předkládají kartu se seznamem všech kandidujících stran/osob, s jejíž pomocí respondenti odpovídají (srov. Plecítá-Vlachová, 2004). Obvykle existuje jen jeden vzor karty, který je předkládán všem respondentům bez ohledu na místo bydliště/dotazování. Tento postup je při senátních volbách těžko použitelný, protože seznam by nevyhnutelně byl příliš dlouhý.

Mnohorozměrné statistické metody obvykle používané k analýze volebního chování (binomiální logistická regrese, multinomiální logistická regrese, srov. například jednotlivé kapitoly v knize Lebedy a kol., 2007, zejména kapitola 10; v zahraniční literatuře viz např. Dow, 1999; Bélanger a kol., 2006) obvykle předpokládají, že je množina stran/kandidátů konstantní pro všechny voliče/volební obvody (viz např. Allison, 1999), což u českých senátních voleb neplatí. Toto analytické úskalí lze řešit dvěma odlišnými způsoby:

1. Mohli bychom – pokud bychom měli dostatek dat – volební chování studovat zvlášť v každém volebním obvodu.
2. Mohli bychom analýzu omezit pouze na modelování voleb mezi stranami, které nominovaly své kandidáty ve všech obvodech.

První varianta je slibná, protože umožňuje zohlednit při analýze kontextuální a historická specifika každého obvodu. Je však zároveň velmi datově (a finančně) náročná (srov. Kostecký, 2005a). Snad proto nebyl – pokud vím – takový design v ČR ještě nikdy uplatněn. Zároveň takový postup komplikuje možné zobecnění výsledků analýzy, protože data popisují právě jen jeden konkrétní obvod. I druhý zmíněný postup má svá úskalí, protože odhlíží od mnoha specifík voleb (např. existence silných nezávislých kandidátů, volební chování v druhém kole voleb atp.), což může zkreslovat výsledky a ztěžovat jejich korektní interpretaci. Ani tento druhý postup však nebyl – pokud je mi známo – v ČR zatím aplikován.

Výzkumné otázky: mají vlastnosti kandidátů vliv na volební rozhodnutí?

Volby do Senátu jsou personifikovány mnohem více než volby např. do Poslanecké sněmovny. Každá strana je v obvodu reprezentována maximálně jedním kandidátem a jeho/její vlastnosti mohou sehrát při voličském rozhodování podstatnou úlohu. V ČR platí, že voliči obvykle volí podle stranického principu a klíčovou úlohu při rozhodování má stranická identifikace, případně shoda vlastní politické ideologie s ideologií strany (srov. Lebeda a kol., 2007, s. 207–209). Je však možné, že specifické vlastnosti samotných kandidátů (věk, pohlaví, zaměstnání, ...) mohou přinášet dodatečný zisk a/nebo ztrátu hlasů ve srovnání s preferencemi volební strany, a to zejména od nerozhodnutých voličů (srov. např. Cutler, 2002).

Podobné spekulace se při příležitosti voleb do Senátu často objevovaly například v českých médiích, nikdy však nebyly ověřeny seriózní analýzou. Prvním cílem tohoto textu je ověřit, zda jsou tyto spekulace oprávněné: *Jsou někteří kandidáti pro voliče díky svým charakteristikám obecně (v průměru) atraktivnější než kandidáti jiní?* Chci tedy ukázat, zda existuje profil „ideálního kandidáta“, který bude u voličů nadstandardně populární, a to nejen ve srovnání s kandidáty jiných stran, ale i při srovnání s jinými kandidáty téže strany. Druhým cílem tohoto textu je zjistit, zda se *profil ideálního kandidáta nějak liší pro různé skupiny voličů* (srov. Cutler, 2002; McDermott, 2005). Mají například ženy silnější tendenci dávat – bez ohledu na stranickou příslušnost – hlas spíše ženám než mužům? Volí vysokoškoláci spíše vzdělané kandidáty, kteří jsou jim pravděpodobně kulturně, ideově i jinak bližší? Mají mladí voliči spíše sklon volit mladší kandidáty? Je možné odvodit profil ideálního kandidáta pro specifické cílové skupiny voličů, případně pro volební obvody, které jsou s ohledem na socio-demografický profil svébytné? Existují tyto vztahy i při statistické kontrole volební strany kandidáta?

Kromě výše uvedených věcných záměrů má text i metodologický cíl: představit na konkrétní aplikaci *inovační analytickou metodu tzv. podmíněného logitového modelu* (viz níže), která má oproti jiným v politologii a politické sociologii běžně užívaným mnohorozměrným analytickým metodám řadu výhod.

Tato metoda je poměrně dobře známá v aplikovaném výzkumu (např. marketing), ale do českého akademického prostředí ještě příliš nepronikla (v zahraniční literatuře nicméně najdeme úvahy o možnostech jejího použití např. pro studium volebního jednání, viz Alvarez a Nagler, 1998; konkrétní aplikaci pak nabízí Cutler, 2002).

Data a metodologie

Data, která používám v analýze, pocházejí z panelového výzkumu, který při příležitosti prvních voleb do Senátu PČR v roce 1996 provedla agentura SC & C pro Českou televizi. Dotazování panelu respondentů proběhlo třikrát – před prvním kolem senátních voleb, před druhým kolem a po druhém kole. První kolo voleb se konalo 15.–16. 11. 1996 a dotazování proběhlo v období 48 hodin před otevřením volebních místností (tj. ve dnech 13.–14. 11. 1996). Druhé kolo voleb se konalo (tam, kde to bylo potřeba⁵) ve dnech 22.–23. 11. 1996 a druhá vlna dotazování respondentů proběhla opět v období 48 hodin před otevřením volebních místností (tj. ve dnech 20.–21. 11. 1996). Výzkum měl i třetí vlnu dotazování, která proběhla po skončení voleb. Tato třetí vlna dotazování bohužel není v technické zprávě k výzkumu dostatečně zdokumentována, a proto data z ní v analýze nepoužívám.⁶

Základní populací výzkumu byli dospělí občané ČR, tj. všichni obyvatelé starší 18 let. Výběr respondentů probíhal poměrně komplikovaným, vícestupňovým způsobem. Výběrová procedura zahrnovala v prvním kroku pravděpodobnostní stratifikovaný výběr zohledňující regionální a politické členění území ČR. Druhým krokem byl pravděpodobnostní skupinový výběr dotazovacích lokalit. Třetím krokem byla metoda náhodné procházky ve zvolené lokalitě, přičemž konkrétní respondenti byli voleni s ohledem na předem stanovené kvóty (věk, pohlaví, vzdělání). Celkem bylo v první vlně výzkumu dotázáno 1 174 respondentů. Vzhledem ke kvótní komponentě výběru není možné uvést míru návratnosti. K dalšímu zpracování jsem použil pouze údaje od 1 171 respondentů, protože u tří osob nebylo možné z dat spolehlivě zrekonstruovat údaj o příslušnosti k některému senátnímu volebnímu obvodu.

Dotazování proběhlo metodou standardizovaného rozhovoru s dotazníkem. V první vlně dotazování se rozhovor týkal – mimo jiné – záměru zúčastnit se voleb, jména a příjmení prvního a případně i dalšího preferovaného kandidáta, strany, s níž si respondent prvního preferovaného kandidáta spojuje, ale i dalších údajů (důvody absence, doba, kdy se respondent rozhodl, volební chování ve volbách do PS PČR v červnu 1996, vnímané charakteristiky preferovaného kandidáta, očekávání na budoucího senátora, záměr na volbu v případném druhém kole atp.).

Druhá vlna dotazování se věnovala retrospektivním dotazům na skutečné volební chování v prvním kole voleb, na zamýšlenou volební účast ve druhém kole a na zamýšlenou volbu ve druhém kole. Dotazník obsahoval i otázky na vnímané charakteristiky preferovaného kandidáta a některé další dotazy na aktuální politické dění (televizní projev Václava Havla, skandál se sledováním politiků ze strany Bezpečnostní a informační služby atp.). V obou kolech se opakovalo několik základních dotazů na socio-demografické charakteristiky respondentů (pohlaví, dosažené vzdělání, rok narození, zaměstnanecký status, subjektivní třídní postavení) a také dotazy na pravo-levou subjektivní politickou orientaci.⁷

Spolehlivost odpovědí ohledně volebního chování a záměrů byla ve výzkumu zřejmě snížena skutečností, že šlo o první senátní volby a lidé (respondenti, ale zřejmě i tazatelé⁸) byli jen málo informovaní. Respondenti tak v první vlně dotazování měli poměrně značné problémy uvádět konzistentní infor-

⁵Ve čtyřech obvodech byl senátor zvolen již v prvním kole. Šlo o obvody číslo 22, 25, 26 a 60. Zvoleni byli ve třech případech kandidáti ODS (Milan Kondr, Jan Koukal, Vladimír Zeman) a v jednom případě kandidát KDU-ČSL (Jan Zahradníček).

⁶Dokumentace k výzkumu (technická zpráva, dotazníky z první a druhé vlny dotazování) je bohužel poměrně strohá a je k dispozici pouze v angličtině. Dotazník ke třetí vlně dotazování není k dispozici vůbec.

⁷I u některých těchto dotazů se odpovědi v opakovaném rozhovoru lišily od odpovědí původních. Opakování dotazů sloužilo k metodologickým experimentům, které měly např. určit reliabilitu dotazů metodou test-retest, a byly zpracovány v sérii metodologických článků publikovaných v Sociologickém časopise (Řehák, 1998a; Řehák, 1998b; Řehák, Bártová a Hamanová, 1998).

⁸Z dokumentace k výzkumu není zřejmé, jak probíhalo přiřazování dotazníků k volebním obvodům – zda je prováděla agentura po sebrání dat, nebo zda kódování volebního obvodu prováděli přímo tazatelé v terénu. Proto i informovanost tazatelů může být zdrojem chyb měření.

mace o preferovaném kandidátovi a jeho stranické afilaci. Časté byly případy, kdy respondenti chybně uváděli jména kandidátů, kteří v jejich volebním obvodu vůbec nekandidovali, ale například kandidovali v obvodu sousedním. Tento jev byl častý zejména tam, kde hranice senátních volebních obvodů přetínala přirozené nebo tradiční geografické hranice, dělila větší města a podobně (Brno, Plzeň, Praha a některé středočeské obvody). Podobně respondenti často kandidáty spojovali s jinými stranami, nebo komolili jejich jména. Počet zřetelně chybných a nekonzistentních odpovědí sice v druhém kole dotazování klesl, i tak byl ale značný.

Rozhodl jsem se pro analýzu používat údaje o volebním chování v prvním kole voleb, které byly získány z retrospektivních dotazů ve druhé vlně dotazování. Odpovědi jsem ale i tak musel před samotnou analýzou editovat. Opravoval jsem například zjevné překlepy ve jménech kandidátů. Pokud respondent uvedl jméno kandidáta, který v jeho obvodu nekandidoval, označil jsem údaj o volbě jako chybějící. V některých případech ale zjevně došlo v celé dotazovací lokalitě k chybnému přiřazení respondentů k volebnímu obvodu, a proto jsem změnil obvod a jména kandidátů jsem považoval za platné odpovědi. Pokud respondent označil kandidáta jménem, ale uvedl nesprávnou volební stranu (stávalo se to zejména u menších stran a nezávislých), opravil jsem údaj o stranické afilaci. Po těchto opravách a úpravách jsem měl k dispozici platné údaje za 476 respondentů, kteří v prvním kole senátních voleb volili, a údaje o jejich volbě jsou konzistentní a úplné a zároveň máme k dispozici jejich základní socio-demografické charakteristiky (viz níže).

V analýze nás mimo jiné zajímá, jak vlastnosti kandidátů (včetně stranické afilace) ovlivňují volební chování voličů. Použitá analytická metoda (viz níže) vyžaduje, aby každá „strana“ byla v každém obvodu reprezentována jedním konkrétním kandidátem, jehož vlastnosti se tak v daném obvodu stávají vlastnostmi „strany“. Některé „strany“, které jsem pro analýzu vytvořil uměle jako spíše reziduální kategorie („nezávislí“, „jiné strany“), tak v principu v obvodu mohou voličům „nabízet“ více než jednoho kandidáta. Pokud k tomu došlo, tak jsem „straně“ přiřadil vlastnosti toho kandidáta, kterého v daném obvodě zmínil jako svou volbu některý z respondentů. Ve třech volebních obvodech se nicméně stalo, že více než jeden respondent volil kandidáta z kategorie „nezávislých“ nebo z „jiné strany“. Potom jsem v analytickém souboru ponechal toho respondenta, který volil kandidáta, který nakonec podle oficiálních výsledků získal více hlasů. Ostatní alternativy (kandidáty) jsem považoval za irelevantní. Tímto postupem jsem ztratil další tři respondenty. *Konečný počet respondentů, jejichž odpovědi jsou použité v analýze, je tedy 473* (viz tab. 1).

Dotázaní respondenti, kteří se zúčastnili voleb a poskytli platné odpovědi, náleží do 50 různých senátních volebních obvodů. V průměru máme k dispozici údaje o 15,7 respondentech v obvodu, nejnižší počet oslovených respondentů na obvod je 1 (Jihlava, Brno-město), nejvyšší je 43 (Beroun).

Protože socio-demografické charakteristiky respondentů byly zjišťovány opakovaně (a opakovaný dotaz někdy vedl k údajům odlišným od prvního dotazu), bylo třeba vyčistit i tyto údaje. Rozhodl jsem se respektovat výsledek prvního dotazu (pokud byl k dispozici). Odpovědi na otázky z druhé vlny dotazování jsem použil pouze tam, kde v prvním rozhovoru respondent nějaký údaj neuvedl (např. kvůli předčasně ukončenému dotazování). Tímto způsobem jsem byl schopen získat údaj o pohlaví a vzdělání pro všechny respondenty výzkumu. Chyběl však nadále údaj o věku u 11 respondentů z původního souboru 1 171 dotázaných. Žádný z těchto 11 respondentů neodpověděl na otázky o volebním jednání, a tak nebylo nutné kvůli těmto odpovědím analytický soubor dále upravovat.

Socio-demografické charakteristiky respondentů jsem v analýze používal jako vysvětlující proměnné. V analýze i následujících tabulkách jsou tyto proměnné kódovány takto: *pohlaví* (1 – muž, 0 – žena), *vzdělání* (0 – bez maturity, 1 – maturita nebo vyšší), *věk* (18–39 let, 40–59 let, 60 a více let). Základní popis souboru respondentů je uveden v tabulce 1.

Údaje od respondentů o respondentech samých a jejich volebním chování jsem pro analýzu doplnil údaji o kandidátech. Soubor kandidátů není úplným souborem všech kandidátů. Patří do něj všichni kandidáti, kteří kandidovali v některém obvodu, v němž máme k dispozici alespoň jednoho respondenta s platnými údaji o volebním chování, mimo některých kandidátů malých stran a některých kandidátů nezávislých (viz výše). Protože soubor respondentů pokrývá pouze 50 volebních obvodů, je i soubor kandidátů omezen na těchto 50 obvodů. *Celkem využívám informace o souboru 338 kandidátů* (viz tab. 2).

Tabulka 1: Popisné statistiky souboru respondentů z panelového výzkumu senátních voleb v ČR v roce 1996.

	Celý soubor respondentů	Soubor použitý v analýze
Pohlaví		
Muž	50,40 %	51,20 %
Žena	49,60 %	48,80 %
Věk		
18–39 let	46,70 %	40,40 %
40–59 let	38,20 %	40,60 %
60 a více let	14,00 %	19,00 %
Neuvedeno	0,90 %	–
Vzdělání		
Bez maturity	43,60 %	36,40 %
Alespoň maturita	56,40 %	63,60 %
Volil senátora za stranu		
ČSSD	8,20 %	19,20 %
ODS	15,80 %	41,00 %
ODA	3,50 %	10,60 %
KDU-ČSL	5,40 %	12,30 %
KSČM	3,00 %	7,60 %
Jiná	3,00 %	9,30 %
Neuvedeno	64,10 %	–
Počet pozorování	1 171	473

Zdroj: SC & C pro Českou televizi

Pozn.: v analýze jsou použiti pouze voliči, kteří po prvním kole uvedli, koho volili, a jejich odpověď byla konzistentní s ohledem na volební obvod, přijetí kandidáta a politickou stranu. Údaje o straně kandidáta ve druhém sloupci tabulky („celý soubor respondentů“) jsou před editací – na základě známého jména nebo jiných charakteristik preferovaného kandidáta jsem byl u některých respondentů schopen zrekonstruovat volební stranu kandidáta, takže konečný počet známých údajů o straně je vyšší. V kategorii „jiná“ strana byla nejčastěji zastoupena ČSNS, nebo šlo o nezávislé kandidáty.

Kandidátům jsem v datovém souboru přiřazoval vlastnosti, které je možné vyčíst z volebního lístku. Tyto vlastnosti pak také slouží jako vysvětlující proměnné v modelech (viz níže). Konkrétně jde o tyto údaje: *věk kandidáta* (tři kategorie: 40–49 let, 50–59 let, 60 a více let), *pohlaví kandidáta*, *vzdělání a akademické tituly* (tři kategorie: 1 – profesor nebo docent, 2 – vysokoškolský titul, 3 – žádný vysokoškolský titul), *kandidoval v místě bydliště* (ano vs. ne), volební strana kandidáta (8 kategorií: ČSSD, ODS, ODA, KDU-ČSL, KSČM, ČSNS, nezávislý, jiná strana⁹). Popisné statistiky použitého souboru kandidátů (po úpravách uvedených výše) jsou představeny v tabulce 2.

Datový soubor použitý v analýze má specifickou hierarchickou strukturu, protože obsahuje informace o analytických jednotkách a vysvětlujících proměnných na dvou úrovních – makro- a mikro- (obecný přehled o postupech analýzy hierarchicky strukturovaných dat nabízí českému čtenáři například Soukup, 2006). Makro- pozorování jsou v tomto případě jednotliví respondenti (těch je 473). Každý respondent volí jednoho kandidáta ze souboru mikro-jednotek (*options*). Unikátních mikro-jednotek (kandidátů), s nimiž pracujeme, je celkem 338. Jednotliví kandidáti se ovšem u respondentů ve stejném obvodu opakují, takže celkový počet záznamů (řádek) v datové matici je 3 127. Tato mikro- pozorování jsou v makro-jednotkách takzvaně „vhnížděna“ (*nested*). Velikost souboru mikro-jednotek (kandidátů) u každého respondenta variuje od minimální hodnoty 5 kandidátů až po maximum 12 kandidátů. V průměru mohl každý respondent volit ze souboru 6,6 kandidátů. Platí, že všichni respondenti v jednom volebním obvodu volí ze stejné množiny kandidátů.

⁹Jakkoli by bylo žádoucí rozlišit v analýze maximální počet stran, reálné možnosti jsou skrovnější. Počet a výběr kategorií u proměnné „volební strana“ je dán především existencí dat ve výběrovém souboru. Pro analýzu bylo možné rozlišit pouze ty volební strany, které se v dostatečné míře objevily v odpovědích respondentů. Proto se u proměnné volební strana objevuje i neparlamentní ČSNS, jejíž kandidáti byli voleni poměrně značnou částí respondentů. Naopak se zde neobjevuje DEU, která nominovala kandidáty ve 20 volebních obvodech a jejíž jeden kandidát byl nakonec zvolen senátorem, protože v datovém souboru není dostatek respondentů, kteří by kandidáty této strany volili. SPR-RSČ, která byla v roce 1996 parlamentní stranou, není v souboru zastoupena, neboť kvůli svému postoji k Senátu nenominovala do voleb kandidáty. Ve volebním obvodě č. 76 (Kroměříž) kandidoval jako nezávislý kandidát člen SPR-RSČ Pavel Mozga, získal však pouze 609 hlasů (1,92 % platných hlasů).

Tabulka 2: Popisné statistiky souboru kandidátů použitého v analýze. Počet jednotlivých kandidátů $N = 338$.

Proměnná	Procentní distribuce v použitém souboru kandidátů
Věk	
40–49 let	31,10 %
50–59 let	43,50 %
60 a více let	25,40 %
Pohlaví kandidáta	
Muž	90,50 %
Žena	9,50 %
Vzdělání a akademické tituly	
Vyšší (profesor, docent)	7,40 %
Vysokoškolské vzdělání	66,30 %
Nemá vysokoškolské vzdělání	26,30 %
Kandidoval v místě bydliště	
Ano	76,90 %
Ne	23,10 %
Volební strana kandidáta	
ČSSD	14,50 %
ODS	14,80 %
ODA	8,60 %
KDU-ČSL	8,30 %
KSČM	14,80 %
ČSNS	7,80 %
Nezávislý	11,10 %
Jiná	18,90 %

Zdroj: volební server ČSÚ (www.volby.cz).

Pozn.: v analýze nejsou jako možnosti (options, mikro-pozorování) použiti všichni kandidáti, kteří v roce 1996 kandidovali do Senátu. Pro podrobnosti viz text.

Datový soubor lze analyzovat pomocí vhodně zvoleného ekonometrického modelu diskrétní volby (*discrete-choice model*, viz např. Allison, 1999, kap. 7). Modely diskrétní volby jsou technikou mnohorozměrné analýzy dat a jsou použitelné pro analýzu diskrétní (tj. nominální) závisle proměnné. Zde volím pro odhadnutí modelu diskrétní volby tzv. podmíněný logitový model. Ten se od jiných modelů liší hierarchickou strukturou vstupních dat. Běžné mnohorozměrné analýzy (např. model binomiální logistické regrese) volebního chování českých voličů, jaké např. používají např. Matěju a Vlachová (1998), modelují volební chování jedinců na základě jejich charakteristik – např. věku, vzdělání, sociální třídy, politické orientace a podobně. Tyto mnohorozměrné modely byly v kvantitativních analýzách volebního chování opakovaně použity v ČR i v zahraničí a jsou informačně velmi bohaté. Jejich omezení při analýze senátních voleb jsou – jak jsem uvedl výše – nesporná. Podmíněný logitový model nedostatky binomiální i multinomiální logistické regrese překonává. Nepředpokládá, že všichni respondenti mají k dispozici stejnou množinu voleb, a dovoluje, aby mezi vysvětlujícími charakteristikami byly jak vlastnosti voličů, tak vlastnosti kandidátů (srov. Allison, 1999, s. 161).

Podmíněný logitový model (*conditional logit model*) předpokládá, že každý z i jednotlivců (voličů) čelí souboru $j = 1, 2, \dots, J_i$ možností (kandidátů). Nechť $y_{ij} = 1$, pokud si jednatel (respondent) i zvolí možnost j (kandidáta jedné strany) a 0 v ostatních případech. Nechť x_{ij} je vektorem charakteristik popisujících možnost j pro osobu i (tj. například individuální charakteristiky kandidáta). Prediktory mohou zahrnovat charakteristiky kandidátů (věk kandidáta, pohlaví kandidáta, vzdělání kandidáta atd.) a interakce mezi charakteristikami kandidátů a charakteristikami voličů: např. interakce mezi věkem kandidáta a věkem respondenta. Model na rozdíl od běžného logitového modelu nezahrnuje konstantu a neumožňuje odhad hlavních vlivů osobnostních charakteristik na volbu (Allison, 1999, s. 165). Model lze formálně zapsat takto:

$$\Pr(y_{ij} = 1) = \frac{e^{\beta x_{ij}}}{e^{\beta x_{i1}} + e^{\beta x_{i2}} + \dots + e^{\beta x_{ij}}}$$

Parametry modelu jsou odhadovány pomocí metody maximální věrohodnosti. Proto je možné modely srovnávat pomocí standardních statistických procedur (test věrohodnostním poměrem) běžných ve statistickém usuzování.

Výsledky analýzy

Analýzu začínám představením tří jednoduchých podmíněných logitových modelů prezentovaných v tabulce 3. Model 1 používá jako vysvětlující proměnné pouze charakteristiky kandidátů. V tabulce jsou kromě odhadnutých logitových koeficientů též příslušné standardní chyby, které lze použít k odvození hladiny statistické významnosti každého efektu. Pro testování statistické významnosti jednotlivých koeficientů se obvykle používá tzv. Z-statistika, kterou – spolu s dalšími údaji – rutinně poskytuje každý statistický program, který podmíněný logitový model umí odhadnout.¹⁰ Hodnota Z-statistiky je rovna podílu koeficientu a příslušné standardní chyby. Platí, že koeficient je statisticky významný na hladině 0,05, pokud je absolutní hodnota koeficientu alespoň dvakrát (přesně 1,96krát) větší než příslušná standardní chyba. V modelu 1 tedy vidíme tři koeficienty, které jsou vysoce statisticky významné. Jde o efekty vyššího věku (nad 60 let), vysokého akademického titulu (profesor nebo docent) a bydliště na území volebního obvodu.

Tabulka 3: Odhadnuté koeficienty a standardní chyby (v závorkách) základních podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) $N = 473$, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) $N = 3\,127$.

	Model 1	Model 2	Model 3
Pohlaví kandidáta (1 – muž, 0 – žena)	0,098 (0,177)		–0,058 (0,190)
Věk kandidáta (50–59 let je referenční kategorie)			
40–49 let	–0,223 (0,113)		–0,241 (0,125)
60 a více let	–0,486 (0,145)		–0,431 (0,158)
Vzdělání a akademické tituly (jeden nebo více „běžných“ titulů* je referenční kategorie)			
Vyšší (Doc., Prof.)	0,745 (0,203)		0,515 (0,231)
Žádný	–0,219 (0,131)		–0,138 (0,149)
Kandidatura v místě bydliště (1 – ano, 0 – ne)	0,292 (0,120)		0,221 (0,129)
Volební strana kandidáta (ČSSD je referenční kategorie)			
ODS		0,744 (0,127)	0,783 (0,131)
ODA		0,033 (0,183)	–0,047 (0,189)
KDU		0,076 (0,174)	0,071 (0,177)
KSČM		–0,940 (0,197)	–0,953 (0,199)
ČSNS		–1,364 (0,311)	–1,314 (0,316)
Nezávislý		–1,348 (0,270)	–1,254 (0,274)
Jiná strana		–2,014 (0,281)	–1,944 (0,282)

*„Běžnými“ tituly myslíme tituly před i za jménem, jako např. Ing., MUDr., PhDr., RNDr., JUDr., Mgr., Ph.D. nebo CSc.

V předběžné explorativní analýze jsem zkoumal, zda má smysl jednotlivé tituly rozlišit – např. zda titul Ing. nebo titul

MUDr. zvyšují šance na výběr kandidáta více než jiné tituly. Tuto hypotézu jsem nepotvrdil a tak jsem pro zde prezentovanou analýzu zvolil jednodušší kódování, v němž má proměnná „vzdělání a akademické tituly“ pouze tři hodnoty.

Koeficienty prezentované v tabulce 3 ukazují, o kolik se zvýší (dekadický) logaritmus šance¹¹, že bude kandidát vybrán, pokud má danou charakteristiku (srovnání se provádí s druhou kategorií u dichotomických nezávisle proměnných a s referenční kategorií u nominálních vysvětlujících proměnných). Například koeficient 0,292 u proměnné „bydlí v místě, kde kandiduje“ znamená, že tato vlastnost zvyšuje logaritmus šance, že respondent daného kandidáta preferuje, o 0,292. Pro některé čtenáře může být intuitivnější interpretovat výsledky pomocí poměru šancí (*odds ratio*). Potom stačí koeficienty uvedené v tabulce exponenciovat. Tím se ukáže, že kandidáti bydlící ve volebním obvodu mají (u respondentů) *ceteris paribus* šanci na zvolení 1,34krát ($1,34 = e^{0,292}$) vyšší, než kandidáti, kteří v obvodu

¹⁰V tabulkách nicméně prezentuji hodnoty standardní chyby, protože tu lze kromě výpočtu *p*-hodnoty snadno použít i k dalším výpočtům. Proto je v publikovaných textech obvyklejší uvádět standardní chybu a ne Z-statistiku.

¹¹Šance (*odds*) je definována jako poměr pravděpodobnosti, že jev nastal (kandidát byl respondentem vybrán), a pravděpodobnosti, že jev nenastal (kandidát nebyl vybrán).

nebydlí. Podobně zvyšuje šance u respondentů vysoký akademický titul (profesoři a docenti mají za jinak stejných podmínek šance na zvolení 2,1krát vyšší než kandidáti „pouze“ vysokoškolsky vzdělaní). Naopak věk nad 60 let ve srovnání se střední věkovou kategorií (50–59 let) výrazně (a statisticky významně) snižuje šance kandidátů. Dva další odhadnuté efekty jsou marginálně statisticky významné. Jde o negativní efekt nízkého věku kandidáta (40–49 let), kde je p -hodnota 0,049, a nižší než vysokoškolské vzdělání kandidáta (p -hodnota 0,095). Příliš mladí a/nebo málo vzdělaní kandidáti jsou u voličů méně populární. Efekt pohlaví je naprosto nevýznamný.

Model 1 ovšem neříká, zda voliči skutečně volí podle charakteristik kandidátů a odhlížejí od stranické afilace, protože různé strany mohou nominovat odlišné kandidáty. Model 2, který jako vysvětlující proměnnou používá pouze stranu, která kandidáta do voleb nominovala, ukazuje, že volební strana sama o sobě je také silným predikátorem volby (koeficienty tohoto modelu neinterpretuji, protože „jen“ reflektují odlišnou popularitu stran v době voleb). Přirozeně se nabízí otázka, zda vlastnosti kandidátů mají vliv na volební jednání i při kontrole volební strany. Byly populární strany „pouze“ úspěšnější při nominaci kandidátů, kteří jsou pro voliče atraktivní, nebo jsou někteří kandidáti u voličů úspěšnější i ve srovnání s jinými kandidáty stejné strany a přidávají tak „osobnostní bonus“ k celkové oblibě strany?

Modely 1 a 2 jsem sloučil do modelu 3, který ukazuje čisté efekty charakteristik kandidátů na šanci získat hlas voliče při souběžné statistické kontrole efektu volební strany. Model 3 ukazuje, že vlastnosti kandidátů mají čistý vliv i při kontrole volební strany. Statistické srovnání modelu 2 (pouze efekt volební strany) a modelu 3 (efekt volební strany + efekty vlastností kandidáta) ukazuje, že přidání individuálních charakteristik kandidáta výrazně zlepšuje naši schopnost popsat data. Formální statistický test hypotézy, že jsou efekty všech individuálních vlastností kandidátů v modelu 3 rovny nule, je možné provést např. statistickým srovnáním modelu 2 a modelu 3 pomocí testu poměrem věrohodností (*likelihood ratio test*). Tímto postupem získáme $L^2 = 15,32$ při 6 stupních volnosti, což implikuje p -hodnotu 0,0179. Nulovou hypotézu tedy zamítáme: efekty vlastností kandidáta jsou statisticky odlišné od nuly a jsou významným zlepšením modelu 2.¹²

V modelu 3 zjišťujeme i nadále statisticky významné efekty věku (negativní efekt má jak nízký věk kandidáta, tak vysoký věk kandidáta), vzdělání a akademických titulů a místa bydliště. Jinými slovy: ideální kandidát, který by měl bez ohledu na stranickou afilaci největší šanci na zvolení u „průměrného“ voliče, je muž nebo žena ve věku 50–59 let nosící titul profesor nebo docent a bydlící na území volebního obvodu, kde kandiduje. Nejmenší šanci získat hlas „průměrného“ voliče by naopak měl kandidát (muž nebo žena) bez vysokoškolského vzdělání ve věku nad 60 let kandidující mimo místo bydliště.

Strany a kandidáti přirozeně jen zřídka zaměřují svou kampaň na hypotetického „průměrného“ voliče. Obvykle mají představu o své cílové voličské skupině (skupinách), případně o sociální skladbě volebního obvodu. Proto je otázkou, zda je výše zmíněný „ideální“ kandidát stejně atraktivní pro všechny sociální vrstvy, věkové skupiny a regiony, nebo mají různí kandidáti různé šance u různých voličů? Odpověď na tuto otázku hledám pomocí statistických interakcí mezi vlastnostmi kandidátů a vlastnostmi voličů (respondentů) přidávaných do modelu 3. Tyto jednotlivé interakce jsou zachyceny v tabulce 4, kde jsou také nalezeny statisticky vhodné jednotlivých modelů s interakcemi. Tabulka 5 potom zachycuje výsledky testů statistické významnosti přidávaných interakcí. U každé interakce provádím dva testy významnosti: test věrohodnostním poměrem a Waldův test. Provádím dva testy, protože je obecně známo, že se jejich výsledky mohou za určitých okolností lišit (srov. Allison, 1999); shoda obou testů potvrzuje robustnost závěrů. V textu komentuji obsáhleji pouze statisticky významné interakce.

Existuje marginálně statisticky významná (p -hodnota z věrohodnostního testu je 0,0559, z Waldova testu je 0,0576, viz tabulka 5) interakce mezi pohlavím respondenta a pohlavím kandidáta (viz model 4). V tabulce 6 jsou prezentovány odhadnuté parametry modelu 4, které odhalují, že zatímco voliči-muži zřejmě preferují mužské kandidáty do Senátu, ženy-voličky na pohlaví kandidujících nehledí.

Existuje silná a statisticky významná interakce mezi pohlavím respondenta (voliče) a bydlištěm kandidáta (p -hodnota z věrohodnostního testu je 0,0103, z Waldova testu 0,0109, viz tabulka 5). Zatímco podle modelu 7 ženy silně preferují kandidáty žijící ve volebním obvodu, muži jsou k bydlišti kandidáta indiferentní (viz tabulka 6).

¹²Alternativní Waldův test vede ke stejnému závěru: $\chi^2 = 14,77$, d. f. = 6, $p = 0,0221$.

Tabulka 4: Statistiky vhodnosti vybraných podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) $N = 473$, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) $N = 3\,127$.

Model	$-2 \log LL$	L^2	d. f.	p -hodnota
M1: pouze vlastnosti kandidátů (options)	1 739,93	29,57	6	$p < 0,00005$
M2: pouze volební strana kandidátů	1 455,78	313,72	7	$p < 0,00005$
M3: M1 + M2	1 440,46	329,04	13	$p < 0,00005$
Modely s interakcemi				
M4: M3 + pohlaví respondenta \times pohlaví kandidáta	1 436,80	332,69	14	$p < 0,00005$
M5: M3 + pohlaví respondenta \times tituly kandidáta	1 440,20	329,29	15	$p < 0,00005$
M6: M3 + pohlaví respondenta \times věk kandidáta	1 437,60	331,89	15	$p < 0,00005$
M7: M3 + pohlaví respondenta \times bydliště kandidáta	1 433,86	335,63	14	$p < 0,00005$
M8: M3 + pohlaví respondenta \times volební strana kandidáta	1 433,96	335,54	20	$p < 0,00005$
M9: vzdělání respondenta \times pohlaví kandidáta	1 433,55	335,95	14	$p < 0,00005$
M10: M3 + vzdělání respondenta \times tituly kandidáta	1 439,46	330,04	15	$p < 0,00005$
M11: M3 + vzdělání respondenta \times věk kandidáta	1 439,34	330,16	15	$p < 0,00005$
M12: M3 + vzdělání respondenta \times bydliště kandidáta	1 435,11	334,39	14	$p < 0,00005$
M13: M3 + vzdělání respondenta \times volební strana kandidáta	1 422,19	347,31	20	$p < 0,00005$
M14: M3 + věk respondenta \times pohlaví kandidáta	1 434,08	335,42	15	$p < 0,00005$
M15: M3 + věk respondenta \times tituly kandidáta	1 435,51	333,59	17	$p < 0,00005$
M16: věk respondenta \times věk kandidáta	1 430,46	339,04	17	$p < 0,00005$
M17: věk respondenta \times bydliště kandidáta	1 439,77	329,81	15	$p < 0,00005$
M18: věk respondenta \times volební strana kandidáta	1 399,83	369,62	27	$p < 0,00005$

Tabulka 5: Přehled výsledků testů statistické významnosti interakčních členů přidaných do modelu 3. Vybrané podmíněné logitové modely pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) $N = 473$, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) $N = 3\,127$.

Testované interakce	Typ a parametry statistického testu				
	d. f.	Waldův test		LL test	
		χ^2	p -hodnota	L^2	p -hodnota
Pohlaví respondenta \times pohlaví kandidáta	1,00	3,60	0,06	3,65	0,06
Pohlaví respondenta \times tituly kandidáta	2,00	0,25	0,88	0,25	0,88
Pohlaví respondenta \times věk kandidáta	2,00	2,84	0,24	2,85	0,24
Pohlaví respondenta \times bydliště kandidáta	1,00	6,48	0,01	6,59	0,01
Pohlaví respondenta \times volební strana kandidáta	7,00	6,37	0,50	6,50	0,48
Vzdělání respondenta \times pohlaví kandidáta	1,00	7,01	0,01	6,91	0,01
Vzdělání respondenta \times tituly kandidáta	2,00	1,01	0,60	1,00	0,61
Vzdělání respondenta \times věk kandidáta	2,00	1,12	0,57	1,12	0,57
Vzdělání respondenta \times bydliště kandidáta	1,00	5,17	0,02	5,35	0,02
Vzdělání respondenta \times volební strana kandidáta	7,00	17,49	0,01	18,27	0,01
Věk respondenta \times pohlaví kandidáta	2,00	6,45	0,04	6,38	0,04
Věk respondenta \times tituly kandidáta	4,00	4,51	0,34	4,55	0,34
Věk respondenta \times věk kandidáta	4,00	9,97	0,04	10,00	0,04
Věk respondenta \times bydliště kandidáta	2,00	0,76	0,68	0,77	0,68
Věk respondenta \times volební strana kandidáta	14,00	34,45	0,00	40,59	0,00

Existuje silná a statisticky významná interakce mezi vzděláním respondenta a pohlavím kandidáta (p -hodnota z věrohodnostního testu je 0,0086, z Waldova testu 0,0081, viz tabulka 5). Odhadnuté parametry modelu 9 dokládají, že vzdělanější voliči preferují spíše mužské kandidáty, zatímco voliči bez maturity preferují ve volbách do Senátu ženy-kandidátky (viz tabulka 6).

Existuje věcně i statisticky významná interakce mezi vzděláním respondenta a bydlištěm kandidáta (p -hodnota z věrohodnostního testu je 0,0208, z Waldova testu je 0,0229, viz tabulka 5). Z odhadnutých parametrů modelu 12 v tabulce 6 lze vyčíst, že vzdělanější voliči preferovali – i při statistické kontrole volební strany – kandidáty žijící mimo volební obvod, zatímco méně vzdělaní voliči se klonili silněji k místním kandidátům.

Tabulka 6: Odhadnuté koeficienty a standardní chyby (v závorkách) vybraných podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996. Počet respondentů (makro-pozorování) $N = 473$, počet možností (kandidátů, mikro-pozorování) $N = 3\,127$.

	Model 4	Model 7	Model 9
Pohlaví kandidáta (1 – muž, 0 – žena)	–0,399 (0,253)	–0,067 (0,190)	–0,728 (0,306)
Věk kandidáta (50–59 let je referenční kategorie)			
40–49 let	–0,237 (0,125)	–0,241 (0,126)	–0,227 (0,126)
60 a více let	–0,435 (0,158)	–0,423 (0,158)	–0,414 (0,158)
Vzdělání a akademické tituly (jeden nebo více „běžných“ titulů je referenční kategorie)			
Vyšší (doc., prof.)	0,514 (0,232)	0,494 (0,232)	0,486 (0,232)
Žádný	–0,136 (0,150)	–0,130 (0,149)	–0,153 (0,150)
Kandidatura v místě bydliště (1 – ano, 0 – ne)	0,226 (0,129)	0,556 (0,190)	0,220 (0,129)
Volební strana kandidáta (ČSSD je referenční kategorie)			
ODS	0,780 (0,132)	0,782 (0,132)	0,793 (0,132)
ODA	–0,057 (0,189)	–0,046 (0,189)	–0,040 (0,189)
KDU	0,069 (0,177)	0,069 (0,177)	0,087 (0,177)
KSČM	–0,961 (0,199)	–0,952 (0,199)	–0,971 (0,200)
ČSNS	–1,327 (0,316)	–1,316 (0,316)	–1,301 (0,316)
Nezávislý	–1,258 (0,274)	–1,258 (0,274)	–1,257 (0,274)
Jiná strana	–1,957 (0,283)	–1,943 (0,283)	–1,977 (0,283)
Interakce			
Pohlaví respondenta × pohlaví kandidáta	0,701 (0,369)		
Pohlaví respondenta × bydliště kandidáta		–0,628 (0,247)	
Vzdělání respondenta × pohlaví kandidáta			1,014 (0,383)

Asi nepřekvapí, že existuje interakce mezi vzděláním voliče a stranickou afilací preferovaného kandidáta, protože tato interakce potvrzuje obecně známý vztah mezi sociální strukturou a volebním chováním (viz např. Holubec, 2005). Statistický test významnosti této interakce vede u testu věrohodnostním poměrem k $L^2 = 18,27$ a Waldův test k $\chi^2 = 17,49$, to vše shodně při 7 stupních volnosti ($p = 0,0108$, respektive $0,0145$). Vzdělanější voliči se v modelu 13 od voličů méně vzdělaných lišili zejména mnohem nižší tendencí volit kandidáty KSČM (odhadnuté parametry modelu 13 z důvodu úspory místa neprezentují).

Interakce mezi věkem voliče a pohlavím kandidáta se pohybuje na hranici statistické významnosti (p -hodnota z věrohodnostního testu je $0,0412$, z Waldova testu $0,0398$, viz tabulka 5). Odhadnuté koeficienty modelu 14 naznačují, že zatímco mladí voliči zřejmě mírně preferují muže-kandidáty, starší voliči dávají za jinak stejných podmínek přednost spíše kandidujícím ženám (viz tabulka 6).

Také interakce mezi věkem respondenta a věkem kandidáta se pohybuje okolo obvyklé hranice statistické významnosti (p -hodnota z věrohodnostního testu je $0,0404$, z Waldova testu $0,0410$, viz tabulka 5). V tabulce 6 vidíme, které elementy této interakce jsou silné a které jsou spíše slabší. Vidíme, že voliči ve věku 40–59 let preferují kandidáty ve střední věkové kategorii (50–59 let), jsou poněkud méně nakloněni kandidátům v nejmladší kategorii (do 50 let) a velmi málo nakloněni kandidátům starším šedesáti let. Nejmladší voliči (18–39 let) jsou vůči věku kandidáta zcela indiferentní. Naproti tomu voliči nejstarší (nad 60 let) preferují kandidáty nad 60 let a jsou málo nakloněni mladším kandidátům bez ohledu na to, zda tito spadají do kategorie 40–49 let, nebo 50–59 let. Shrnutí: voliči nad 40 let preferují kandidáty věkově jim blízké. Pokud takový kandidát není k dispozici, je věk pro volbu nepodstatný. Voliči do 40 let při volbě k věku kandidujících vůbec nepřihlížejí.

Poslední z významných statistických interakcí existuje mezi věkem voliče a volební stranou kandidáta. Zatímco nejmladší voliči měli v roce 1996 své preference vychýlené směrem ke kandidátům ODA a vyhýbali se kandidátům KSČM, nejstarší voliči naopak měli silnější inklinace ke kandidátům ČSSD a KSČM (odhadnuté parametry modelu 18 z úsporných důvodů neprezentují).

Ostatní sledované a testované interakce nebyly statisticky významné. Šlo o interakce mezi pohlavím respondenta a vzděláním kandidáta, pohlavím respondenta a věkem kandidáta a pohlavím respondenta a volební stranou kandidáta. Je tedy zřejmé, že se v roce 1996 voliči a voličky nelišili ve volbě s ohledem na vzdělání, věk a volební stranu kandidáta. Dále jsme nenalezli statisticky významné in-

Tabulka 7: Odhadnuté koeficienty a standardní chyby (v závorkách) vybraných podmíněných logitových modelů pro volební chování v prvním kole senátních voleb v ČR v roce 1996.

	Model 12	Model 14	Model 16
Pohlaví kandidáta (1 – muž, 0 – žena)	–0,069 (0,190)	–0,107 (0,299)	–0,068 (0,191)
Věk kandidáta (50–59 let je referenční kategorie)			
40–49 let	–0,243 (0,126)	–0,236 (0,126)	–0,490 (0,193)
60 a více let	–0,423 (0,158)	–0,437 (0,158)	–0,919 (0,256)
Vzdělání a akademické tituly (jeden nebo více „běžných“ titulů je referenční kategorie)			
Vyšší (doc., prof.)	0,480 (0,232)	0,528 (0,232)	0,547 (0,233)
Žádný	–0,142 (0,149)	–0,147 (0,150)	–0,132 (0,150)
Kandidatura v místě bydliště (1 – ano, 0 – ne)	0,613 (0,221)	0,228 (0,129)	0,250 (0,130)
Volební strana kandidáta (ČSSD je referenční kategorie)			
ODS	0,794 (0,132)	0,785 (0,132)	0,799 (0,132)
ODA	–0,043 (0,189)	–0,057 (0,189)	–0,038 (0,190)
KDU	0,071 (0,177)	0,061 (0,177)	0,078 (0,177)
KSČM	–0,942 (0,199)	–0,968 (0,200)	–0,963 (0,200)
ČSNS	–1,305 (0,316)	–1,321 (0,316)	–1,315 (0,316)
Nezávislý	–1,245 (0,274)	–1,257 (0,274)	–1,258 (0,275)
Jiná strana	–1,942 (0,282)	–1,957 (0,283)	–1,932 (0,283)
Interakce			
Vzdělání respondenta × bydliště kandidáta	–0,600 (0,264)		
Věk respondenta × pohlaví kandidáta			
Respondent 18–39 let × pohlaví kandidáta		0,494 (0,422)	
Respondent 60 a více let × pohlaví kandidáta		–0,744 (0,484)	
Věk respondenta × věk kandidáta			
Respondent 18–39 let × kandidát 40–49 let			0,443 (0,273)
Respondent 18–39 let × kandidát 60 a více let			0,606 (0,334)
Respondent 60 a více let × kandidát 40–49 let			0,359 (0,335)
Respondent 60 a více let × kandidát 60 a více let			1,142 (0,403)

terakce mezi vzděláním voliče a vzděláním kandidáta, vzděláním voliče a věkem kandidáta. Nenalezli jsme ani interakce mezi věkem respondenta a vzděláním kandidáta a mezi věkem voliče a bydlištěm kandidáta.

Závěry

Cílem tohoto textu bylo zhodnotit několik věcných hypotéz ohledně volebního chování v prvním kole senátních voleb pomocí inovativní statistické techniky na datech z roku 1996, kdy se v ČR senátní volby konaly poprvé. Unikátnost dat, s nimiž jsem pracoval, však také klade omezení na zobecnitelnost výsledků. Volby v roce 1996 byly totiž v mnoha ohledech unikátní. Konaly se poprvé, a tak voliči byli o samotném systému voleb méně informováni, což se nakonec projevilo i v nižší spolehlivosti odpovědí ve výzkumu. Voliči se také teprve na základě první zkušenosti s průběhem a výsledky voleb mohli učit nejrůznějšími strategiím hlasování, které se tak možná mohly významněji projevit až v dalších senátních volbách. Po roce 1996 se rovněž změnilo spektrum stran, které nominují své kandidáty, a tak se voliči dnes možná právě s ohledem na dostupné alternativy rozhodují odlišně.

Není jasné, zda bylo volební rozhodování voličů v roce 1996 neobvykle silně poznamenáno volbou podle stranické příslušnosti, nebo naopak zda okolnosti voleb spíše vedly voliče k volbě podle jiných vlastností kandidátů. Volby se v roce 1996 konaly na celém území republiky (ve všech volebních obvodech) a proto bylo pro strany zřejmě snazší organizovat centrální volební kampaň, což mohlo posílit volbu podle stranické afilace kandidátů a oslabit volbu podle místních osobností a témat. Zároveň je ale možné, že nižší porozumění volebnímu systému a obecně nízká informovanost o volbách zvýšily voličskou nejistotu a znesnadnily volební rozhodnutí. Nerozhodnutí a nejistí voliči přitom mohou být právě těmi, kdo při absenci jasného názoru a pevně ukotvené preference spoléhají na zcela heuristické uvažování a zformují své volební rozhodnutí na základě vnějších, viditelných a snadno identifikovatelných vlastností kandidátů jako jsou věk, pohlaví, vzdělání (srov. Cutler, 2002; McDermott, 2005). Proto

je možné, že právě ve volbách z roku 1996 hrály osobní charakteristiky kandidátů nadstandardně silnou úlohu.

Navzdory pochopitelným výše uvedeným výhradám zde shrnuji základní zjištění.

1. Vlastnosti kandidátů (zejména věk, akademické tituly a místo bydliště) zvyšují a/nebo snižují jejich šance u voličů nad rámec preferencí volební strany. „Ideální kandidát“ má 50–59 let, vysoký akademický titul a kandiduje v místě bydliště.
2. „Ideální kandidát“ se může lišit pro různé skupiny voličů. Soubor znaků, podle nichž jsem mohl rozdělit elektorát do skupin, byl poměrně omezený (pohlaví, věk, vzdělání), přesto jsem byl schopen identifikovat určité systematické rozdíly v preferencích.
 - a) Pro voličky je „ideálním kandidátem“ člověk (muž či žena) bydlící ve volebním obvodu. Pro voliče je jím muž žijící mimo volební obvod.
 - b) Voliči nad 40 let zřetelně preferují kandidáty blízké jim věkem. Mladší voliči na věk kandidujících nehledí.
 - c) Starší voliči spíše preferují ženské kandidáty, zatímco mladší voliči mužské kandidáty.
 - d) Vzdělanější voliči preferují kandidáty-muže, kteří nebydlí ve volebním obvodu.

Analýzu jsem prováděl pouze na datech o volebním chování v prvním kole senátních voleb. Je otázkou, jak by vypadaly vzorce volebních rozhodnutí ve druhém kole, kdy respondenti (voliči) volí pouze ze dvou kandidátů. Bude se lišit profil ideálního kandidáta ve druhém kole? Toto je klíčová otázka pro strany, které by chtěly na základě této nebo podobné analýzy nabídnout voličům kandidáta, který bude mít maximální šanci na úspěch. Co když vlastnosti, které pomáhají kandidátům uspět v prvním kole, budou naopak bariérou k úspěchu v kole druhém? Provést podobnou analýzu pro druhé kolo voleb z roku 1996 je v principu možné (v datech je informace o volbě z druhého kola obsažena), s ohledem na rozsah tohoto příspěvku je však nemožné zde výsledky prezentovat a tak tuto otázku ponechávám zatím nezodpovězenou.

Představená analytická metoda podmíněného logitového modelu je v principu použitelná jak na jiné senátní volby, tak na druhé kolo senátních voleb (a samozřejmě na celou řadu dalších výzkumných problémů). Je ovšem otázkou, zda se někdo – navzdory všem metodologickým překážkám – rozhodne data o volebním chování v senátních volbách sbírat. Pokud vím, tak výzkum, který jsem zde prezentoval, je doposud jedinou volební studií, která se senátním volbám věnovala. Dokud bude trvat nedostatek dat, nelze na nastíněné věcné otázky hledat smysluplné odpovědi. Věřím, že tento text nabídl postup, jak se s některými metodologickými obtížemi zkoumání senátních voleb vypořádat, a otevřel tak cestu ke sběru nových dat, která – jak jsme viděli – jsou produktivně statisticky zpracovatelná. Sběr dalších dat a replikace zde představené analýzy jsou rozhodně velmi žádoucí.

Seznam použité literatury

- ALLISON, P. (1999): *Logistic Regression Using the SAS System: Theory and Application*, Cary: SAS Institute.
- ALVAREZ, R. M., NAGLER, J. (1998): When Politics and Models Collide: Estimating Models of Multiparty Elections. *American Journal of Political Science*, č. 42, s. 55–96.
- BÉLANGER, E., LEWIS-BECK, M. S., CHICHE, J., TIBERJ, V. (2006): Party, Ideology, and Vote Intentions: Dynamics from the 2002 French Electoral Panel. *Political Research Quarterly*, č. 59, s. 503–515.
- BELKO, M. (2004): Vývoj volebního systému v českých zemích od roku 1948 do současnosti, s. 158–209. In CHYTILEK, R., ŠEDO, J. (eds.) *Volební systémy*. Brno: MPÚ.
- CUTLER, F. (2002): The Simplest Shortcut of All: Sociodemographic Characteristics and Electoral Choice. *Journal of Politics*, č. 64, s. 466–490.
- DOW, J. K. (1999): Voter Choice in the 1995 French Presidential Election. *Political Behavior*, č. 21, s. 305–324.
- HOLUBEC, S. (2005): Vztah sociální struktury a politických orientací. *Politologická revue*, č. 11, s. 201–218.
- CHYTILEK, R. (2005a): České senátní volby. Podněty, výsledky, alternativy, s. 105–115. In DANČÁK, B., FIALA, P., HLOUŠEK, V. (eds.) *Evropeizace: Nové téma politologického výzkumu*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- CHYTILEK, R. (2005b): Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů. *Středoevropské politické studie*, č. 7. [on-line]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=228>.
- KOSTELECKÝ, T. (2005a): Model predikce výsledků voleb – alternativní přístup k odhadům volebních výsledků ve volebních obvodech. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, č. 41, s. 79–101.
- KOSTELECKÝ, T. (2005b): Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990–2002 – Patterns, Trends, and the Relationship to Suburbanization and its Socio-Spatial Patterns. *Sociologické texty* 02: 05. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- KREIDL, M. (2005): Volební selhání české extrémní pravice v roce 1998. Role volební absence republikánských voličů a jejich přesunu k jiným stranám, s. 69–81. In BUDIL, I. T. (ed.) *Totalitarismus: Interdisciplinární pohled*. Plzeň: Dryáda.
- KREIDL, M., VLACHOVÁ, K. (2000). Rise and Decline of Right-Wing Extremism in the Czech Republic in the 1990s. *Czech Sociological Review*, č. 8, s. 69–91.
- KUNŠTÁT, D. (2009): Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v březnu 2009. *Tisková zpráva CVVM*. [on-line]. [cit. 2009-03-30]. Dostupné na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100885s_pi90323.pdf.
- LEBEDA, T., KREJČÍ, J., LEONTIYEVA, Y. (2004): Výzkumy volebních preferencí realizované v ČR, s. 51–66. In Krejčí, J. (ed.) *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: SoÚ AV ČR.
- LEBEDA, T., KREJČÍ, J. (2007): Výzkumy volebních preferencí a jejich prezentace v médiích, s. 37–62. In LEBEDA, T., LINEK, L., LYONS, P., VLACHOVÁ, K. (eds.) *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.
- LEBEDA, T., LINEK, L., LYONS, P., VLACHOVÁ, K. (eds.) (2007): *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.
- LINEK, L. (2004): Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice. *Sociologické texty*, 01: 04. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- LINEK, L., LYONS, P. (2005): Účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice, s. 63–80. In KLÍMA, M., BUREŠ, J. (eds.) *Kam kráčíš, Evropské unie?* Plzeň: Aleš Čeněk.
- LINEK, L., LYONS, P. (2007): Zdroje a motivace volební účasti, s. 63–85. In LEBEDA, T., LINEK, L., LYONS, P., VLACHOVÁ, K. (eds.) *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.
- MATĚJŮ, P. (1999): Who Votes Left after the Fall of Communism? The Czech Republic in Comparative Perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, č. 40, s. 13–40.

- MATĚJŮ, P., ŘEHÁKOVÁ, B. (1997): Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship Between Class and Party in the Czech Republic, 1992–1996. *East-European Politics and Societies*, č. 11, s. 507–547.
- MATĚJŮ, P., ŘEHÁKOVÁ, B. (2000): Proměny volebního chování sociálních tříd v letech 1992–1996, s. 301–334. In Matějů, P., Vlachová, K. (eds.) *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991–1998*. Praha: Slon.
- MATĚJŮ, P., VLACHOVÁ, K. (1998): Role politicky relevantních hodnot ve volebním rozhodování v České republice. *Sociologický časopis*, č. 34, s. 171–193.
- MCDERMOTT, M. L. (2005): Candidate Occupations and Voter Information Shortcuts. *Journal of Politics*, č. 67, s. 201–219.
- PINK, M., SMOLÍK, J. (2007): Komunální volby a krajně pravicové strany v České republice v roce 2006. *Středoevropské politické studie*, č. 9. [on-line]. [cit. 2009-03-16]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=293>.
- PLECITÁ-VLACHOVÁ, K. (2004): Výzkumy volebních preferencí, žurnalistika a problém formulace otázek, s. 131–138. In Krejčí, J. (ed.) *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: SoÚ AV ČR.
- ŘEHÁK, J. (1998a): Kvalita Dat I. Klasický model měření reliability a jeho praktický aplikační výzkum. *Sociologický časopis*, č. 34, s. 51–60.
- ŘEHÁK, J. (1998b): Kvalita dat II. Přístupy ohodnocování výzkumných instrumentů založené na modelování kovariančních struktur. *Sociologický časopis*, č. 34, s. 195–204.
- ŘEHÁK, J., BÁRTOVÁ, I., HAMANOVÁ, J. (1998): Kvalita dat III. Empirické výsledky měření reliability pro vybrané míry a stupnice. *Sociologický časopis*, č. 34, s. 363–372.
- ŘEHÁKOVÁ, B. (1998): Sociální rozvrstvení a volební chování, s. 225–246. In VEČERNÍK, J., MATĚJŮ, P. (eds.) *Zpráva o vývoji české společnosti, 1989–1998*. Praha: Academia.
- SOUKUP, P. (2006): Proč užívat hierarchické lineární modely? *Sociologický časopis*, č. 42, s. 987–1012.
- ŠARADÍN, P. (2003): Územní podpora KDU-ČSL ve volbách. *Politologická revue*, č. 9, s. 45–64.
- ŠARADÍN, P. (2004a): Volební účast ve volbách do obecních zastupitelstev v ČR. *Středoevropské politologické studie*, č. 6. [on-line]. [cit. 2009-04-26]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=198>.
- ŠARADÍN, P. (2004): Analýza volebních výsledků, s. 237–265. In ŠARADÍN, P. a kol. *Volby do Evropského parlamentu v České republice*. Olomouc: Periplum.
- ŠARADÍN, P. (2007): Evropské volby: vznik a vývoj teorií voleb druhého řádu, s. 11–28. In ŠARADÍN, P. (ed.) *Evropské volby v postkomunistických zemích*. Olomouc: Periplum.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2007): Sociální třída a její vliv na volební chování, s. 133–146. In LEBEDA, T., LINEK, L., LYONS, P., VLACHOVÁ, K. (eds.) *Voliči a volby 2006*. Praha: SoÚ AV ČR.

Regionální rozdíly ve volebních výsledcích v České republice – parlamentní volby 1996–2006

Tomáš Kostecký

Abstract

The article deals with voting patterns of major political parties in the parliamentary elections in the Czech Republic between 1996 and 2006. First, it provides an overview of existing scientific literature dealing with problem of spatial variability of voting results in the Czech Republic after 1989. Then it analyses spatial variability of electoral results and time-space stability of voting patterns of major Czech political parties. The analyses prove that major Czech political parties have quite stable voting patterns. In the Czech context, the most of spatial variation in electoral preferences can be attributed to structural differences among districts. Key underlying factors explaining spatial variation of party electoral results are of socio-economic nature. Population in the prosperous districts tends to vote for the right-oriented parties while population in the districts with economic problems tends to support the left-oriented parties.

Keywords

voting patterns; spatial variability; Czech Republic; parliamentary elections

Note

Text vznikl díky finanční podpoře Grantové agentury AV ČR (grant č. A7028406)

Úvod

Pád komunistického režimu v roce 1989 a následné znovuzavedení svobodných a kompetitivních parlamentních voleb poskytly voličům možnost vyjádřit jejich politické preference a promluvit do složení parlamentu, a zároveň daly sociálním vědcům nejrůznějších vědních disciplín příležitost zkoumat volby jako sociální fenomén. Periodicky se opakující parlamentní volby se staly významným zdrojem důležitých a zajímavých informací o voličích a jejich chování, stejně jako nezastupitelných informací o politických stranách¹. Sociální vědci využili příležitosti a zkoumali nejrůznější aspekty parlamentních voleb v České republice, vycházejíce přitom jak z výsledků voleb publikovaných volebními statistikami, tak z předvolebních a povolebních sociologických výzkumů, studia volebních kampaní či analýzy legislativních předpisů upravujících konání voleb. Dá se říci, že každé uskutečněné volby byly poměrně důkladně analyzovány, výsledky analýz byly zveřejněny v řadě knižních i časopiseckých publikací, jejichž podrobný přehled a kritický rozbor poskytli např. Cabada (2002) nebo nověji Holzer a kol. (2009). Jak se postupně rozrůstala akademická obec v příslušných oborech o mladší vědce, publikací o parlamentních volbách přibývalo. Parlamentním volbám uskutečněným v novém tisíciletí už bylo věnováno několik samostatných monografií (Linek a kol., 2003; Čaloud a kol., 2006; Dančák a Hloušek, 2006; Lebeda a kol., 2007).

Ačkoliv odborných prací o volbách existuje velké množství, počet publikací vztahujících se k vlastnímu zájmu tohoto textu – regionálním² rozdílům ve volebních výsledcích – je pochopitelně podstatně skromnější. Regionální rozdíly ve výsledcích prvních svobodných parlamentních voleb po pádu komunismu, uskutečněných v roce 1990, byly analyzovány především geografi. Prvním pokusem o analýzu regionálního rozložení volební podpory pro jednotlivé politické strany byla práce Blažka a Kosteckého (1991), kteří popsali rozdíly ve volebních výsledcích v jednotlivých okresech a pokusili se je následně vysvětlit strukturálními rozdíly mezi okresy a odlišnostmi ve složení jejich populací. Ačkoliv tento přístup vedl k vysvětlení části regionální variability ve volebních výsledcích – volební výsledky v okresech odrážely rozdíly v zastoupení voličů různého vzdělání, věku, náboženského vyznání nebo národnosti, stejně jako odlišnosti ve struktuře regionálního hospodářství nebo průměrné výše mezd – velká část rozdílů mezi okresy zůstala stále nevysvětlena. Významným krokem kupředu v poznání příčin regionálních odlišností volebních výsledků byla práce Jehličky a Sýkory (1991). Ti ve svém článku porovnali mapy volebních výsledků z roku 1990 s mapami zachycujícími regionální rozdíly ve výsledcích voleb z období před nástupem komunistického režimu k moci. K překvapení mnohých se ukázalo, že regionální vzorce volebních výsledků z roku 1990 se u většiny politických stran zřetelně podobají regionálním vzorcům volební podpory jejich institucionálních nebo politickým programem blízkých předchůdkyň z předkomunistického období. Souvislost mezi volební podporou stran v roce 1990 a volební podporou stran v období před rokem 1948 ukázala nepřímou (o to však průkazněji) význam, jaký mají na regionální rozdíly ve výsledcích voleb kulturní a historické faktory. Ukázalo se, že lidé volí nejen podle toho, jaké jsou jejich osobní charakteristiky, ale také podle toho, v jakém prostředí vyrostli, kde žijí a jaké informace získávají z pozorování dění ve svém okolí. Skutečnost, že regionální vzorce volebního chování přetrvávaly velmi dlouhé období (více než 40 let), kdy se nekonaly žádné svobodné volby, rovněž zdůraznila význam politické socializace v rodinách a nepolitických institucích jako jsou církve nebo zájmové organizace. Politická socializace, jak se ukázalo, je regionálně specifická – lidé žijící v určitém regionu se mohou svoje budoucí volební chování do jisté míry „učit“ od ostatních zde žijících obyvatel, a to dokonce i tehdy, když se během doby jejich politické socializace žádné svobodné volby nekonají.

Velké ekonomické a sociální změny, které nastaly v české společnosti v důsledku ekonomické transformace samozřejmě ovlivnily i faktory podmiňující regionální vzorce volební podpory politickým stranám. Analýza výsledků parlamentních voleb z roku 1992 (Kostecký, 1994) ukázala zvětšující se váhu

¹Jsmo si dobře vědomi, že mnoho informací o voličích, stranách i celé společnosti získáváme i studiem dalších typů voleb – komunálních a krajských. Vzhledem k omezenému rozsahu se však v tomto článku soustředíme jen na volby parlamentní, přesněji na volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

²Regionální rozdíly ve volebních výsledcích jsou jen jedním, specifickým případem prostorových aspektů voleb. Ostatními prostorovými aspekty voleb (např. lokálními rozdíly ve výsledcích voleb, prostorovými efekty v chování voličů, prostorovými aspekty fungování volebního systému ...) se v tomto článku nebudeme zabývat.

ekonomických a strukturálních faktorů v modelech vysvětlujících regionální variabilitu stranické podpory a naopak zmenšující se roli kulturních a historických faktorů. Mění se sociální struktura (především konstituování dříve neexistujících sociálních skupin – podnikatelů a samostatně výdělečně činných na straně jedné a nezaměstnaných na straně druhé) a rostoucí příjmové nerovnosti mezi lidmi různého vzdělání, různých povolání a lidmi pracujícími v různých sektorech národního hospodářství posílily význam ekonomické dimenze volebního soupeření mezi politickými stranami. Protože výše zmíněné změny ve společnosti neprobíhaly územně rovnoměrně (Hampl, 2007) docházelo zároveň k prudkému zvětšování rozdílů ve struktuře a ekonomické výkonnosti regionů, které se posléze promítly do změn ve volebních mapách. Existence poměrně těsného vztahu mezi faktory sociálně-ekonomické povahy a regionálními rozdíly v podpoře jednotlivým politickým stranám byla potvrzena i analýzami volebních výsledků parlamentních voleb, které se uskutečnily v letech 1996 a 1998 (Kostecký, 2001).

Analýzy regionálních vzorců podpory politickým stranám, jejichž kandidáti se ve volbách v roce 2002 a v roce 2006 dostali do Poslanecké sněmovny se především soustředily na zkoumání kontinuity regionálních rozdílů (Sokol, 2003; Kabát a Pink, 2006). Jejich výsledky poukázaly na značnou míru prostorové stability volebních map v České republice. K podobnému závěru došli také autoři dalších studií, kteří analyzovali prostorové vzorce volební podpory jednotlivých politických stran (Šaradín, 2003, 2004, 2006; Kysloušek a Pink, 2007; Kysloušek a Pink, 2009), nebo se zaměřovali na podrobnější analýzu prostorových volebních vzorců v nějakém újeji vymezeném území (Daněk, 1993; Kostecký a Čermák, 2003; Balík, 2006), případně použili alternativní metody statistické analýzy (Kouba, 2007). Ačkoliv se regionálními aspekty výsledků posledních dvou parlamentních voleb v letech 2002 a 2006 zabýval velký počet výzkumníků, ve většině jejich prací absentuje analýza vzájemných souvislostí mezi regionálními rozložením volebních výsledků a strukturálními charakteristikami regionů a jejich obyvatel. Jak přitom víme ze studie Blažka a Csanka (2007), změny v ekonomické a sociální struktuře regionů probíhají neustále. V tomto článku se proto především zaměříme na analýzu souvislostí mezi regionální diferenciací volebních výsledků a strukturálními charakteristikami okresů a identifikaci případných vývojových trendů v jejich vzájemném vztahu. Úmyslně jsme se rozhodli zabývat jen volbami v letech 1996 až 2006, kdy už se dala stranická struktura v České republice považovat za konsolidovanou (Kostecký, 2002; Fiala a Hloušek, 2003), a kdy rozhodující roli hrály čtyři politické strany – ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL³.

V následujícím textu se nebudeme zabývat základním popisem regionálního rozložení výsledků voleb v letech 1996 až 2006, které bylo dostatečně podrobně popsáno a ve formě volebních map vyjádřeno v mnoha z výše citovaných prací. V první části článku zaměříme pozornost na analýzu míry regionální variability volebních výsledků a její změny v čase a na analýzu stability regionálních diferencí volebních výsledků. Ve druhé části článku se budeme věnovat statistické analýze souvislostí mezi volebními výsledky a vybranými charakteristikami okresů a jejich změnami v čase.

Regionální variabilita volební podpory a stabilita prostorových vzorců

Studujeme-li regionální rozdíly ve výsledcích voleb, pak si jako první musíme položit následující otázku: Jak velké jsou vlastně regionální rozdíly ve volebních výsledcích? Odpověď pochopitelně do značné míry závisí na územním detailu, který studujeme. Obecně platí, že čím menší jednotky sledování použijeme, tím větší územní variabilitu zaznameneáme. V našem sledování jsme rozdělili území České republiky na 77 jednotek (tj. 76 okresů + město Praha). Pro všechny parlamentní volby odehrávající se ve sledovaném období a zvláště pro všechny čtyři strany jsme spočítali hodnoty variačního koeficientu a vyjádřili ho v procentech ($Vk = \text{směrodatná odchylka/průměr} \times 100\%$)⁴. Čím vyšší je hodnota variačního koeficientu, tím vyšší jsou rozdíly mezi okresy, a tedy regionální variabilita volební podpory jednotlivým stranám.

³Všechny tyto strany získaly ve všech volbách ve sledovaném období zastoupení v parlamentu. Součet hlasů pro tyto čtyřstrany představoval ve všech případech jasnou většinu odevzdaných hlasů. V jednom případě – v roce 2002 – kandidovala KDU-ČSL jako součást koalice s US-DEU, ve všech ostatních případech strany předkládaly vlastní kandidátky.

⁴Existuje více možností, jak měřit míru variability volebních výsledků. Ačkoliv existují výhrady k vlastnostem variačního koeficientu (viz např. Caramani, 2004), rozhodli jsme se tento ukazatel použít především kvůli jeho jednoduchosti a obecné známosti.

Tabulka 1: Míry meziokresní variability volební podpory nejvýznamnějším stranám a jejich seskupením v parlamentních volbách 1996 až 2006 (variační koeficient)

	1996	1998	2002	2006
ODS	17,4	19,5	17,5	16,7
ČSSD	15,5	11,9	9,6	11,9
KSČM	20	21	20,4	19,4
KDU-ČSL	49,7	43,1	(28,5**)	50
Levice*	14,5	15	13,9	12,5
Pravice*	11,6	12	10,9	12,5

*) „Levice“ představují součty hlasů pro levicové parlamentní strany (ČSSD a KSČM). „Pravice“ představují součty hlasů pro pravicové parlamentní strany (ODS, KDU-ČSL, US, US-DEU, ODA). Strana Zelených ani SPR-RSČ nebyly zařazeny ani do jedné ze skupin, protože jejich zařazení na škále levice–pravice není zcela jednoznačné (viz např. Kreidl a Vlachová, 1998), a také proto, že uspěly jen v jediných ze sledovaných parlamentních voleb.

**) V roce 2002 se KDU-ČSL účastnila voleb v koalici s US-DEU.

Z tabulky je patrné, že v míře regionální variability volebních výsledků mezi jednotlivými stranami existují podstatné rozdíly. Zřetelně nejvyšší meziokresní rozdíly můžeme v celém sledovaném období zaznamenat u KDU-ČSL, u níž jsou velmi slabé volební zisky v severovýchodních Čechách kombinovány s relativně vysokou volební podporou na jižní Moravě a na Vysočině. Dokonce i v roce 2002, kde byly tradiční lidovecké hlasy doplněny hlasy liberálně orientovaných městských voličů jejich koaličních partnerů, což vedlo ve svém důsledku ke snížení meziokresní variability, byla regionální rozdíly ve výsledcích Koalice větší než u konkurenčních stran. Regionální rozdíly volební podpory ODS a KSČM jsou podstatně menší – ve srovnání s KDU-ČSL se variační koeficient pohyboval na méně než polovině jeho hodnoty. Relativně územně nejrovnoměrnější volební podporu pak po celou dobu sledování měla ČSSD. Stojí rovněž za povšimnutí, že hodnotu variačního koeficientu se (s výše zmiňovanou výjimkou KDU-ČSL v roce 2002) ve sledovaném období nijak výrazně neměnily – jen v případě ČSSD došlo mezi roky 1996 a 1998 k určitému poklesu regionálních rozdílů. Míra regionální variability se obecně zmenší, měříme-li variačním koeficientem meziokresní rozdíly v podpoře nikoliv jednotlivých stran, ale hlasů pro parlamentní levici, resp. parlamentní pravici. To je z části vysvětlitelné efektem použité metody měření – regionální variabilita bývá menší u velkých stran, sečteme-li hlasy pro levici a pravici, získáme velmi „velké strany“. Snížení regionální variability podpory levice a pravice je však zčásti možné vysvětlit také tím, že se ideologicky nepříliš vzdálené politické strany vzájemně přetahují o podporu podobného typu voličů. V regionálním pohledu se to pak často projevuje tak, že silná podpora jedné levicové strany v některém regionu jde na úkor podpory jiné levicové strany a naopak. Tento jev se samozřejmě vyskytuje i u stran napravo od politického středu.

Stabilitu regionálních vzorců volební podpory stranám mezi jednotlivými dvojicemi po sobě jdoucích parlamentních voleb i v celém sledovaném období (tedy mezi volbami 1996 a 2006) jsme měřili jednoduchým Pearsonovým korelačním koeficientem⁵ (viz tabulka 2).

Z vysokých hodnot korelačních koeficientů v tabulce 2 je na první pohled zřejmé, že stabilita regionálních vzorců podpory jednotlivým stranám je obecně vysoká – všechny korelační koeficienty jsou statisticky významné na 1% hladině významnosti. Přesto existují rozdíly jak mezi stranami, tak mezi porovnávanými páry parlamentních voleb. Obecně platí, že relativně nejméně stabilní v čase je regionální vzorec volební podpory ČSSD – ve všech případech měl korelační koeficient nejnižší hodnotu. Ostatní tři strany – KSČM, ODS a zvláště KDU-ČSL – mají z regionálního pohledu neobyčejně stabilní voličstvo. Hodnotíme-li regionální stabilitu volební podpory stranám z pohledu jejího vývoje v čase, můžeme konstatovat, že určitou změnu přinesly především volby v roce 2002. Nebylo to ovšem jenom tím, že v těchto volbách byli lidovci členy Koalice, takže korelace mezi roky 1998 a 2002, respektive 2002 a 2006, jsou pochopitelně u této strany nižší než v ostatních případech. I v případě KSČM a ČSSD byla zaznamenána relativně nejnižší korelace mezi roky 1998 a 2002. Zdá se, že volby v roce 2002 měly

⁵Na tomto místě je třeba upozornit, že „stabilita regionálních vzorců volební podpory“ je mírou uniformity jejich změn v čase, neměří ovšem samotnou velikost této změny v čase. Námi použitá míra záměrně ignoruje skutečnost, že některá strana může v jedné volbě výrazně získat a v jiné výrazně ztratit. Jestliže se při srovnávání výsledků dvou různých voleb mění celkové procento hlasů získaných stranou, ale zachovávají se vzájemné poměry mezi ziskem hlasů v jednotlivých okresech, je, podle námi použitého ukazatele, „regionální vzorec volební podpory stabilní“ a naopak.

Tabulka 2: Stabilita regionálních vzorců volební podpory v parlamentních volbách 1996 až 2006 (Pearsonův korelační koeficient)

	1996/1998	1998/2002	2002/2006	1996/2006
ODS	0,95	0,96	0,99	0,89
ČSSD	0,94	0,72	0,74	0,8
KSČM	0,95	0,92	0,96	0,89
KDU-ČSL	0,99	(0,861**)	(0,855**)	0,97
Levice*	0,98	0,97	0,97	0,93
Pravice*	0,97	0,97	0,94	0,88

*) „Levice“ představují součty hlasů pro levicové parlamentní strany (ČSSD a KSČM). „Pravice“ představují součty hlasů pro pravicové parlamentní strany (ODS, KDU-ČSL, US, US-DEU, ODA). Strana Zelených nebyla zařazena ani do jedné ze skupin.

**) V roce 2002 se KDU-ČSL účastnila voleb v koalici s US-DEU.

poněkud odlišný charakter, který se promítl do odlišností regionálních vzorců podpory stranám. Na základě nám dostupných agregátních dat nelze přesně zjistit, které další faktory (kromě účasti Koalice ve volbách) mohly učinit volby v roce 2002 specifickými. Je možné, že svoji roli hrála i skutečnost, že ČSSD ve volbách obhájila pozici nejsilnější strany po čtyřech letech své menšinové jednobarevné vlády, veřejný předvolební slib tehdejšího předsedy ČSSD Špidly nepokračovat v opoziční smlouvě a zároveň odmítnutí spolupráce s Komunisty, stejně jako neobvykle nízká volební účast a neobvykle vysoká podpora KSČM. Skutečnost, že korelace mezi agregovanými volebními výsledky levicových v roce 1998 a 2002 zůstala velmi vysoká, ukazuje na přesuny volení podpory mezi stranami levice. Volby v roce 2006 vypadají v tomto ohledu jako „návrat do normálu“. V dlouhodobém pohledu, při porovnání volebních výsledků v letech 1996 a 2006, se jako strana s nestabilnějšími regionálními vzorci volební podpory ukazuje KDU-ČSL. Stabilita je však obecně dosti vysoká i u ostatních tří stran, stejně jako u bloku levicových, respektive pravicových stran.

Souvislosti mezi volebními výsledky a vybranými charakteristikami okresů

V této části textu se budeme snažit najít odpověď, zda a do jaké míry lze rozdíly ve volebních výsledcích v okresech České republiky vysvětlit jejich strukturálními znaky a vybranými charakteristikami složení obyvatelstva. Nejprve jsme shromáždili data popisující rozdíly mezi okresy. Ze shromážděných dat jsme poté vytvořili indikátory, které nám charakterizovaly konkrétní okresy a které nám v následujících analýzách sloužily jako nezávislé, vysvětlující proměnné. Při konstrukci indikátorů jsme vycházeli ze zkušeností z předešlých analýz tohoto typu (především Kostelecký, 2001) a do souboru nezávisle proměnných jsme zařadili jen ty indikátory, které se již dříve ukázaly jako nejvýznamnější prediktory míry volební podpory stranám v parlamentních volbách. Finální soubor nezávislých proměnných zahrnuje následující proměnné:

- **Soukromí podnikatelé na 1 000 obyvatel** – vypočtený z údajů Registru ekonomických subjektů a populační statistik ČSÚ, zahrnuje soukromé podnikatele včetně rolníků a osob podnikajících podle zvláštních předpisů, vyjadřuje intenzitu soukromého podnikání v okrese.
- **Průměrná mzda** – pochází z údajů podnikové statistiky ČSÚ, zahrnuje průměrnou měsíční hrubá mzda v Kč v podnicích s 20 a více zaměstnanci, včetně zaměstnanců u soukromých podnikatelů nezapsaných do obchodního rejstříku, v odvětví finanční zprostředkování a v nepodnikatelské sféře všechny zaměstnance, vyjadřuje přibližnou hladinu mezd v okrese.
- **Míra nezaměstnanosti** – pochází ze zdrojů Ministerstva práce a sociálních věcí, je vypočítána jako tzv. „registrovaná míra nezaměstnanosti“, což je podíl počtu dosažitelných neumístěných uchazečů o zaměstnání a součtu zaměstnaných, počtu pracujících cizinců a počtu dosažitelných neumístěných uchazečů o zaměstnání.
- **Římskí katolíci na 1 000 obyvatel** – pochází ze sčítání lidu, je definován jako podíl lidí hlásících se ve sčítání k římskokatolické církvi a celkového počtu obyvatel v okrese, v českých podmínkách vyjadřuje také stupeň religiozity okresu.

- **Vysokoškoláci na 1 000 obyvatel 15+** – pochází ze sčítání lidu, je definován jako podíl lidí s ukončeným vysokoškolským vzděláním na populaci ve věku 15 a více let, vyjadřuje stupeň vzdělanosti obyvatel okresu.
- **Postproduktivní na 1 000 obyvatel** – pochází ze sčítání lidu, je definován jako podíl lidí ve věku 65 a více let na populaci, vyjadřuje stáří voličů, silně koreluje s podílem důchodců v okrese.

Výše popsané indikátory jsme použili jako nezávisle proměnné v sérii regresních analýz⁶, v nichž byly závislými proměnnými postupně podíl hlasů získaných jednotlivými politickými stranami v okresech České republiky v příslušných parlamentních volbách⁷. Základní parametry výsledných regresních rovnic – hodnoty standardizovaných β -koeficientů jako míry významu jednotlivých nezávisle proměnných v modelu a hodnoty *Adjusted R square* jako míry celkové úspěšnosti modelu vysvětlit variabilitu závisle proměnné – jsou uvedeny v následující sérii tabulek.

Tabulka 3: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziokresní rozdíly ve volební podpoře ODS v parlamentních volbách (standardizované β -koeficienty)

Nezávisle proměnná	1996	1998	2002	2006
Soukromí podnikatelé na 1 000 obyv.	0,453	0,435	0,396	0,480
Průměrná mzda	0,281	0,287	0,211	0,204
Míra nezaměstnanosti	-0,314	-0,369	-0,286	-0,209
Římští katolíci na 1 000 obyv.	-0,167	-0,278	-0,417	-0,396
Vysokoškoláci na 1 000 obyv. 15+				
Postproduktivní na 1 000 obyv.				
Adjusted R square	0,705	0,831	0,810	0,816

Zdroj: Vlastní výpočty využívající data Ministerstva práce a sociálních věcí (nezaměstnanost) a ČSÚ (ostatní nezávisle proměnné a závisle proměnná). Pozn.: V tabulce jsou uvedeny pouze regresní koeficienty statisticky významné na 5% hladině významnosti.

Regresní modely vysvětlující meziokresní rozdíly volební podpory ODS (tabulka 3) byly obecně dosti úspěšné – u voleb v roce 1996 vysvětlily více než 70 % variability mezi okresy, u dalších tří voleb dokonce více než 80 % variability. Struktura proměnných, jejichž vliv v regresních modelech se ukázal být statisticky významný, byla ve všech případech shodná, stejně jako logika vztahů mezi nezávisle proměnnými a závisle proměnnou – podíl hlasů pro ODS v okrese rostl se zvyšujícím se podílem podnikatelů a rostoucí průměrnou mzdou, a naopak klesal s rostoucí mírou nezaměstnanosti a zvětšujícím se podílem katolíků v populaci okresu. Kombinace proměnných je logická a snadno vysvětlitelná – voliči žijící v ekonomicky úspěšných okresech s větším podílem podnikatelů, vyššími mzdami a nižší nezaměstnaností inklinují k ODS více, než voliči žijící jinde. Zároveň platí, že pokud kontrolujeme vliv „ekonomických faktorů“, získává ODS hlasy spíše v okresech, kde je relativně menší zastoupení katolíků. Vliv posledního ze zmíněných nezávislých faktorů se přitom během sledovaného období spíše zvětšuje. Za pozornost stojí také skutečnost, že ačkoliv mezi voliči ODS jsou vysokoškoláci zastoupeni více než u voličů jiných stran, na úrovni agregátních dat tento vztah nefunguje. Pokud se vezme v úvahu ekonomická situace okresu a podíl katolíků, samotný podíl vysokoškoláků v dospělé populaci okresu už s podporou ODS v okrese nemá žádnou statisticky významnou souvislost.

Regresní modely vysvětlující meziokresní rozdíly ve volební podpoře ČSSD jsou obecně daleko méně úspěšné, než modely vysvětlující podporu ODS. Jen v jediném případě – v roce 2006 – vysvětlil model více než 70 % variability, v letech 1996 a 1998 to bylo jenom kolem poloviny a v roce 2002 dokonce jen 26 % z celkové variability. Rovněž soubor nezávislých proměnných, které se uplatnily v regresních modelech nebyl tak stabilní jako v případě ODS. Jen jediná proměnná – podíl soukromých

⁶Ve všech případech jsme k výpočtu použili metodu lineární regrese v její variantě STEPWISE. Výpočty byly provedeny za pomoci statistického software SPSS. U každého regresního modelu provedena analýza kolinearit mezi nezávisle proměnnými a analýza reziduí cílená na odhalení případných outlierů v souboru.

⁷Protože se charakteristiky okresů měřené námi zvolenými indikátory v průběhu doby mění, v každém jednotlivém případě jsme v regresních analýzách použili takové nezávisle proměnné, které byly vypočítány z dat pocházejících z období co nejbližšího datu konání příslušných parlamentních voleb.

Tabulka 4: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziokresní rozdíly ve volební podpoře ČSSD v parlamentních volbách (standardizované β -koeficienty)

Nezávisle proměnná	1996	1998	2002	2006
Soukromí podnikatelé na 1 000 obyv.	-0,197	-0,351	-0,641	-0,525
Průměrná mzda				
Míra nezaměstnanosti	0,418	0,469		0,413
Římští katolíci na 1 000 obyv.				0,171
Vysokoškoláci na 1 000 obyv. 15+			0,316	
Postproduktivní na 1 000 obyv.	-0,280			
Adjusted R square	0,515	0,506	0,262	0,713

Zdroj: Vlastní výpočty využívající data Ministerstva práce a sociálních věcí (nezaměstnanost) a ČSÚ (ostatní nezávisle proměnné a závisle proměnná). Pozn.: V tabulce jsou uvedeny pouze regresní koeficienty statisticky významné na 5% hladině významnosti.

podnikatelů na 1 000 obyvatel – konstantně vykazovala statisticky významný vliv na volební podporu ČSSD. Druhá proměnná – míra nezaměstnanosti – se uplatnila ve třech ze čtyř modelů. Logika vlivu obou proměnných byla ovšem poměrně jasná a jednoduše interpretovatelná: Vyšší nezaměstnanost v okrese a menší zastoupení podnikatelů zvyšovala pravděpodobnost voličů v okrese podporovat ČSSD. Další proměnné se uplatnily jen výjimečně. V roce 1996 byla při kontrole vlivu dvou výše zmiňovaných proměnných podpora ČSSD vyšší v okresech s nízkým podílem postproduktivního obyvatelstva, v roce 2006 byla vyšší v okresech s větším zastoupením katolíků. Z pohledu regionální diferenciaci se od všech ostatních let nejvíce odlišovaly volební zisky ČSSD v permanentních volbách v roce 2002. V tomto roce vyšší nezaměstnanost v okrese nezvyšovala zisky ČSSD, naopak se uplatnila další proměnná – podíl vysokoškoláků v populaci okrese. Vliv posledně zmíněné proměnné navíc nebyl v očekávaném směru. Vyšší podíl vysokoškoláků v okrese pozitivně souvisel s podílem hlasů získaných ČSSD. Výsledky regresních analýz v každém případě potvrzují výjimečnost voleb v roce 2002.

Tabulka 5: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziokresní rozdíly ve volební podpoře KSČM v parlamentních volbách (standardizované β -koeficienty)

Nezávisle proměnná	1996	1998	2002	2006
Soukromí podnikatelé na 1 000 obyv.	-0,450	-0,255		-0,418
Průměrná mzda				
Míra nezaměstnanosti		0,312	0,512	
Římští katolíci na 1 000 obyv.				
Vysokoškoláci na 1 000 obyv. 15+		-0,252	-0,424	-0,389
Postproduktivní na 1 000 obyv.				
Adjusted R square	0,192	0,408	0,561	0,455

Zdroj: Vlastní výpočty využívající data Ministerstva práce a sociálních věcí (nezaměstnanost) a ČSÚ (ostatní nezávisle proměnné a závisle proměnná). Pozn.: V tabulce jsou uvedeny pouze regresní koeficienty statisticky významné na 5% hladině významnosti.

Tabulka 5 shrnuje parametry regresních rovnic vysvětlujících meziokresní rozdíly ve volební podpoře KSČM. Podobně jako v případě ČSSD, nejsou modely nijak mimořádně úspěšné – podíl vysvětlené variability jen v jediném případě překročil 50 %, v roce 1996 dokonce nedosáhl ani 20 %. Ačkoliv modely – podobně jako v případě ČSSD – neobsahují stále stejné skupiny nezávislých proměnných se statisticky významným vlivem, jednotlivé modely lze poměrně jednoduše interpretovat. Podpora KSČM v okrese roste s klesajícím zastoupením soukromých podnikatelů (s výjimkou roku 2002) a také s klesajícím zastoupením vysokoškoláků v populaci (s výjimkou roku 1996). Ve dvou případech se navíc uplatňuje i proměnná míra nezaměstnanosti v očekávaném směru svého působení – s rostoucí nezaměstnaností roste podpora KSČM. Žádná jiná proměnná se jako statisticky významná v modelech neuplatnila. Je zřejmé, že některé charakteristiky okrese (soukromí podnikatelé, nezaměstnanost) působí na očekávanou podporu obou největších levicových stran shodným způsobem. Za zmínku ovšem stojí zastoupení vysokoškoláků v populaci okrese, které neovlivňuje podporu obou levicových stran stejným způsobem. Zatímco s rostoucím podílem vysokoškoláků klesá podpora KSČM, mezi podílem vysokoškoláků

v okrese a podporou ČSSD není buď žádná statisticky významná závislost, případně (jako v roce 2002) závislost pozitivní. Je rovněž zajímavé si všimnout, že ani v případě ČSSD ani v případě KSČM nebyla nalezena žádná statistická souvislost mezi průměrnou výší příjmů v okresech a volebními zisky těchto stran, pakliže byl kontrolován vliv dalších proměnných. Ačkoliv na individuální úrovni platí, voliči s nižšími příjmy mají tendenci k podpoře levicových stran, na agregátní úrovni tomu tak není. Okres, v němž jsou nízké průměrné mzdy, nemusí být nutně okresem, v němž voliči preferují levice a naopak.

Tabulka 6: Parametry regresních modelů vysvětlujících meziokresní rozdíly ve volební podpoře KDU-ČSL v parlamentních volbách (standardizované β -koeficienty)

Nezávisle proměnná	1996	1998	2002	2006
Soukromí podnikatelé na 1 000 obyv.			0,324	
Průměrná mzda		-0,169		
Míra nezaměstnanosti	-0,125	-0,170		-0,138
Římští katolíci na 1 000 obyv.	0,804	0,809	0,800	0,937
Vysokoškoláci na 1 000 obyv. 15+				
Postproduktivní na 1 000 obyv.	0,117		0,163	
Adjusted R square	0,767	0,836	0,697	0,906

Zdroj: Vlastní výpočty využívající data Ministerstva práce a sociálních věcí (nezaměstnanost) a ČSÚ (ostatní nezávisle proměnné a závisle proměnná). Pozn.: V tabulce jsou uvedeny pouze regresní koeficienty statisticky významné na 5% hladině významnosti.

Jak ukazují čísla v tabulce, relativně nejlépe lze z hodnot nezávisle proměnných odhadnout hodnotu závislé proměnné v případě, kdy se snažíme modelovat volební výsledky KDU-ČSL. Ve volbách, v nichž KDU-ČSL kandidovala samostatně, vysvětlují regresní modely minimálně 75 % variability (v roce 2006 dokonce téměř 91 % variability). Jenom ve volbách 2002, kdy byla KDU-ČSL součástí Koalice, byl model relativně méně úspěšný, i tak ovšem vysvětlil téměř 70 % variability. Ve všech modelech je dominantní jediná proměnná – podíl katolíků v populaci. Ačkoliv zdaleka ne všichni voliči hlásící se ke katolické církvi volí KDU-ČSL (srovnej cca 6–8 % hlasů pro KDU-ČSL se zhruba 30 % katolíků mezi voliči), podíl katolíků v populaci okresu je velmi dobrým prediktorem úspěchu KDU-ČSL ve volbách v tomto území. Vliv dalších nezávisle proměnných je již podstatně menší. Kontrolujeme-li podíl katolíků v okrese, je dalším nevýznamnějším prediktorem výsledků KDU-ČSL v okrese míra nezaměstnanosti. Platí přitom, že čím vyšší je nezaměstnanost, tím nižší je podpora KDU-ČSL. Ostatní proměnné už nejsou v modelech tak významné – ve dvou ze čtyř sledovaných parlamentních voleb byly výsledky KDU-ČSL lepší v okresech s vyšším podílem postproduktivní populace, v jednom případě lepší v okresech s nižší průměrnou mzdou. V roce 2002, kdy KDU-ČSL kandidovala jako součást Koalice, byla její volební podpora vyšší v okresech s větším podílem soukromých podnikatelů – tento efekt byl pravděpodobně způsoben hlasy pro liberální koaliční partnery lidovců.

Závěr

Cílem příspěvku bylo analyzovat regionální rozdíly ve volebních výsledcích čtyř nejvýznamnějších českých politických stran – ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL. Text se soustředil na analýzu výsledků parlamentních voleb v období 1996–2006, kdy byla stranická struktura již plně konsolidovaná, a kdy čtyři výše zmíněné strany dohromady pravidelně získávaly většinu z odevzdaných hlasů. Analýzy ukázaly, že jednotlivé strany se podstatně liší v míře, v jaké jsou jejich volební výsledky regionálně nerovnoměrné – na jedné straně škály stojí KDU-ČSL, jejíž volební podpora se radikálně liší v různých regionech, na druhé straně škály je ČSSD, u nichž jsou regionální rozdíly volebních výsledků nejmenší. Analýza výsledků čtyř po sobě jdoucích parlamentních voleb také potvrdila, že rozdíly mezi stranami jsou v tomto ohledu dosti stabilní a v průběhu sledovaného období se nijak podstatně nemění. Územní rovnoměrnost či nerovnoměrnost volební podpory stran lze tedy považovat za dosti stabilní charakteristiku jejich elektorátu. Potvrdilo se rovněž, že ačkoliv se celkové procento hlasů získané jednotlivými stranami mění od jedné voleb k druhým, prostorový vzorec, podle kterého jsou hlasy pro strany rozmístěny

v prostoru, se proměňuje jen velmi málo. Zvyšování či snižování volební podpory stranám se tak děje „plošně“, na území celé republiky a nikoliv tak, že by strany získávaly pro jednotlivé parlamentní volby ad hoc podporu v různých regionech. Analyzované čtyři nejsilnější politické strany jsou nepochybně voliči chápány jako celostátní strany, které se ve volební parlamentní soutěži opírají o obecná, celostátně relevantní témata.

Analýza souvislostí mezi regionálními vzorci volební podpory pro čtyři hlavní politické strany v parlamentních volbách 1996–2006 a ekonomickými a sociálními charakteristikami jednotlivých okresů a jejich obyvatelstva potvrdila, že v českém kontextu je velká část meziregionálních rozdílů ve volebním chování vysvětlitelná strukturálními odlišnostmi mezi okresy. Podobně jako při analýze individuálních dat získaných ze sociologických šetření dotazováním jednotlivých voličů se i při analýze agregátních dat za okresy ukazuje, že nejvýznamnější proměnné vysvětlující rozdíly ve volebním chování jsou proměnné socio-ekonomické povahy. České parlamentní volby jsou i v regionálním pohledu především soupeřením definovaným ekonomickými rozdíly a zájmy, tedy soupeřením mezi regiony, kterým se daří ekonomicky lépe a podporují spíše pravicové strany a regiony, kterým se daří ekonomicky hůře a podporují spíše strany levice. Z indikátorů, kterými lze sociálně-ekonomickou strukturu okresů postihnout, hrají v modelech odhadujících volební výsledky jednotlivých stran nejvýznamnější roli dva indikátory: zastoupení soukromých podnikatelů (včetně osob samostatně výdělečně činných) v populaci okresu a míra nezaměstnanosti. Prostředí s vyšším podílem podnikatelů a málo nezaměstnanými je příznivé pro pravicové strany a naopak. Je zajímavé, že na regionální úrovni nemá příliš velký vliv průměrná výše příjmů v okrese. Podle rozdílů v průměrných mzdách v okrese tudíž nelze usuzovat na to, jestli budou voliči hlasovat spíše pro levicové nebo pravicové strany. Ještě menší vliv má vzdělanost populace měřená podílem podíl vysokoškolsky vzdělaných v okrese – jenom v případě KSČM platí, že má v okrese volební úspěchy tím menší, čím větší je v něm zastoupení vysokoškoláků. Nejvýznamnější neekonomickou proměnnou související s volebními výsledky v okresech je religiozita populace, měřená podílem obyvatel hlásících se ke katolické církvi. Ačkoliv zdaleka ne všichni katolíci volí KDU-ČSL, podíl katolíků v okrese je velmi dobrým prediktorem podílů hlasů pro tuto stranu. Nakonec je třeba upozornit na to, že nalezené statistické souvislosti mezi volebními výsledky největších stran na straně jedné a charakteristikami okresů na straně druhé jsou ve sledovaném období poměrně dosti stabilní. S výjimkou parlamentních voleb v roce 2002, které byly netypické především tím, že KDU-ČSL ne kandidovala samostatně, ale jako součást Koalice s menšími pravicovými liberálními stranami, byly modely vysvětlující regionální rozdíly ve volební podpoře nejvýznamnějších politických stran vzájemně velmi podobné. Je nepochybné, že regionální vzorce volebního chování jsou v České republice dosti ustálené i proto, že jsou pevně navázané na sociálně ekonomické charakteristiky jednotlivých regionů. Protože se sociálně ekonomické charakteristiky regionů nemění příliš rychle, dá se oprávněně očekávat, že politická mapa českých regionů zůstane ve svých podstatných rysech nezměněná i v blízké budoucnosti.

Seznam použité literatury

- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43 (5), s. 945–965.
- BALÍK, S. (2006): Kontinuita či diskontinuita voličských vzorců: Volební podpora KSČ a KSČM v prostoru dnešního Olomouckého kraje v období 1929–1935 a 1996–2002. *Evropská volební studia*, 1 (1), s. 38–60.
- BLAŽEK, J., KOSTEČKÝ, T. (1991): Geografická analýza výsledků parlamentních voleb v roce 1990. In *Sborník ČGS*, 96 (1), s. 1–13.
- CABADA, L. (2002): Analýza voleb v českém společenskovědním diskursu. *Politologická revue*, 8 (2), s. 141–159.
- ČALOUŠ, D. a kol. (eds.). (2006): *Volby do poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 219 s.
- CARAMANI, D. (2004): *The Nationalization Of Politics: The Formation Of National Electorates And Party Systems In Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DANČÁK B., HLOUŠEK, V. (eds.). (2006): *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita.
- DANĚK, P. (1993): *Communist Landscapes of Moravia and Silesia (1925–1992)*. Scripta Fac. Brun. 23 (1): 9–24.
- FIALA, P., HLOUŠEK, V. (2003): Stranický systém České republiky, s. 13–54. In FIALA, P. a kol. (eds.). *Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. Brno: Masarykova univerzita.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43 (5), s. 889–910.
- HOLZER, J. a kol. (2009): Jaká se produkuje politická věda? Tematická analýza publikací v českých recenzovaných politologických časopisech. *Politologický časopis* 16 (2), s. 91–115.
- JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1991): Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v Českých zemích (1920–1990). In *Sborník ČGS* 96 (2), s. 81–95.
- KABÁT, M., PINK, M. (2006): Parlamentní volby 2006 a volební geografie, s. 123–144. In ČALOUŠ, D. a kol. (eds.). *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- KOSTEČKÝ, T. (1994): Economic, Social and Historical Determinants of Voting Patterns: 1990 and 1992 Parliamentary Elections in the Czech Republic. *Czech Sociological Review*, 30 (2), s. 209–228.
- KOSTEČKÝ, T. (2001): Vzestup nebo pád politického regionalismu? *Working Papers*. 9/2001. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- KOSTEČKÝ, T., ČERMÁK, D. (2003): Výběrová šetření a analýza agregátních dat – diskuse na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 39 (4), s. 529–550.
- KOUBA, K. (2007): Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43 (5), s. 1017–1037.
- KREIDL, M., VLACHOVÁ, K. (1998): Nastal soumrak extrémní pravice? *Sociální trendy*. 5/1998. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- KYLOUŠEK, J., PINK, M. (2007): Electoral Support for the Communist Party of Bohemia and Moravia in Parliamentary Elections in the Czech Republic after 1990. *European Electoral Studies*, 2 (2), s. 159–163.
- LEBEDA, T. a kol. (2007): *Voliči a volby 2006*. Prague: Institute of Sociology.
- LINEK, L. a kol. (eds.) (2003): *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Prague: Institute of Sociology.
- PINK, M., KYLOUŠEK, J. (2009): Voličská základna sociálnědemokratických stran v bývalém Československu a její prostorové proměny. *Evropská volební studia*, 4 (1), s. 1–21.

- SOKOL, P. (2003): Základní údaje volební geografie při volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu 2002. In LINEK, L. a kol. (eds.). (2003): *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Prague: Institute of Sociology, s. 163–175.
- ŠARADÍN, P. (2006): Analýza volební podpory ČSSD a ODS ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR. In NĚMEC, J., ŠŮSTKOVÁ, M. (eds.). *III. Kongres českých politologů. Olomouc 8.–10. 9.* Praha, Olomouc, 2006, s. 238–251.
- ŠARADÍN, P. (2003): Územní podpora KDU-ČSL ve volbách. *Politologická revue*, 9 (2), s. 45–64.
- ŠARADÍN, P. (2004): Územní podpora Občanské demokratické strany ve volbách. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica*, 3, s. 145–157.

Stratifikace, zaměstnanecký sektor a volební chování

Klára Vlachová¹

Abstract

The most common bases of stratification are wealth and income, social class, gender, ethnicity, and religion. In this article I present how social classes, income groups, men and women, and catholics and non-religious people voted in elections to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament in 2006. My analyses are based on data file from the Czech Election Study 2006.

Keywords

voting; stratification; social class; income; gender; religion; employment sector

Note

Tento text částečně vychází z kapitoly Vlachové a Řehákové (2007) a byl prezentován na konferenci „20 Years of Czech Democracy“.

¹Sociologický ústav AV ČR

Úvod

Termínem *stratifikace* se rozumí studium strukturovaných sociálních nerovností, tj. jakýchkoliv systematických nerovností mezi skupinami lidí. Sociální stratifikace má svůj původ ve Weberově definici:

- tradičních *statusových* společností;
- fluidnějších *třídně* založených společností.

Většina společností je stratifikována podle sociální třídy, příjmu, pohlaví/genderu a náboženství. Mohou však existovat i strata jiná, například věková. Jak strata formovala volební chování ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2006 ukazují výsledky analýz provedených na datovém souboru z povolebního šetření Česká volební studie, které provedlo CVVM Sociologického ústavu AV ČR od 9. do 21. června 2006. Dotázáno bylo 2002 respondentů ve věku od 18 let výše. Výběr byl proveden kvótní metodou.

Sociální třída

S třídní strukturou vždy souvisela struktura politických ideologií a politických stran. Komunismus, socialismus, liberalismus a konzervatismus byly tradičními ideologiemi dělnické, střední a vyšší třídy, vznikly na základě jejich třídní identity a vyrůstaly na nich tradiční politické strany (komunistické, socialistické a sociálně-demokratické, liberální, liberálně-konzervativní a konzervativní).

Výzkum vztahu mezi třídou a volebním chováním je založen na předpokladu, že voliči tíhnou k volbě strany, která je přirozená jejich sociální třídě. Hypotéza o třídním zájmu předpokládá, že dělnická třída bude podporovat levicové strany proto, aby si polepšila v rámci ekonomické redistribuce, zatímco střední třída nikoliv, neboť redistribuci odmítají a chtějí si zachovat své dosavadní příjmy (Downs, 1957; Golthorpe a kol., 1969). Předpokládá se, že lidé si chtějí udržet či zlepšit své ekonomické postavení na náklady ostatních tříd a volby jsou považovány za vyjádření demokratického třídního boje. Empirickou skutečností však je, že ne všichni členové určité třídy volí podle svého (předpokládaného) třídního zájmu (Nieuwbeerta, 1996; Manza a Brooks, 1999). Můžeme tak nalézt dělnické „konzervativce“, kteří volí pravici, i „novou třídu“ – příslušníky střední třídy, kteří volí levici. Ti všichni volí „nepřirozené“ vzhledem k jejich předpokládaným třídním zájmům (Achterberg a Houtman, 2006).

V poslední době je „nepřirozené“ volební chování sociálních tříd vysvětlováno nejčastěji kulturními zájmy (Hechter, 2004; Achterberg a Houtman, 2006). Levicové chování střední třídy vysvětluje např. Knutsen (2001) růstem zaměstnanosti ve veřejném sektoru. Velká část střední třídy je v expandujícím veřejném sektoru zaměstnána, jsou placeni z veřejných financí, podílejí se na jejich přerozdělování a navíc prošli vzdělávacími institucemi a intelektuálním prostředím, které prosazuje hodnoty a ideologii veřejného sektoru, a proto podporují růst státu, který ve své agendě nabízí levicové politické strany. V mnoha zemích se tak zaměstnanecký sektor (veřejný/soukromý) stává novým štěpením, neboť zaměstnanci v soukromém sektoru mají jiné ekonomické zájmy a pohybují se v jiném hodnotovém prostředí, než zaměstnanci v sektoru veřejném (Knutsen, 2001).

Pro měření vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním je nutno definovat sociální třídu. Tato definice není jednoduchá. Koncept „třídy“ je stále předmětem vědeckých debat. V prvních studiích vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním byla použita dichotomická třídní proměnná: manuální/nemanuální (Alford, 1963, 1967), pozdější studie používaly detailnější třídní schéma – EGP vyvinuté Eriksonem, Golthorpem a Portocararrovou (1979) a rozpracované Eriksonem a Golthorpem (1992). V této studii používáme třídní klasifikaci o šesti kategoriích podobnou klasifikaci EGP. Pracovali jsme s proměnnou sociální třída o šesti kategoriích:

- vyšší odborníci = zákonodárci, vyšší úředníci, vedoucí a ředitelé, vědci a odborníci ve vědě, odborní pedagogové;
- nižší odborníci = technici, učitelé, zdravotníci, mistři;

- rutinní nemanuální = nižší administrativní pracovníci, úředníci ve službách a obchodě, obsluhující pracovníci, prodavači a předváděči zboží;
- samostatní = všechny samostatně výdělečně činné osoby bez ohledu na počet podřízených; kvalifikovaní dělníci; polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci.

V České republice platí, že vyšší třídy participují ve volbách více než třídy nižší. Zatímco u vyšších odborníků byla účast ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2006 téměř 88%, ze sociální třídy nižších odborníků se voleb zúčastnilo 78 % voličů, rutinních nemanuálních 62 %, ze samostatných 79 %, z kvalifikovaných manuálních pracovníků 66 % a z polokvalifikovaných a nekvalifikovaných manuálních pracovníků ve volbách do Sněmovny participovalo jen okolo 52 % oprávněných voličů.

Tabulka 1 ukazuje vztah mezi sociální třídou a volbou strany. Třídní polarizace volebního chování je zde patrná – vyšší odborníci a samostatní volili převážně liberálně-konzervativní ODS, kvalifikovaní, polokvalifikovaní a nekvalifikovaní manuální pracovníci volili nejčastěji sociální demokracii a komunistickou stranu. Podle adjustovaných reziduí byla KSČM dokonce přirozenější stranou pro všechny manuální pracovníky, než ČSSD. V třídě nižších odborníků jsou dvě velké téměř stejně silné skupiny voličů ODS a ČSSD, nižší odborníci však také významně více volili Stranu zelených. Strana zelených se však v těchto volbách stala „přirozenou“ stranou rutinních nemanuálních pracovníků.

Tabulka 1: Třída a volba strany ($n = 1\,022$)

	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Vyšší odborníci	5,9 -2,9	27,4 -2,0	3,7 -1,0	7,4 -0,4	55,6 4,8
Vyšší odborníci	5,9 -2,9	27,4 -2,0	3,7 -1,0	7,4 -0,4	55,6 4,8
Nižší odborníci	7,3 -2,7	38,2 0,9	6,7 0,7	4,2 -2,0	43,6 1,9
Rutinní nemanuální	12,7 -0,6	34,1 -0,3	7,8 1,6	8,8 0,3	36,6 -0,2
Samostatní	4,2 -3,3	13,4 -5,3	5,0 -0,3	7,6 -0,3	69,7 7,8
Kvalifikovaní manuální	23,9 4,1	42,0 2,1	4,5 -0,7	9,7 0,8	19,9 -5,2
Polokvalifikovaní/nekvalifikovaní	22,9 3,8	45,3 3,2	4,5 -0,7	11,7 1,9	15,6 -6,6

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua

Uvedené třídění druhého stupně podává celkem očekávané výsledky o vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním. Pro podrobnější analýzu byl dále zvolen logitový model a analýza byla provedena pro voliče dvou největších politických stran, které ve volbách do Poslanecké sněmovny dosáhly přes 30 % a jejich voliči byli také dostatečně zastoupeni v datech z povolebního výzkumu – liberálně-konzervativní ODS a sociálně-demokratické ČSSD.

Vysvětlovanou proměnnou byly dichotomická proměnná „volba“ s kategoriemi ODS/ČSSD a vysvětlujícími proměnnými byla v prvním modelu třída, ve druhém třída a zaměstnanecký sektor. Výsledky logitových modelů se interpretují pomocí šance volby ODS, která je odhadnutá modelem:

$$OS_{ODS} = \frac{OC_{ODS}}{OC_{ČSSD}} = \frac{OP_{ODS}}{OP_{ČSSD}},$$

kde OS = odhadnutá šance volby ODS

OC = odhadnutá četnost volby ODS/ČSSD

OP = odhadnutá pravděpodobnost volby ODS/ČSSD

Kvalita modelu se posuzuje podle dosažené významnosti P statistiky G^2 dobré shody modelu a dat a podle velikosti maximálních adjustovaných reziduí. Tyto hodnoty jsou spolu s počtem stupňů volnosti (df) uvedeny v tabulkách 2 a 3.

Pokud do modelování vstoupí jako vysvětlující proměnná pouze sociální třída, nelze zamítnout model, ve kterém není rozdíl v odhadnutých šancích volby ODS mezi nižšími odborníky a rutinními nemanuálními pracovníky (viz tabulka 2). Pořadí tříd podle odhadnutých šancí volby ODS od nejméně příznivě nakloněných voličů po nejvíce příznivě nakloněné je ostatní dělníci (0,34), kvalifikovaní dělníci (0,46), nižší odborníci (1,05) a rutinní nemanuální (1,05), vyšší odborníci (2,06), samostatní (5,26). Šance menší než 1 znamená preferenci ČSSD, naopak šance 1 a větší znamená preferenci ODS. Dělníci bez rozdílu kvalifikace tedy jednoznačně preferují ČSSD před ODS. U nižších odborníků a rutinních nemanuálních je pravděpodobnost volby ODS stejná jako pravděpodobnost volby ČSSD. Samostatní a vyšší odborníci přesvědčivě preferují ODS před ČSSD.

Tabulka 2: Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách

Třída	Odhadnuté šance ODS
Samostatní	5,26
Vyšší odborníci	2,06
Nižší odborníci	1,05
Rutinní nemanuální	1,05
Kvalifikovaní dělníci	0,46
Ostatní dělníci	0,34

$$G^2 = 0,00146, df = 1, P = 0,970, \text{ maximální adjustované reziduum} = \pm 0,0382$$

Pokud se zaměříme pouze na zaměstnance (a ze sociální třídy vypustíme kategorii „samostatní“), pak v datech z povolebního výzkumu bylo 57,5 % zaměstnanců zaměstnáno v soukromém sektoru (soukromé podniky) a 42,5 % v sektoru veřejném (státní podniky, státní správa, samospráva, veřejné instituce, nadace a veřejně prospěšné společnosti). Četnosti zaměstnanců v obou sektorech byly dostatečně vysoké, aby bylo možné otestovat, do jaké míry se volební chování sociálních tříd liší, pokud pracují v soukromém nebo veřejném sektoru. Modelování šancí volby ODS/ČSSD pro jednotlivé sociální třídy s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru ukázalo, že sektor má významný vliv na volební výběr (viz tabulka 3). Rozdíl ve volebním chování je obzvláště markantní u vyšších odborníků. V soukromém sektoru se vyšší odborníci výrazně přiklánějí k ODS, šance volby ODS je tu u nich v 4,73, zatímco ve veřejném sektoru je to jen 1,37. V soukromém sektoru se také k ODS více než k ČSSD podle našeho modelu přiklánějí šance nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci (u obou je šance volby ODS 1,56), ale ve veřejném sektoru je tomu naopak (šance volby ODS je 0,96). Dělníci – kvalifikovaní, polokvalifikovaní i nekvalifikovaní – v obou sektorech jednoznačně preferují ČSSD (šance volby ODS je u nich v soukromém sektoru 0,43 a ve veřejném 0,35).

Tabulka 3: Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru

	Odhadnuté šance ODS v soukromém sektoru	Odhadnuté šance ODS ve veřejném sektoru
Vyšší odborníci	4,73	1,37
Nižší odborníci	1,56	0,96
Rutinní nemanuální	1,56	0,96
Kvalifikovaní dělníci	0,43	0,35
Ostatní dělníci	0,43	0,35

$$G^2 = 2,28569, df = 5, P = 0,808, \text{ maximální adjustované reziduum} = \pm 1,1835$$

Příjem

Osobní průměrný celkový čistý měsíční příjem (dále jen příjem) byl měřen pomocí kategorizované proměnné. Pro účely této analýzy byla tato proměnná rozdělena do čtyř kategorií tak, aby v každé kategorii byla přibližně čtvrtina respondentů. V první kategorii je 26,7 % respondentů a jsou to ti, kteří se pohybují v rozmezí bez příjmu až 7 499 Kč. V druhé kategorii je 24,6 % respondentů s příjmem 7 500 až 9 999 Kč, ve třetí kategorii je 26,4 % respondentů s příjmem 10 000–14 999 Kč. Ve čtvrté kategorii je 22,2 %

respondentů s příjmem 15 000 Kč a více. V některých analýzách budu používat příjem rozdělený jen na dvě kategorie: nižší (= bez příjmu až 9 999 Kč), vyšší (= 10 000 Kč a více).

Z tabulky 4 vyplývá, že voliči Strany zelených a ČSSD pocházejí ze všech kategorií osobního příjmu přibližně vyrovnaně. Voliči ODS častěji pocházejí z vyšších příjmových skupin, zejména z nejvyšší. Voliči KDU-ČSL patří častěji do nižších příjmových skupin, obdobně jako voliči KSČM. Tyto závěry zůstávají v platnosti i při kontrole pohlaví a náboženského vyznání.

Tabulka 4: Příjem a volba ($n = 923$)

Příjem	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
1. kvartil	15,6 % 0,1	37,5 % 0,5	6,8 % 0,5	11,5 % 2,3	28,6 % -2,1
2. kvartil	26,6 % 5,5	35,9 % 0,0	4,6 % -1,0	11,4 % 2,6	21,5 % -5,1
3. kvartil	13,8 % -0,9	37,9 % 0,8	8,3 % 1,8	5,5 % -1,4	34,4 % -0,3
4. kvartil	6,2 % -4,6	32,4 % -1,3	4,1 % -1,4	2,9 % -3,2	54,4 % 7,3

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Pohlaví

Vliv pohlaví na volební chování se objevuje jen u voličů KDU-ČSL, neboť tuto stranu volí častěji ženy než muži (viz tabulka 5). Pro ostatní strany platí, že je obě pohlaví volí stejně.

Tabulka 5: Pohlaví a volba ($n = 1 137$)

Pohlaví	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Muž	13,8 % 0,2	36,4 % 1,4	5,5 % -1,6	5,9 % -2,3	38,4 % 0,6
Žena	13,5 % -0,2	32,3 % -1,4	7,9 % 1,6	9,5 % 2,3	36,8 % -0,6

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Náboženství

Náboženské vyznání bylo v šetření měřeno dvěma způsoby, a to otázkami:

1. „K jakému náboženskému vyznání se hlásíte?“
2. „Jak často navštěvujete bohoslužby?“

Z takto měřených proměnných bylo možné zkonstruovat proměnnou o dvou kategoriích – „bez vyznání“ a „katolík“ – a proměnnou o čtyřech kategoriích – „bez vyznání“, „katolík, který nikdy nenavštěvuje bohoslužby“, „katolík, který navštěvuje bohoslužby méně často než jednou měsíčně“, „katolík, který navštěvuje bohoslužby alespoň jednou měsíčně“. Bez vyznání je 479 respondentů, tedy 39 %, katolíků je 750 (61 %). Rozdělení proměnné o čtyřech kategoriích v procentech je 39,3 %, 13,4 %, 32,2 % a 15,1 %.

Vliv náboženského vyznání na volební chování dokumentuje tabulka 6 s dvouhodnotovou proměnnou charakterizující náboženské vyznání a tabulka 7 s čtyřhodnotovou proměnnou charakterizující náboženské vyznání. Z obou tabulek je zřejmé, že typ náboženského vyznání není důležitý u voličů

ČSSD a Strany zelených (adjustovaná rezidua, která ukazují na odchylku od hypotézy nezávislosti, jsou ve sloupcích SZ a ČSSD menší než 2,0). Náboženské vyznání v dvouhodnotové variantě hraje roli při volbě KDU-ČSL a KSČM. Voliči KDU-ČSL jsou častěji katolíci než bez vyznání, u voličů KSČM je tomu naopak. Náboženské vyznání ve čtyřhodnotové variantě ukazuje další souvislosti (viz tabulka 7). Katolíci, kteří navštěvují bohoslužby alespoň jednou měsíčně, volí ODS méně často než ostatní katolíci a lidé bez vyznání. Voliči KDU-ČSL se převážně rekrutují z katolíků, kteří navštěvují bohoslužby alespoň jednou měsíčně, jen velmi málo jich je z lidí bez vyznání nebo z katolíků, kteří nikdy nenavštěvují bohoslužby. Voliči KSČM ubývá směrem od lidí bez vyznání a nepraktikujících katolíků k horlivějším (navštěvujícím bohoslužby, ale méně často než jednou měsíčně) a horlivým katolíků (navštěvujícím bohoslužby alespoň jednou měsíčně).

Tabulka 6: Náboženské vyznání a volba ($n = 739$)

Vyznání	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Bez vyznání	18,1 % 3,3	33,9 % -0,4	7,7 % 1,6	0,7 % -6,6	39,5 % 1,5
Katolík	9,6 % -3,3	35,5 % 0,4	4,9 % -1,6	16,0 % 6,6	34,0 % -1,5

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Tabulka 7: Náboženské vyznání a volba ($n = 731$)

Vyznání	KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Bez vyznání	18,1 % 3,3	33,9 % -0,5	7,7 % 1,5	0,7 % -6,6	39,5 % 1,6
Katolík nepraktikující	17,4 % 1,4	38,0 % 0,7	5,4 % -0,3	1,1 % -3,1	38,0 % 0,5
Katolík praktikující občas	9,3 % -1,9	38,6 % 1,5	5,3 % -0,6	9,3 % -0,7	37,4 % 0,6
Katolík praktikující min. jednou měsíčně	4,1 % -3,1	27,9 % -1,8	4,1 % -1,0	41,0 % 12,1	23,0 % -3,3

Poznámka: Řádková procenta a adjustovaná rezidua.

Závěr

Co se týče volebního chování v České republice, pak lze říci, že KSČM, ČSSD a ODS jsou stranami třídními. Sociální třídy volí politické strany, které hájí jejich třídní zájmy. Platí to zejména pro nižší a dělnickou třídu (kvalifikované, polokvalifikované a nekvalifikované dělníky) a střední a vyšší střední třídu (samostatné a vyšší odborníky). Samostatní a vyšší odborníci volí mnohem častěji ODS, kvalifikovaní dělníci KSČM a polokvalifikovaní a nekvalifikovaní ČSSD a KSČM. Také logitové modely potvrzují, že největší šance volit ODS byla nalezena u samostatných a vyšších odborníků, naopak největší šance volit ČSSD existuje u dělníků. Sociální třídy mají také rozdílnou volební účast. Nejvyšší volební účast vykazují vyšší odborníci, nejnižší naopak polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci.

Sociální třída však nepochybně nevysvětluje volební chování bezezbytku. Naše analýzy potvrzují také efekt statusových zájmů na volební chování. Statusem je míněna sociální pozice skupiny lidí, která má určitou sociální identitu, vyznačuje se určitým životním stylem a konzumem určitých kulturních statků. Zaměstnanecký sektor, příjem, pohlaví a religiozita modifikují volební chování sociálních tříd. Zaměstnanecký sektor vede u nižších odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků k naprosto kontrastním volebním rozhodnutím. U KDU-ČSL je patrné, že pohlaví, příjem a religiozita vysvětlují volbu této strany více než sociální třída. A co se týče Strany zelených, neprokázal se efekt žádné ze sledovaných významných stratifikačních proměnných, předpokládám však, že jde o statusovou stranu, jejíž existenci lze vysvětlit stratifikací věkovou a environmentálními zájmy.

Seznam použité literatury

- ACHTERBERG, P., HOUTMAN, D. (2006): Why Do So Many People Vote „Unnaturally“? *European Journal of Political Research*, č. 45, s. 75–92.
- ALFORD, R. (1967): Class Voting in Anglo-American Political Systems, s. 67–94. In LIPSET, S. M., ROKAN, S. (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York.
- DOWNES, A. (1957): *An Economic theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- ERIKSON, R., GOLTHORPE, J. H., PORTOCARERRO, J. (1979): Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden. *British Journal of Sociology*, č. 30, s. 415–441.
- ERIKSON, R., GOLTHORPE, J. H. (1992): *The Constatn Flux: A Study of Class Mobility in Industrial in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- GOLTHORPE, J. a kol. (1969): *The Affluent Worker in Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HECHTER, M. (2004): From Class to Culture. *The American Journal of Sociology*, sv. 110, č. 2, s. 400–445.
- KNUTSEN, O. (2001): Social Class, Sector Employment, and Gender as Party Cleavages in the Scandinavian Countries: A Comparative Longitudinal Study, 1970–1995. *Scandinavian Political Studies*, sv. 24, č. 4, s. 311–350.
- MANZA, J., BROOKS, C. (1999): *Social Cleavages and Political Change: Votes alignments and US Party Coalitions*. Oxford/NY: Oxford University Press.
- NIEUWBEERTA, P. (1996): The Democratic Class Struggle in Postwar Societies: Class Voting in Twenty Countries, 1945–1990. *Acta Sociologica*, 39 (4), s. 345–383.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2007): Sociální třída a její vliv na volební chování, s. 133–146. In LEBEDA, T. a kol. (eds.). *Voliči a volby 2006*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Reforma volebního systému v ČR – 20 let diskusí

Jakub Šedo

Abstract

The paper is focused on the discussion about the electoral reform in Czechoslovakia and then in the Czech Republic, on the federal, respectively national level. There are identified the most important changes in the electoral law and discussions about them. Two phases in time Czechoslovakia (1990–1992) and two major phases of discussion about the electoral engineering in the time of the independent Czech Republic are identified and described, including the outcomes of these phases.

Keywords

electoral reform; electoral engineering; Czechoslovakia; Czech Republic; proportional representation

Úvod

Volební systém pro volby v roce 1990 znamenal radikální změnu proti volebnímu systému komunistického Československa, a to nejenom umožněním svobodné soutěže. Volební zákon pro tyto volby byl připravován v časové tísní – představoval značnou diskontinuitu s dosavadními pravidly, ale zároveň se podle něj měly konat volby na počátku června 1990 bez nebezpečí, že bude regulérnost voleb zpochybněna mezerami v zákoně. Přijatý systém proto mohl být a některými aktéry byl chápán jako provizorium. Předpokládalo se, že nově zvolené orgány, plně nadané demokratickou legitimitou, se k této otázce vrátí v podrobnější debatě a po ní bude možné přijmout nový volební zákon (Birch a kol., 2002, s. 71–72).

Diskuse o volebních reformách, jejich potřebě, oprávněnosti, účelnosti a obecně o směřování k nebo proti vyšší reprezentativnosti voleného orgánu jsou vlastní mnoha zemím. S jistou nadsázkou lze konstatovat, že žádná země není zcela spokojena se svým systémem, a na různých úrovních se proto vede diskuse o možné volební reformě. Nejinak je tomu i v případě České republiky. K tématu volební reformy se zde opakovaně vyslovuje laická i odborná veřejnost a periodicky se také vrací na pořad jednání exekutivy či legislativy. Skutečně realizované změny volebního systému (prozatím) nepřekročily rámec minor reforms dle rozdělení volebních reforem Richardem Katzem (2005, s. 57–60)¹, v diskusi o možných reformách ale zazněla řada velmi rozmanitých návrhů.

Cílem textu je shrnout hlavní diskuse, které byly o tématu volební reformy vedeny v České republice. Především se soustředí na ty návrhy, které se dostaly až na úroveň jednání ve vládě nebo parlamentu. Zachycuje ale také některé z podnětů, které byly vysloveny politologickou obcí, ale které nenašly přímý ohlas na politické scéně. Neklade si nárok na kompletní zmapování všeho, co bylo k tématu vysloveno. Rovněž v případě debaty na parlamentní a vládní úrovni se koncentruje na vybrané otázky týkající se především bezprostředních výstupů voleb ve sféře mezistranické (tj. způsob distribuce mandátů mezi stranami). Zahrnutí veškerých debat, které se více či méně týkaly volebního zákonodárství (financování politických stran dle výsledku voleb, volební kauce, počet a váha preferenčních hlasů ...) by příspěvek již neúměrně zahltilo, mj. i proto, že právě ony jsou častěji měněny (k diskusím o těchto otázkách viz např. Šimíček, 1999; Gerloch, 1999).

Text se bude soustředit na diskusi o volebním systému pro prvořadé volby, neboť vzhledem k chápání jejich významu voliči i politickými stranami jsou právě tyto volby předmětem nejčastějších a nejviditelnějších kontroverzí. V období od vzniku samostatné České republiky proto bude sledován volební systém pro Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky, rezignuje se na debaty, které byly vedeny o volebních systémech na ostatních úrovních, jakkoliv i s nimi byla spojena řada zajímavých otázek (viz např. Chytilík, 2005, s. 21–24). Období existence federálního Československa je z hlediska výběru prvořadého voleného orgánu poněkud sporné. Standardně je odbornou literaturou sledován především volební systém pro Českou národní radu (ČNR) (viz např. Mareš, 2002, s. 150–151; Mrklas, 2004, s. 108–116; Šedo, 2007, s. 35, 124–125), neboť tento orgán má přímou (organizační i personální) kontinuitu s Poslaneckou sněmovnou. Na druhou stranu obsazení kandidátních listin jednotlivých stran i průběh paralelně konaných voleb do dvoukomorového Federálního shromáždění (FS) přinejmenším naznačuje, že tento orgán byl chápán jako přinejmenším stejně významný jako ČNR. V neposlední řadě volební legislativa pro FS byla schválena dříve než pro ČNR (a sloužila jako významná inspirace pro ČNR). Praktické rozdíly ve volebních systémech byly minimální (viz např. Chytilík a kol., 2009, s. 293 až 301; Šedo, 2007, s. 34, příp. srov. texty Zákona č. 47/1990 Sb. a Zákona č. 54/1990 Sb.). Nelze ani pominout, že nejvýraznější návrh na volební reformu, který byl učiněn ještě před rozpadem federace, se týkal voleb do Federálního shromáždění. Proto v době existence federace bude sledována jak úroveň parlamentu národního, tak úroveň federální.

¹Zjednodušeně rozlišuje Katz major a minor reforms podle toho, zda se mění celý volební systém (např. přechod od většinového k poměrnému), nebo dochází ke změně parametrů v rámci jednoho typu volebního systému (podrobněji viz Katz, 2005, s. 58). Přesnou hranici mezi major a minor reform ale stanovit nelze, protože například zavedení dodatečných mandátů pro stranu s nejvíce prvními preferencemi na Maltě v roce 1987 při zachování systému jednoho přenosného hlasu řadí Katz (byť s naznačenou pochybností) mezi major reforms (Katz, 2005, s. 59).

Příspěvek také nezahrnuje debatu o přijetí volebního zákona pro volby v roce 1990, jednak tato problematika byla již podrobněji sledována (viz Filip, 2004a) a v neposlední řadě by opět přispěla ke značnému růstu rozsahu textu. Volební zákon, jak platil pro první svobodné volby, proto bude brán jako základ, z jehož principů, pozitivních hodnocení i kritiky se odvíjela diskuse, jejíž klíčové body jsou v příspěvku shrnuty.

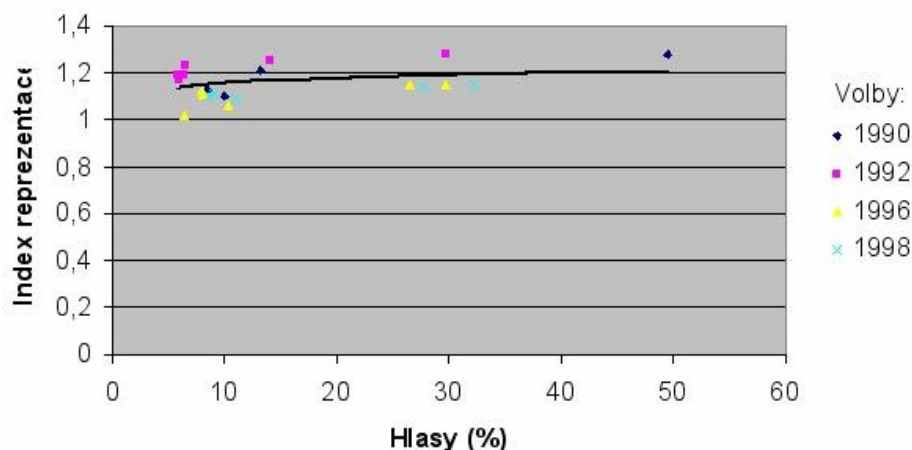
Otázka reformy v roce 1992

Volební zákony (federální a národní) pro první svobodné volby stanovily jako základní princip listinný poměrný volební systém s vázanou kandidátní listinou, přičemž se operovalo s následujícími faktory (viz Zákon č. 47/1990 Sb., Zákon č. 54/1990 Sb., Chytilík a kol., 2009, s. 293, 296–297):

- Rozdělení České republiky na osm volebních obvodů odpovídajících hranicemi krajům, na které byla země členěna od roku 1960.
- Klausule ve výši 5 %, která se uplatňovala bez ohledu na to, zda se jedná o samostatně kandidující stranu, nebo koalici více stran².
- Přepočítání hlasů na mandáty ve dvou skrutiniích, prvním na úrovni volebních krajů (s využitím Hagenbach-Bischoffovy kvóty) a ve druhém na úrovni republikové (stejný způsob přepočtu hlasů na mandáty, distribuovaly se doposud nepřidělené mandáty na základě hlasů, které nevedly k mandátu v jednotlivých krajích; případně nepřidělené mandáty získaly strany s nejvyšším počtem zbytkových hlasů z tohoto skrutinia).
- Vázaná kandidátní listina pro první skrutinium, kde pro zvolení byla rozhodující pozice kandidáta na kandidátní listině; ke změně pořadí bylo třeba, aby alespoň 10 % voličů dané kandidátní listiny využilo preferenční hlasy (volič mohl udělit maximálně čtyři preferenční hlasy) a alespoň polovina z nich hlasovala pro určitého kandidáta. Ve druhém skrutiniu byli zvoleni poslanci dle pořadí na speciální kandidátní listině, která pro ně byla sestavována. Preferenční hlasování zde žádný vliv na pořadí nemělo.

Takto nastavený volební systém (i po nevelké změně před volbami v roce 1992 a po novém volebním zákoně – se stejnými parametry – podle kterého se hlasovalo ve druhé polovině 90. let) znamenal ve volbách jednak eliminaci velmi malých stran nekompromisním tlakem 5 % klausule a jednak zcela marginální zvýhodnění větších parlamentních subjektů před menšími (viz obrázek 1). Možnost rozsáhlé novelizace před volbami v roce 1992 nebyla využita, neboť ve Federálním shromáždění panoval skoro dokonalý konsensus o zachování listinného poměrného volebního systému ve skoro nezměněné podobě. Ponecháme-li stranou některé otázky kandidatury, preferenčních hlasů atd. (podrobněji viz Filip, 2004a, s. 224–227), došlo v rovině mezistranické jen k zavedení zvýšených klausulí pro koalice, ve Federálním shromáždění vzrostla klausule na 7 % pro koalice dvou a tří stran a 10 % pro větší koalice, v ČNR na 7 % pro dvě strany, 9 % pro tři a 1 % pro čtyři a více (Zákon č. 59/1992 Sb., Zákon č. 94/1992 Sb., Chytilík a kol., 2009, s. 297, 299). O minimu změn ve volebním zákoně přitom panoval takřka plný konsensus (viz Filip, 2004a, s. 225).

²V případě ČNR bylo možné obejít klausuli jen ve velmi nepravděpodobném případě (kdyby ji ve volbách překročil jen jeden subjekt). Na federální úrovni stačilo překročit klausuli jen v jedné z částí federace (strana poté získala právo na mandáty za obě republiky), což mohlo potenciálně povzbuzovat ke kandidatuře v obou republikách. V praxi tuto podmínku plnila jen kandidátní listina sestavená hnutím Eggyüttelés (primárně se jednalo o hnutí maďarské menšiny, které v českých zemích spolupracovalo s dalšími menšinami; jeho podpora na Slovensku stačila bez problémů na překročení 5 % klausule, ovšem zisk v českých zemích v řádu setin procenta nepostačoval k překročení přirozeného prahu) (viz Kopeček, 2003; Volební server ČSÚ).

Obr. 1: Výstupy voleb v letech 1990–1998 (ČNR, PS PČR)

V rámci celkem poklidného schválení drobné volební reformy zazněl i značně neortodoxní návrh tehdejšího prezidenta Václav Havel (návrh byl připraven V. Klokočkou). Podle něj měl být na federální úrovni používán volební systém, který by bylo pravděpodobně nejsnadnější klasifikovat jako podmíněný smíšený. Ve většinové složce (celé území státu mělo být rozděleno na jednomandátové obvody) měl být užíván systém blízký se doplňkovému hlasování. Každý volič měl určit svoji první a druhou preferenci. Vítěz voleb potřeboval získat nadpoloviční většinu prvních preferencí, pokud by nebyla dosažena, byly ke stávajícím prvním preferencím přiřčeny druhé a vítězil kandidát s nejvyšším počtem hlasů s podmínkou, že alespoň 40 % voličů v obvodu se pro něj vyslovilo první nebo druhou preferencí. Poměrná složka přicházela do úvahy, pokud touto cestou nebyly obsazeny všechny mandáty. V ní měla platit 5 % klausule užívaná na republikové úrovni (postačoval zisk tohoto počtu hlasů v jedné z republik). Jako hlasy pro jednotlivé strany měly být počítány první a druhé preference jednotlivých kandidátů, kteří byli danou stranou nominováni. V rámci distribuce mandátů se měl používat D'Hondtův dělitel, přičemž zohledněny měly být hlasy pouze z těch obvodů, ve kterých nebyl ve většinové složce zvolen poslanec. V rámci strany pak mělo být pořadí určeno dle počtu získaných prvních a druhých preferencí jednotlivých kandidátů (podrobněji viz Filip, 2004a, s. 227–229; Tisk č. 1 125 FS).

Menší diskuse o reformě po vzniku samostatné České republiky

Po vzniku samostatné České republiky se volební zákonodárství stalo na úrovni vlády a parlamentu spíše otázkou naplnění horní komory parlamentu (samozřejmě i se způsobem, kterým by měl být naplněn požadavek na většinový systém při volbě), což se mj. projevilo i v parlamentních diskusích týkajících se tohoto zákona (viz např. Návrh poslanců Pavla Hirše ..., 1995). Volební zákon pro obě komory parlamentu (Zákon č. 247/1995 Sb.) v případě Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky až na několik bodů, které nejsou tímto textem primárně sledovány³, převzal volební systém pro volbu České národní rady). Schválen byl především hlasy tehdejší vládní koalice, důslednou opozici představovaly především kluby KSČM a LB, ostatní opoziční poslanci často nehlasovali, resp. v jejich klubech byla patrná značná nejednotnost (Návrh poslanců Pavla Hirše ..., 1995).

Odhlédneme-li od spíše občasných vyjádření názorů odborníky i laiky k tématu vazby mezi volebním a stranickým systémem v ČR (viz např. Novák, 1997, s. 130–131), o volební reformě se na politické scéně prakticky nemluvilo až do voleb v roce 1998, kdy se pozornost soustředila především na debatu o reformě, kterou připravovaly ODS a ČSSD. Před ní a paralelně k ní se ale objevily i další iniciativy o změnu volebního zákonodárství, které budou stručně zmíněny. Přišla s nimi mimoparlamentní De-

³Konkrétně došlo k úpravě výše kauce, kterou musí kandidátní listina složit, aby se mohla účastnit voleb, změnila se váha preferenčních hlasů, finanční částka, která je stranám vyplácena za každý získaný hlas, a limit, od kterého je vyplácena (viz Chytilík a kol., 2009, s. 296–299, 304–306).

mokratické unie (DEU), která po volbách v roce 1996 napadla 5% klausuli⁴ a po následujících volbách způsob vyplácení peněz ze státního rozpočtu, kdy finanční částka, kterou strana získá za každý hlas, byla vyplácena jen subjektům se ziskem minimálně 3% hlasů. V případě útoku na klausuli byla DEU neúspěšná (viz Nález Ústavního soudu č. 88/1997 Sb.), naopak v otázce financování politických stran bylo straně dáno za pravdu (viz Chytilík a kol., 2009, s. 304; Nález Ústavního soudu č. 243/1999 Sb.). Postupně se podařilo přes Ústavní soud dosáhnout snížení částky, od které strany mají nárok na peníze (což se mj. projevovalo v roce 2002 zřetelným nárůstem počtu kandidujících subjektů). Ovšem otázka skutečně hluboké volební reformy vyplývá na povrch až na samém konci 90. let v souvislosti s výsledky a důsledky voleb v letech 1996 a především předčasných voleb v roce 1998.

Diskuse o reformě po volbách 1998

Volby v roce 1996 přinesly poprvé nejednoznačný výsledek. V průběhu minulého volebního období se stranické spektrum zkonsolidovalo i na levici, kde se jednoznačně nejsilnější stranou stala ČSSD. ODS sice zvítězila, ale dosavadní vládní koalice získala jen 99 křesel (Hloušek, 2005, s. 444). Nebyla možná ani vládní alternace (s výjimkou vzniku koalice dvou nejsilnějších stran, která byla pro ODS i ČSSD nepřijatelná). Částečná alternace, kdy by ČSSD převzala koaliční partnery ODS, nepředstavovala ani hypoteticky funkční alternativu, neboť by vláda disponovala jen 92 křesly. Nemožným bylo také zapojení některé ze zbývajících dvou parlamentních stran. Řešením se stalo vytvoření menšinové vlády dosavadní koalice, kterou tolerovala ČSSD (Kopeček – Pšeja, 2004, s. 1480). Následovalo značně nestabilní dvouleté období, plné vnitrokoaličních i vnitrostranických sporů, které vyvrcholilo sérií skandálů, které vedly k pádu vlády, rozštěpení ODS a marginalizaci ODA. V předčasných volbách v roce 1998 zvítězila ČSSD, ODS uhájila postavení hlavního hráče na pravici, nově vzniklá US nahradila ve spektru ODA a počet parlamentních stran se zredukoval na pět. Marginalizace antisystémové SPR-RSČ zdánlivě situaci usnadnila. Na rozdíl od roku 1996 bylo možné dosáhnout většiny spojením kterékoliv ze dvou velkých stran s KDU-ČSL a US. Vzhledem k vypjaté situaci v přecházejícím období nebyla ale ani jedna z obou alternativ možná. Pro US, jejímž cílem bylo stát se hlavní pravicovou silou, bylo nepřijatelné spojení s levicovou ČSSD (i když ta byla ochotná k rozsáhlým ústupkům, jen aby se jí konečně podařilo proniknout do vlády – byla dokonce ochotná rezignovat i na post ministerského předsedy). Pro ODS zase byla US skupinou zrádců, proti které se v předcházejícím půlroce tvrdě vymezovala, stejně tak ostře vyčítala KDU-ČSL její postoje v předcházejícím volebním období. Požadovala proto, aby se jí oba subjekty fakticky podřídily, chtějí-li pokračování pravicových vlád v zemi. Zvrat v jednání přinesla až dohoda mezi ODS a ČSSD, podle které měla ČSSD sestavit jednobarevnou vládu s tolerancí ODS. Jednou z podmínek tolerance bylo provedení volební reformy, kterou by došlo k posílení velkých stran na úkor malých, což mělo vést k posílení pozice vlády v politickém systému (Hloušek, 2005, s. 445; Birch a kol., 2002, s. 80–81; Fiala a Strmiska, 2004, s. 1371 až 1372; Kopeček a Pšeja, 2004, s. 1474; Pšeja, 2004, s. 1525–1526; Fiala a Mareš, 2004, s. 1573).

Základní překážkou pro realizaci major reform v České republice, jak již bylo uvedeno výše, bylo znění Ústavy. Ústavní reforma byla obtížně prosaditelná (v Senátu měly obě velké strany jen přesnou ústavní většinu, o kterou navíc v roce 1999 přišly – viz Kysela, 2004, s. 378), jako praktičtější se jevila změna parametrů, která zachová poměrný volební systém, ale razantně změní jeho výstupy.

Určitým předobrazem připravovaných kroků byla dvojice článků českého politologa Tomáše Lebedy (1998, 1999). Lebeda pomocí modelování výsledků voleb v roce 1996, resp. 1998 naznačil, že pokud by byla země rozdělena na menší volební obvody⁵, a přepočítání hlasů na mandáty by byl prováděn způsobem, který zvýhodní spíše velké strany, mohla nastat situace, kdy by k sestavení vlády postačovaly

⁴Primárně se jednalo o zpochybnění mandátů 12 poslanců, kteří byli zvoleni ve druhém skrutiniu (dle názoru DEU nebyli tito poslanci administrativně určeni Ústřední volební komisí ze seznamů dodaných politickými stranami), čímž bylo narušeno aktivní volební právo občanů, kteří dali hlas pro DEU a ten nebyl při distribuci (s ohledem na 5% klausuli) zohledněn (Nález Ústavního soudu č. 88/1997 Sb.).

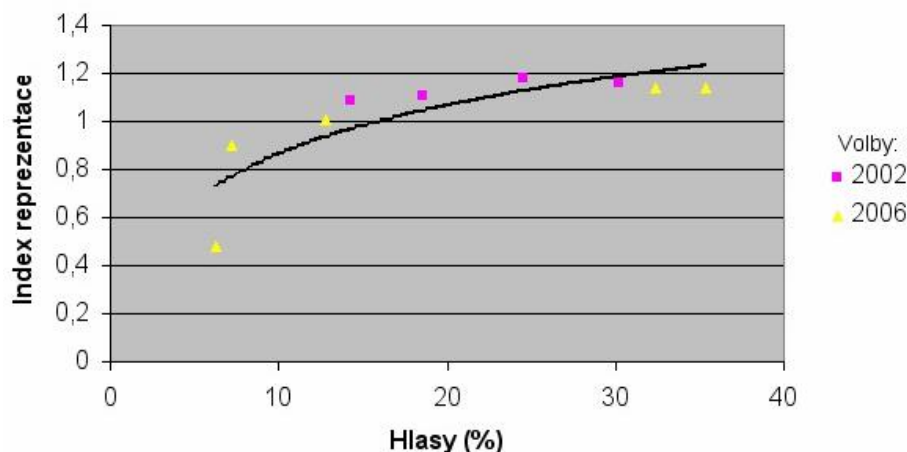
⁵Lebeda ve výpočtech operoval s jedním celostátním obvodem, dosavadními osmi kraji, čtrnácti kraji, o kterých se uvažovalo v rámci připravované reformy územního členění a vzniku samosprávy na krajské úrovni, a 38 kraji, které byly vytvořeny tak, aby jejich velikost přibližně odpovídala nejmenšímu z připravovaných krajů – Karlovarskému.

jen dvě strany (jedna velká a jedna malá), v některých případech dokonce bylo možné sestavit i jednobarevnou většinovou vládu (viz Lebeda, 1998, s. 127; Lebeda, 1999, s. 154). Potenciálně se otevírala také šance k tomu, že mechanický účinek – výrazné zvýhodnění velkých stran – povede k postupnému odklonu voličů od menších subjektů a další koncentraci stranického systému.

Jednání o volební reformě mezi ODS a ČSSD nebylo snadné. ODS prosazovala co nejtvrdší postup vůči malým stranám, naopak ČSSD nebyla ve svých postojích ani jednotná, ani tak radikální. Příkladem může být návrh způsobu přepočtu hlasů na mandáty, kde ČSSD požadovala D'Hondtův dělitel, zatímco ODS dělitel Imperiali.⁶ Řešením se zde stalo nalezení kompromisní řady dělitelů, která proti klasickému D'Hondtu navýšila první dělitel na 1,42. Výsledná podoba volebního zákona operovala dále s 35 volebními obvody a se zvýšením klausule pro koalice na 10 % pro dvě, 15 % pro tři a 20 % pro čtyři a více stran (k debatám o volební reformě a k jejímu schvalování viz také Lebeda, 2004b; Dušek, 2004; Kysela, 2004; Birch a kol., 2002, s. 81–82; Kopeček a Pšejja, 2004, s. 1474–1475, jeho vlastní text viz Zákon č. 204/2000 Sb., k debatám na úrovni parlamentní viz např. Stenoprotokol PS PČR, 2000). Příprava, schvalovací proces (zákon byl mj. vetován prezidentem republiky) a především následné posouzení navrhované reformy Ústavním soudem (rozhodnutí viz Nález č. 64/2001 Sb.) se staly zdrojem jedné z nejvášnivějších debat jak na politické scéně, tak v rámci politologické obce v ČR. Politické strany se rozdělily na důsledné obhájce reformy a její nesmiřitelné kritiky, a analogický proces proběhl mezi řadou politologů. Téma volebních systémů, doposud poněkud upozaděné českou politickou vědou, se stalo klíčovým, od zveřejnění záměru reformovat volební systém do vyhodnocení výsledků voleb v roce 2002 byla publikována řada textů k tomuto tématu, od odborných článků po stručné komentáře. Základní argumenty obhájců i kritiků se opakovaly. Na jedné straně stála snaha o omezení fragmentace stranického spektra, umožnění silného vládnutí, které nebude svazováno „vydíráním“ malých stran, které zneužívají své pozice ve spektru k prosazení požadavků, které neodpovídá jejich zázemí ve společnosti. Na straně druhé zněly hlasy varující před přinejmenším stejně nutným bojem proti zvůli velkých stran, které se snaží pomocí volební reformy a následné eliminace malých aktérů k úplnému (a postupně prakticky nekontrolovatelnému) podmanění země (z různých diskusí o volební reformě a argumentům, které v nich zazněly, viz např. Klíma, 1999; Novák, 2000; Klíma, 2000; Lebeda, 2004b; Kubát, 2004).

Rozhodnutí Ústavního soudu, které zrušilo převážnou většinu článků nového volebního zákona, které definovaly výstupy voleb v mezistranické dimenzi, přinutilo politickou reprezentaci nalézt urychleně kompromisní řešení (Lebeda, 2004a, s. 231–233; Birch a kol., 2002, s. 83–84). Jím se stalo schválení volebního zákona, který mírně zhoršil podmínky malých stran, kdy došlo ke zvýšení počtu volebních obvodů na 14 a zavedení D'Hondtova dělitele. Zvýšená klausule pro koalice mohla být po rozhodnutí Ústavního soudu zachována (Zákon č. 37/2002 Sb.). První volby podle nového volebního systému neoznámily zásadní změnu, při použití původního zákona by volby dopadly s výjimkou dvou mandátů stejně (viz Lebeda, 2004a, s. 245–246; Pavlík, 2004). Trend silnějšího znevýhodnění malých politických stran se měl projevit až ve volbách následujících (zhodnocení výstupů voleb viz obrázek 2).

⁶První z uvedených dělitelů dělí získané hlasy číselnou řadou 1, 2, 3, 4, ..., přičemž mandát připadá vždy straně s aktuálně nejvyšším podílem z dělení. Druhý v číselné řadě vynechává číslici 1 a začíná 2, 3, 4, 5, ... Zvýšení prvního dělitele znamená razantní zhoršení přístupu menších stran k prvnímu (a v případě malých volebních obvodů zpravidla jedinému) mandátu.

Obr. 2: Výstupy voleb v letech 2002–2006 (PS PČR)

Diskuse o reformě po volbách 2006

Volby v roce 2006 s jistým opožděním přinesly výstupy, které bylo možné očekávat od předcházející volební reformy. Z pěti stran, které se dostaly do Poslanecké sněmovny, byla především nejmenší silně podprezentovaná na úkor dvojice nejsilnějších subjektů. Na rozdíl od voleb v roce 2002 se totiž dvě nejmenší strany pohybovaly pod 10 % a jedna z nich, Strana zelených, měla celkem pravidelně rozloženou podporu, takže pět z jejích šesti mandátů pocházelo ze čtveřice největších volebních krajů (Čaloud a kol., 2006, s. 216; Volební server ČSÚ).

Přímým důsledkem tohoto výstupu voleb byla opět nemožnost sestavení většinové vládní koalice. Potenciální blok ČSSD a KSČM disponoval přesnou polovinou křesel (stejně jako možný blok ODS, KDU-ČSL a SZ), pro KDU-ČSL a SZ ale nebylo přijatelné vstupovat do vlády, která by se opírala byť jen o nepřímou podporu komunistů. Kombinace ČSSD a obou nejmenších stran tentokrát na většinu nedosahovala. Opakování postupu z let 1996 a 1998, kdy vládla nejsilnější strana (samostatně či v koalici) s vnější podporou druhé nejsilnější strany, měla sice příznivce, ale ukázala se nakonec neprůchodnou. Výsledkem půlročních jednání byl jeden neúspěšný pokus o sestavení jednobarevné menšinové vlády a nakonec vznik pravicové koalice, která se opírala o dva přeběhlíky z ČSSD (postup při první fázi jednání viz Foltýn a Havlík, 2006, s. 188–196, konečné hlasování viz Stenoprotokol PS PČR, 2007).

Vzniklá situace samozřejmě vedla k úvahám o možnosti volební reformy jako řešení, které by zabránilo opakování podobné situace. Mezi nimi lze zmínit opakující se požadavek, aby byl změněn počet poslanců na lichý, nebo poněkud neortodoxní návrh (který směřoval k řešení již vzniklé situace, ale který by byl zcela v rozporu s Ústavou), aby byl v mimořádné volbě zvolen ještě jeden poslanec (Foltýn a Havlík, 2006, s. 192). Mluvílo se i o možnosti dohody obou velkých stran na volebním systému, který by mírně zvýšil počet volebních krajů a tím i omezil rozdíly v jejich velikostech (iDnes, 2006). Proti němu stál požadavek malých stran, aby naopak byla odstraněna deformace, kterou působí menší volební obvody. V rámci odborné diskuse se pak objevuje jako možnost inspirovat se při volební reformě (více nebo méně) volebním systémem, který byl nedlouho předtím přijat v Itálii (poprvé se zde dle nového volebního zákona hlasovalo v dubnu 2006) a který zaručoval vítězným stranám či alianci nadpoloviční většinu mandátů v parlamentu. Přenos tohoto systému by byl pravděpodobně obtížný (v Itálii byla spolupráce v rámci aliancí vynucena již předcházející volební reformou, strany byly na tuto strategii připraveny a mezi relevantními hráči chyběl subjekt, na který by se vztahovala dohoda o vyloučení), spíše se nabízela nějaká mírnější varianta. Vítěz voleb by podle ní byl zvýhodněn před ostatními stranami, ale neměl by garantovanou většinu (viz např. Kopeček a Havlík, 2008).

Konkrétnější obrysy získal tento plán v koalici dohodě, kterou uzavřela ODS s KDU-ČSL a SZ. Na rozdíl od dosavadního trendu měla směřovat k výraznější proporcionalitě výstupu voleb vůči menším

politickým stranám, přičemž ale část mandátů měla přímo získat strana, která získala nejvíce hlasů. Tato forma bonusu měla zajistit snadnější sestavení vlády, případně přimět strany ke spolupráci již v průběhu voleb v rámci volební aliance. Iniciativa k tomuto kroku přitom vycházela podobně jako v předcházející fázi příprav volební reformy z pravé části spektra – zde je možná vhodné upozornit na to, že modelové výpočty věnované volbám 2006 naznačovaly, že kroky směřující k potlačení malých politických stran vždy budou dříve, resp. výrazněji působit v neprospěch potenciálních koaličních partnerů ODS, než v neprospěch KSCM. Volební reforma napodobující výsledek dohod ODS a ČSSD z přelomu tisíciletí by proto usnadnila zisk většiny levice, naopak volební systém s více poměrnými výstupy by napomohl sestavení pravostředové většinové koalice (viz Čaloud, 2006, s. 151–160). Proto je odvrát od „trestání“ malých hráčů v návrzích ODS celkem pochopitelný – strany jako KDU-ČSL začínají být chápány v rámci diskuse o stranickém systému svým způsobem chápány jako cenný koaliční partner, nikoliv jako sprostý vyděrač. Snadnější sestavení vlády má být dosaženo oslabením především druhé strany (v kontextu výsledků voleb v roce 2006 se jednalo o ČSSD, samozřejmě ale tato role mohla v některých z následujících voleb postihnout i ODS). Vítěz voleb by tak byl zvýhodněn větším náskokem, nikoliv ale primárně na úkor svých potenciálních koaličních partnerů. Potenciálně mohl systém také podporovat tendence ke vzniku volebních aliancí, ovšem návrhy byly v proaliančním tlaku umírněné.

Prvním krokem zvažované reformy bylo vytvoření šestice základních návrhů označených dle zemí, kterými se (více či méně) inspirovali autoři příslušného návrhu. Výběr byl posléze zúžen na trojici variant, z nichž každá se dělila do dvou subvariant, z nich posléze vláda vybrala tzv. řeckou variantu. Její podstatou bylo zajištění větší proporcionality výstupu voleb pomocí sloučení volebních krajů při distribuci mandátů (místo 14 krajů mělo existovat pro distribuci osm jednotek – kandidátní listiny ovšem měly být nadále sestavovány na krajské úrovni, mandáty získané v rámci volebních obvodů by posléze byly rozděleny mezi kandidátní listiny z příslušného volebního kraje). Zajištění náskoku vítězné strany měl přinést předpokládaný způsob přepočtu hlasů na mandáty – plánoval se návrat k volební kvótě, buď Hagenbach-Bischoffově, případně Hareově. Jejich využití ve skrutiniu na úrovni jednotlivých krajů by samozřejmě v praxi znamenalo, že nebudou přiděleny všechny mandáty. Právě nepřidělené mandáty měly představovat zdroj zvýhodnění vítěze, neboť měly ve druhém skrutiniu na celostátní úrovni připadnout nejsilnější straně (Chytilík a kol., 2009, s. 314; Charvát, 2009).

Připravovanou reformu nakonec zhatil pád Topolánkovy vlády na jaře 2009. Jednání i diskuse o volební reformě prozatím v ČR utichla. Její návrat je v kontextu předcházejícího vývoje velmi pravděpodobný, jen není jisté, kdy a o jaké podobě volebního systému se začne opět diskutovat i na té nejvyšší politické úrovni.

Závěr

Postihnutí všech úvah, diskusí, návrhů a hlasování o větších či menších změnách volebního zákona v České republice by samozřejmě vyžadovalo mnohonásobně větší prostor. Především v případě změn, které se nevěnovaly zásahům do mechanického účinku volebního systému, jsme se v textu museli omezit jen na několik náznaků. Diskusi o volební reformě, resp. její výraznější fáze, pak lze s jistou mírou zjednodušení rozdělit do určitých fází, které se spojují s různými etapami vývoje polistopadové České republiky a se změnami v základních tendencích.

V období existence federace jsou těmito fázemi jednak jednání o volebním systému pro první svobodné volby (s nalezením provizorního řešení, jež, odhlédneme-li od zaniklé federální úrovně, vytrvalo v následujících deseti letech), a dále pak fázi příprav na volby v roce 1992, která ale byla především ve znamení konsensu hlavních aktérů, kteří na volebním systému nechtěli mnoho měnit. Svým způsobem především se jejich nechuť týkala změn, které by přinesly více poměrné či nepoměrné výstupy voleb.

Samostatná Česká republika pak rovněž prožila dvě fáze živějších debat o volební reformě. První se odehrávala na přelomu tisíciletí a jejím leitmotivem byla snaha o posílení vládní stability pomocí oslabení menších politických stran. Po volbách v roce 2006 pak lze sledovat fázi novou, ve které se mluví spíše o posílení nejsilnější strany na úkor ostatních při současném zvýšení proporcionality výstupu

voleb (svým způsobem tedy v rozporu s předcházející fází, neboť nově by měly být menší strany postaveny mírou proporcionality své reprezentace de facto na úroveň druhé nejsilnější strany). Na rozdíl od předcházejících fází, které našly své vyjádření přijetím volebního zákona (v roce 1990, 1992 a 2000, jakkoliv poslední ze zmíněných kvůli zásahu Ústavního soudu nebyl v praxi použit), v tomto případě úvahy o reformě ukončil pád vlády.

Další směřování diskuse o volební reformě nelze s jistotou předvídat. Dle dosavadních zkušeností pouze nelze předpokládat, že na dlouhou dobu utichne.

Seznam použité literatury

- BIRCH, S. a kol. (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Basingstoke. New York: Palgrave Macmillan.
- ČALOUŠ, D. (2006): Volební systém a volební inženýrství: současný stav a možné změny. In ČALOUŠ, D. a kol. (eds.). (2006): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 145–163.
- ČALOUŠ, D. a kol. (eds.). (2006): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- DUŠEK, T. (2004): K diskusi politiků o volební reformě: od voleb 1998 do rozhodnutí Ústavního soudu. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 365–374.
- FIALA, P., MAREŠ, M. (2004): Unie svobody – Demokratická unie. In MALÍŘ, J. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Brno: Doplněk, s. 1563–1578.
- FIALA, P., STRMISKA, M. (2004): Systém politických stran v letech 1989–2004. In MALÍŘ, J. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Brno: Doplněk, s. 1359–1380.
- FILIP, J. (2004a): Volební inženýrství v ČSFR a ČR v letech 1990 až 1992. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 197–230.
- FILIP, J. (2004b): Volební systém pro Poslaneckou sněmovnu a nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 386–400.
- FOLTÝN, T., HAVLÍK, V. (2006): Teorie a praxe sestavování vlády v České republice. In ČALOUŠ, D. a kol. (eds.). (2006): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 188–202.
- GERLOCH, A. (1999): Několik poznámek na margo nálezu Ústavního soudu o platnosti volby senátorky Lastovecké. In KLÍMA, M. (ed.). (1999): *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha: Vysoká škola ekonomická, s. 131–138.
- HLOUŠEK, V. (2005): Česko. In STRMISKA, M. a kol. *Politické strany moderní Evropy*. Praha: Portál, s. 438–451.
- CHARVÁT, J. (2009): Řecká varianta a reforma sněmovního volebního systému. *Evropská volební studia*, roč. 4, č. 1, s. 66–89.
- CHYTILEK, R. (2005): Volby 2004 a strategické účinky volebních systémů. *Středoevropské politické studie*, roč. 7, č. 1, s. 13–25, [on-line]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/dwnld/chytilek.pdf>.
- CHYTILEK, R. a kol. (2009): *Volební systémy*. Praha: Portál.
- iDnes (2009): *ODS se s ČSSD dohodla na změně volebního zákona*. [on-line]. Dostupné na http://zpravy.idnes.cz/ods-se-s-cssd-dohodla-na-zmene-volebniho-zakona-fqk-/domaci.asp?c=A060823_183159_domaci_miz.
- KATZ, R. (2005): Why Are There So Many (or So Few) Electoral Reforms? In GALLAGHER, M., MITCHELL, P. *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press, s. 57–76.
- KLÍMA, M. (ed.). (1999): *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- KLÍMA, M. (2000): Začínáme se standardní demokracií? In MRKLAS, L. (ed.). *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo k horšímu?* Praha: CEVRO, s. 5–11.
- KOPEČEK, L. (2003): Coexistencia – soužití a politická reprezentace polské menšiny na Těšínsku. *Středoevropské politické studie*, roč. 5, č. 2–3. [on-line]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=169>.

- KOPEČEK, L., HAVLÍK, V. (2008): Krize vládnutí v České republice. Analýza působení volebního a stranického systému a návrhy možných řešení. *Politologický časopis*, roč. 15, č. 3, s. 183–205.
- KOPEČEK, L., PŠEJA, P. (2004): Česká strana sociálně demokratická. In MALÍŘ, J. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Brno: Doplněk, s. 1463–1487.
- KUBÁT, M. (2004): Několik politologických poznámek na margo nálezu Ústavního soudu č. 64/2001 Sb., ze dne 24. 1. 2001. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 401–408.
- KYSELA, J. (2004): Volební reforma, Senát a senátoři. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 375–385.
- LEBEDA, T. (1998): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení. *Politologický časopis*, roč. 5, č. 2, s. 115–136.
- LEBEDA, T. (1999): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení. *Politologický časopis*, roč. 6, č. 2, s. 146–161.
- LEBEDA, T. (2004a): Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 231–249.
- LEBEDA, T. (2004b): Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998–2002. In NOVÁK, M., LEBEDA, T. *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, s. 347–364.
- MAREŠ, M. (2002): Česká republika. In FIALA, P., HOLZER, J., STRMISKA, M. *Politické strany ve střední a východní Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, s. 121–153.
- MRKLAS, L. (2004): Česká republika. In KUBÁT, M. a kol. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 94–119.
- Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.
- Nález Ústavního soudu č. 88/1997 Sb.
- Nález Ústavního soudu č. 243/1999 Sb.
- Návrh poslanců Pavla Hírše a dalších na vydání zákona o volbách do Parlamentu České republiky, Stenoprotokol z 34. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. [on-line]. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/034schuz/s034009.htm>.
- NOVÁK, M. (1997): *Systémy politických stran*. Praha: Slon.
- NOVÁK, M. (2000): Proč je konkurenční model demokracie pro Českou republiku výhodný? In MRKLAS, L. (ed.). *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo k horšímu?* Praha: CEVRO, s. 12–21.
- PAVLÍK, M. (2004): *Vliv změny volebního zákona na výsledky parlamentních voleb v roce 2002*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita.
- PŠEJA, P. (2004): Občanská demokratická strana. In MALÍŘ, J. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu*. Brno: Doplněk, s. 1503–1530.
- Stenografický zápis 9. schůze PSP PČR. [on-line]. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/009schuz/9-1.html#6>.
- ŠEDO, J. (2007): *Volební systémy postkomunistických zemí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- ŠIMÍČEK, V. (1999): K diskusi nad možnostmi novelizace volebního zákona. In KLÍMA, M. (ed.). (1999): *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha: Vysoká škola ekonomická, s. 58–78.
- Tisk č. 1125 Federálního shromáždění České a Slovenské federativní republiky. *Návrh prezidenta České a Slovenské federativní republiky. Zákon o volbách do Federálního shromáždění*.
- Vládní návrh zákona, kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., Stenoprotokol z 25. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. [on-line]. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/025schuz/25-4.html#399>.

Volební server ČSÚ. [on-line]. Dostupné na <http://www.volby.cz>.

Zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění.

Zákon č. 54/1990 Sb., České národní rady o volbách do České národní rady.

Zákon č. 59/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky č. 208/1990 Sb.

Zákon č. 94/1992 Sb., České národní rady, kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění zákonů České národní rady č. 221/1990 Sb. a č. 435/1990 Sb.

Zákon č. 204/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.

Zákon č. 37/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb., nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákona č. 204/2000 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 64/2001 Sb., a zákon č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 273/2001 Sb.

Estonské komunální volby a jejich specifika a význam pro stranickou soutěž

The Estonian local election and its specificity
and significance for party competition

Pavel Maškarinec (maskarinec@centrum.cz)

Abstract

This article deals with an analysis of Estonian local election in the period 1992–2005. The study is focused on analysis of prevailing form of the competition, range of relevant actors on the local level, their fruitfulness in light of territorial support and overlap, which these factors can have for general shape of the Estonian party-political system, with specific position played by local representatives in election of the Estonian president.

Keywords

elections; local elections; quasi-list proportional representation system; political parties; party system; Estonia

Úvod

Estonsko prošlo na přelomu 80. a 90. let 20. století demokratizačním procesem, který vyústil po více než padesátiletém období v obnovu nezávislého estonského státu. Jedním z výsledků transformačních procesů byla i obnova samosprávného charakteru místní správy. Cílem následujícího příspěvku je přiblížit průběh estonských voleb na substátní (komunální) úrovni a jejich specifika a význam pro stranickou soutěž na celostátní úrovni, a to i se specifickým postavením, jímž disponují zástupci estonské komunální politiky při volbě estonského prezidenta. Při snaze o analýzu výstupů estonských komunálních voleb ovšem budeme vzhledem k rozsáhlosti tématu nuceni přistoupit k jisté redukci, a z tohoto důvodu budeme detailněji sledovat především komunální volby v letech 2002 a 2005, zatímco při popisu výsledků voleb v 90. letech a jejich srovnání s volbami po roce 2000 se omezíme na sekundární zdroje a výsledky jejich zjištění. Rok 2002 jako počátek detailnější analýzy byl přitom zvolen z toho důvodu, že představuje do jisté míry zlom ve formě volební soutěže na komunální úrovni, kdy došlo k nahrazení do té doby převažující formy kandidatury na základě volebních koalic, formou kandidatury politických (především parlamentních) stran.

Metoda výzkumu

Základní metodou, kterou v následujícím textu používáme, je srovnání výstupů komunálních voleb v letech 2002 a 2005 a následná konfrontace těchto zjištění s výsledky voleb do estonského parlamentu. Z tohoto důvodu se text zaměřuje především na srovnání výsledků politických stran, a to především těch disponujících parlamentním zastoupením, a dále na úspěšnost, jíž v komunálních volbách dosahují volební koalice a nezávislí kandidáti. Sledujeme přitom v první řadě čtyři ukazatele – volební účast, převažující formu soutěže, okruh relevantních aktérů, volební zisky jednotlivých subjektů – a přesah, který mohou mít tyto faktory pro celkovou podobu estonského systému politických stran. V rámci analýzy úspěšnosti jednotlivých subjektů v komunálních volbách je snahou porovnat, do jaké míry se liší celková míra podpory těchto subjektů od počtu mandátů, které se jim podaří ve volbách obdržet. V tomto případě nezůstává práce na celostátní úrovni a snaží se přiblížit také rozložení teritoriální podpory na úrovni krajů, přičemž vzhledem k důležitosti, kterou může pro výstupy komunálních voleb mít podoba sídelní struktury, práce neopomíná ani analýzu výsledků voleb s ohledem na velikost estonských samosprávných jednotek.

Administrativní členění Estonska a podoba územní samosprávy

Obnova samosprávného charakteru estonské územní samosprávy započala již v období před obnovením estonské nezávislosti; 10. listopadu 1989 byl přijat Zakládající zákon místní samosprávy a o měsíc později 10. prosince se uskutečnily první „téměř demokratické“ komunální volby v poválečné historii Estonska.¹ Z hlediska struktury byl v letech 1989–1993 systém územní samosprávy dvouúrovňový. První úroveň tvořila města (linn), městyse (alev), městečka (alevik) a vesnice (küla), druhou 15 krajů (maakond) a šest nezávislých měst (Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve, Pärnu, Sillamäe) s volenými samosprávnými orgány. K reformě organizace územní samosprávy došlo v roce 1993, kdy estonský parlament (Riigikogu) přijal Zákon o organizaci územní samosprávy, který zrušil druhou úroveň místní samosprávy² a od té doby se tak v Estonsku nelze na regionální úrovni setkat s žádným orgánem, který by byl volen přímo lidem. Z hlediska administrativního uspořádání je v dnešní době (komunální volby 2005) Estonsko rozčleněno na 15 krajů (maakond)³ zastávajících roli jednotek státní správy na

¹Mäeltsemees mluví o „téměř demokratických“ volbách vzhledem k tomu, že v době voleb neexistovala definice občanstva a volit mohli i zástupci sovětské okupační armády (srov. Mäeltsemees, 2000, s. 64, 71–72).

²Již zákon z roku 1989 ovšem demonstroval zřejmou preferenci jednoúrovňové struktury územní samosprávy (Mäeltsemees, 2000, s. 64).

³Grafické zobrazení administrativního rozdělení Estonska do krajů viz obrázek 1.

regionální úrovni⁴ a 227 samosprávných jednotek (omavalitsus): 33 měst (linn) a 194 venkovských obcí (vald), jež disponují vlastními volenými orgány (srov. Mäeltseemes, 2000, s. 64–66; Sootla a Toots, 2006, s. 168–170).⁵ Reprezentativním orgánem územní samosprávy a nositelem moci ve městech a obcích je zastupitelstvo (volikogu, resp. ve městech linnavolikogu a v obcích vallavolikogu) volené tajným hlasováním v přímých a všeobecných volbách na funkční období čtyř let. Výkonným orgánem zastupitelstva je městská nebo obecní vláda v čele se starostou.⁶

Obr. 3: Administrativní členění Estonska (kraje, včetně největších měst Tallinn a Tartu); Vabariigi Valimiskomisjon

Komunální volební systém

Zákonnou normu upravující průběh voleb do samosprávných orgánů na komunální úrovni, představuje Volební zákon o volbách do zastupitelstev územní samosprávy ve znění z 27. března 2002 (s poslední novelizací z 28. června 2005). Aktivním a pasivním volebním právem disponuje každý občan Estonska a EU, který má v místě voleb trvalé bydliště a je starší 18 let (v případě pasivního volebního práva je vyžadován trvalý pobyt v místě voleb nejpozději k 1. srpnu). Zásadní odlišnost oproti volbám do Riigikogu ovšem představuje úprava aktivního volebního práva, jež je příznáno i neestonským občanům, pokud mají v místě voleb trvalé povolení k pobytu po dobu nejméně pěti let.⁷ Právo předkládat kandidátní listiny mají politické strany, volební koalice⁸ a nezávislí kandidáti.⁹ Každý občan má právo participovat pouze při vytváření jedné volební koalice. V případě nezávislých kandidátů stanovuje volební zákon možnost kandidatury nezávislého kandidáta pouze na území jedné samosprávné jednotky, přičemž zákon výslovně zakazuje možnost zapsání nezávislého kandidáta na kandidátní listinu politické strany nebo volební koalice (Local Government Council Election Act).

Zastupitelstvo samosprávné jednotky je povinno nejpozději 90 dní před volbami určit počet členů následujícího zastupitelstva s ohledem k počtu obyvatel žijících na území dané jednotky. Samosprávné

⁴Kraje působí na regionální úrovni jako reprezentant ústřední moci. Rozpočet kraje je financován ze státního rozpočtu. V čele krajských vlád stojí krajský guvernér, jmenovaný ústřední vládou na návrh premiéra ve shodě s regionální unií místních samospráv, kteří jsou zodpovědní ústřední vládě a vykonávají kontrolní a poradní funkce vůči územní samosprávě (srov. Mäeltseemes, 2000, s. 68–69).

⁵Bližší ke struktuře a pravomocím krajů a samosprávných jednotek viz Mäeltseemes, 2000, s. 67–71, 74–78; Sootla a Toots, 2006, s. 170–191, 213–221.

⁶K organizační struktuře územní samosprávy a jejímu vnitřnímu rozhodovacímu procesu viz Mäeltseemes, 2000, s. 74–83.

⁷V důsledku této úpravy je umožněna politická participace i ruskojazyčným apatridům, kteří ovšem i nadále nedisponují pasivním volebním právem. K postavení ruskojazyčné menšiny v Estonsku a jejímu vlivu na formování a transformaci estonských konfliktních linií (cleavages) srov. Hloušek, 2000; Pospíšil, 2002, s. 156; Pospíšil, 2005, s. 48–56.

⁸Právo vytvářet volební koalice mají estonští občané a občané EU s aktivním volebním právem.

⁹Každá osoba s pasivním volebním právem se může jmenovat nezávislým kandidátem a každá osoba disponující pasivním volebním právem může jmenovat další osobu jako nezávislého kandidáta.

jednotky do 2 000 obyvatel mají nejméně sedm zastupitelů, jednotky s 2 000–5 000 obyvateli alespoň 13 zastupitelů, s 5 001–10 000 obyvateli minimálně 17 zastupitelů, s 10 001–50 000 obyvateli alespoň 21 zastupitelů a v případě samosprávných jednotek s více než 50 000 obyvateli nesmí klesnout počet volených zastupitelů pod 31. Ve všech případech musí být počet volených zastupitelů lichý (Local Government Council Election Act).

Volby zastupitelstev územních samospráv probíhají na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním na období čtyř let¹⁰ na základě kvazilistinného poměrného volebního systému. Ve volbách disponují voliči jediným hlasem, který mohou odevzdat kandidátovi z kandidátní listiny politické strany, volební koalice, případně mohou svůj hlas udělit nezávislému kandidátovi. Vlastní distribuce mandátů v samosprávných jednotkách probíhá v první fázi na základě Hareovy kvóty. Nejprve se zjišťuje, zda ji nepřekročil některý z kandidátů. Mandáty, jež se nepodaří přidělit na základě prvního výpočtu, jsou rozděleny mezi kandidátní listiny politických stran a volebních koalic, které překročí 5% omezovací klauzuli na úrovni samosprávné jednotky, pomocí modifikovaného d'Hondtova volebního dělitele (dělí se číselnou řadou 1, 2^{0,9}, 3^{0,9}, 4^{0,9}, ...) ¹¹, jenž ve srovnání s klasickým d'Hondtovým dělitelem mírně zvýhodňuje velké strany (Havlík, Šedo a Čaloud, 2004, s. 126). V případě distribuce mandátů na základě kandidátních listin jsou kandidáti v rámci listiny seřazeni na základě počtu obdržených hlasů. V případě, že rozdělení mandátů na základě Hareovy kvóty a následně pomocí modifikovaného d'Hondtova volebního dělitele nevede k rozdělení všech mandátů, získají zbývající mandáty ti z kandidátů, kteří obdrželi největší množství hlasů ze všech zbývajících kandidátů (Local Government Council Election Act).

Specifikem estonských komunálních voleb (od roku 2007 i parlamentních) je možnost voličů odevzdat svůj hlas pomocí internetu. Možnost internetového hlasování byla zavedena před komunálními volbami 2005. Elektronické hlasování probíhá na internetové stránce Estonské národní volební komise (Vabariigi Valimiskomisjon) a při vlastním hlasování je vyžadováno, aby volič byl držitelem platné ID karty (obdoba občanského průkazu) obsahující strojově čitelný kód a mikročip, v němž je uložen digitální certifikát sloužící jako elektronický podpis. V případě elektronického hlasování mají voliči možnost měnit svou volbu jak elektronicky, tak odevzdáním papírového hlasu v období 4–6 dnů před volbami (Local Government Council Election Act; srov. OSCE, 2007, s. 8–21).¹²

Komunální volby z hlediska voličské účasti

Z hlediska voličské účasti se i v Estonsku potvrzuje, že účast voličů v komunálních volbách nedosahuje úrovně, již lze zaznamenat při parlamentních volbách. Trend ve vývoji voličské účasti v estonských komunálních volbách v průběhu času mírně kolísá, nicméně se stabilně pohybuje na úrovni poloviny elektorátu. Ve srovnání s volbami do Riigikogu od počátku 90. let do současnosti, docházelo nejprve k postupnému přibližování voličské účasti, ale tento trend byl zvrácen v posledních komunálních volbách 2005 a volbách do Riigikogu 2007, po kterých rozdíl ve voličské účasti dosáhl 13,6 % a výrazně se přiblížil hodnotám z počátku 90. let.

Tabulka 1: Srovnání volební účasti v komunálních volbách a volbách do Riigikogu 1992–2007 (v %)

Komunální volby	1992	1995	1999	2002	2005
Volební účast	52,8	52,5	49,8	52,5	47,4
Volby do Riigikogu	1993	1996	1999	2003	2007
Volební účast	67,8	69,1	57,4	58,2	61,0
Rozdíl	15,0	16,6	7,6	5,7	13,6

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

¹⁰Čtyřletá délka mandátů platí od roku 2005, v letech 1993–2005 byla délka mandátů tříletá.

¹¹V případě, že by ve volebním obvodu kandidovali pouze nezávislí kandidáti, obdrží mandáty ti z nich, kteří obdrží nejvyšší počet hlasů.

¹²Tuto formu hlasování ovšem v roce 2005 využilo pouze minimum voličů. Počet odevzdaných platných hlasů dosáhl 9 287, tj. 1,87 % ze všech odevzdaných hlasů (30 hlasů odevzdaných elektronicky bylo neplatných).

Viditelný trend ukazuje i srovnání voličské účasti s ohledem k počtu obyvatel žijících na území konkrétních samosprávných jednotek. Největší voličskou účast lze zaznamenat v nejmenších samosprávných jednotkách do 2 000 obyvatel, kde účast v letech 2002 a 2005 dosáhla 59,9 %, resp. 55,8 %, zatímco v největších městech byla účast voličů nižší o více než 10 % (v roce 2005 v Tallinnu 44,4 %, v Tartu 42,7 %, v Narvě 46,9 %). Podobně lze sledovat značné rozdíly ve voličské účasti i na úrovni estonských krajů. Rozdíl mezi kraji, kde byla zaznamenána nejvyšší a nejnižší voličská účast, v roce 2002 dosáhl 10,4 %, v roce 2005 to bylo 13,9 %. Současně lze identifikovat konkrétní oblasti na východě a jihovýchodě země, kde bylo ve volbách 2002 i 2005 dosaženo nejvyšší voličské účasti – kraje Jõgeva, Põlva a Võru (srov. přílohy 3 a 4).

Tabulka 2: Volební účast v komunálních volbách 2002 a 2005 dle počtu obyvatel samosprávných jednotek (v %)

Počet obyvatel	Méně než 2 000	2 000–5 000	5 001–10 000	10 001–50 000	Více než 50 000
2005	55,8	50,3	49,6	48,1	44,2
2002	59,9	53,0	53,6	50,4	48,6

Zdroj: Sootla a Toots, 2006, s. 258; Vabariigi Valimiskomisjon.

Evoluce formy kandidatury na komunální úrovni

Jednou z velmi významných proměn, kterou lze zaznamenat v estonských komunálních volbách, je postupná evoluce ve formě soutěže. Zatímco v průběhu celých 90. let převažovala, i přes trvalý pokles, forma kandidatury kandidátních listin volebních koalic (Valimisliit – VL), naprostý zlom v tomto ohledu přinesly komunální volby v roce 2002, kdy jednoznačně převážila forma kandidatury na základě kandidátních listin politických stran. Sootla a Toots uvádí jako jednu z příčin, jež vedla k této dramatické změně, novelizaci volebního zákona z roku 2002, která zrušila možnost kandidatury VL. Přestože došlo následně po protestu kancléře pro právní záležitosti¹³ ke zrušení této novely, nedokázal návrat k původní úpravě volebního zákona zastavit nástup výrazné převahy významu politických stran ve volbách (srov. Sootla a Toots, 2006, s. 254–255). Podobně lze v celém sledovaném období identifikovat jasný trend v poklesu významu účasti nezávislých kandidátů. Zatímco ve volbách 1993 tvořili nezávislí kandidáti 9 % ze všech kandidátů, ve volbách 1996 byl jejich podíl již pouze 3,68 % a v zatím posledních komunálních v roce 2005 nepatrných 0,46 %.

Tabulka 3: Vývoj formy soutěže v komunálních volbách v letech 1993–2005

	1993	1996	1999	2002	2005
Celkový počet kandidátních listin	844	773	768	874	912
Kandidátní listiny politických stran	106	152	198	632	726
Kandidátní listiny volebních aliancí	738	621	570	242	186
Celkový počet kandidátů	8 971	11 128	12 801	15 203	14 656
Nezávislí kandidáti	807	409	159	121	67

Zdroj: Sootla a Toots, 2006, s. 255; Vabariigi Valimiskomisjon.

Výraznou proměnu zaznamenala rovněž soutěž na úrovni politických stran, kde došlo k výraznému poklesu samostatně kandidujících stran. Zatímco v roce 1996 sestavilo samostatné kandidátní listiny 17 politických stran, v roce 1999 již pouze 14, v roce 2002 poklesl jejich počet na 13 a v zatím posledních komunálních volbách 2005 dosáhl jejich počet 11, přičemž neparlamentní strany sestavily kandidátní listiny pouze v minimálním počtu samosprávných jednotek 14 (Sootla a Toots, 2006, s. 256; Vabariigi

¹³Kancléř pro právní záležitosti je jmenován parlamentem na návrh prezidenta republiky a jeho úkolem je především dohled nad dodržováním ústavnosti (srov. Pospíšil, 2005, s. 27; Švec, 2004, s. 129).

Valimiskomisjon).¹⁴ Současné lze zaznamenat narůstající trend v důležitosti, již volební soutěži na komunální úrovni přikládají parlamentní strany, což potvrzuje dramatický nárůst počtu kandidátních listin, které parlamentní strany sestavují pro komunální volby (srov. Sootla a Toots, 2006, s. 256). V tomto ohledu patří mezi neaktivnější Estonká lidová unie (Eestima Rahvaliid – ERL), resp. její předchůdkyně Estonká lidová strana (Eesti Maarahva Erakond – EME) a Strana středu (Eesti Keskerakond – K). V komunálních volbách 2005 tak ERL postavila své kandidátky ve 173 samosprávných jednotkách a K ve 168. Z dalších parlamentních stran disponovala Reformní strana (Reformierakond – RE) 116 kandidátkami, Unie pro republiku – Res Publica (Ühendus Vabariigi Eest – Res Publica – RP) 102, Vlastenecká unie (Isamaaliit – I) 81 a Sociálnědemokratická strana (Sotsialdemokraatlik erakond – SDE)¹⁵ 54 kandidátkami. Ve 131 samosprávných jednotkách kandidovaly VL. Podobně v roce 2002 byla neaktivnější EME se 160 kandidátkami, následovaná K se 157 a RP se 117. VL kandidovaly ve 163 samosprávných jednotkách (Vabariigi Valimiskomisjon, vlastní výpočet). Tyto hodnoty výrazně kontrastují s volbami v letech 1993–1999, kdy se parlamentní politické strany pouze vzdáleně přibližovaly kandidatuře v 50 samosprávných jednotkách (s jedinou výjimkou K, která tuto hranici překročila v roce 1999) (srov. Sootla a Toots, 2006, s. 256).

Tabulka 4: Počet samosprávných jednotek, v nichž postavily jednotlivé subjekty kandidátky v komunálních volbách v letech 2002 a 2005

Rok	ERL (EME)	VL	K	RE	RP	I	SDE (M)	Nezávislí	Ostatní
2005	173	131	168	116	102	81	54	41	31
2002	160	163	157	55	117	54	57	80	25

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

Analýza výsledků komunálních voleb¹⁶

Komunální volby z hlediska teritoriální podpory – získané hlasy

Z hlediska počtu získaných hlasů zvítězila v komunálních volbách v letech 2002 i 2005 K, která získala 25,88 % hlasů v roce 2002 a 25,48 % v roce 2005 a její zisk dosáhl téměř shodné hodnoty, již strana disponuje ve volbách do Riigikogu. Za K se v obou letech umístily VL (18,66 % v roce 2002 a 19,86 % v roce 2005) a až za nimi další parlamentní strany. V roce 2002 v pořadí RP (15,23 %), RE (12,20 %), EME (11,26 %), I (6,59 %) a Umírnění (Mõõdukad – M, 4,39 %). V roce 2005 v mírně pozmeněném pořadí RE (16,91 %), ERL (12,47 %), I (8,58 %), RP (8,46 %) a SDE (6,43 %). Zatímco ovšem v roce 2002 získala Estonská sjednocená lidová strana (Eestima ühendatud rahvapartei – EÜRP) jako nejsilnější neparlamentní strana v komunálních volbách 4,31 % hlasů, v roce 2005 poklesl její zisk na 0,69 %. V podobném duchu se vyvíjely i zisky dalších neparlamentních politických stran kandidujících v komunálních volbách. V roce 2002 získaly neparlamentní strany (včetně EÜRP) 4,99 % hlasů, zatímco v roce 2005 již pouze 1,33 % hlasů. Na minimální úrovni se pohybovaly i zisky nezávislých kandidátů (0,80 % v roce 2002 a 0,48 % v roce 2005).¹⁷

¹⁴V roce 2002 Estonká sjednocená lidová strana (Eestima ühendatud rahvapartei – EÜRP) a Estonká sociálnědemokratická strana práce (Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööpartei – ESDTP) v deseti, Rusko-baltská strana Estonska (Vene Balti Erakond Eestis – VBEE) ve čtyřech, Estonká strana důchodců (Eesti Pensionäride Erakond – EPE) ve třech, Estonká křesťanská lidová strana (Eesti Kristlik Rahvapartei – EKRP) ve dvou a Republikánská strana (Vabariiklik Partei – VP) a Demokraté – Estonká demokratická strana (Demokraadid – Eesti Demokraatlik Partei – Demokraadid) v jedné samosprávné jednotce. V roce 2005 pak EKRP ve 13, Estonká strana nezávislosti (Eesti Iseseisvuspartei – EIP) ve 12, Estonká levicová strana (Eesti Vasakpartei – EVP) ve třech, EÜRP ve dvou a Ruská strana Estonska (Vene Erakond Eestis – VEE) v jedné samosprávné jednotce (Vabariigi Valimiskomisjon).

¹⁵SDE je přímým nástupcem strany Umírnění (Mõõdukad – M, srov. Hloušek, 2005, s. 598).

¹⁶Detailní výsledky komunálních voleb v letech 2002 a 2005 viz přílohy 1–4.

¹⁷Tyto výsledky výrazně kontrastují s výsledky komunálních voleb v 90. letech. V roce 1993 získaly všechny kandidující strany (parlamentní i neparlamentní) počet hlasů v rozmezí 0,1–7,1 % a podobný výsledek přinesly i výsledky komunálních voleb v roce 1996 (Sootla a Toots, 2006, s. 259).

Tabulka 5: Výsledky komunálních voleb 2002 a 2005 a voleb do Riigikogu 2003 a 2007 (% hlasů, parlamentní strany)

Rok	K	RP	RE	ERL (EME)	I	SDE (M)
2002	25,9	15,2	12,2	11,3	6,6	4,4
2003	25,4	24,6	17,7	13,0	7,3	7,0
2005	25,5	8,5	16,9	12,5	8,6	6,4
2007	26,1	17,9 (IRL)*	27,8	7,1	17,9 (IRL)	10,6

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

*) Vlastenecká unie a Svaz Res Publica (Isamaa ja Res Publica Liit – IRL) vznikla v červnu 2006 spojením I a RP.

Z hlediska teritoriální podpory¹⁸ se v obou sledovaných volbách dařilo nejvíce VL, které dokázaly obdržet nejvíce hlasů v deseti (2002), resp. osmi (2005) z 15 estonských krajů, nicméně v roce 2005 ztratily VL hlasy v 11 z 15 krajů, zatímco pouze ve 3 krajích obdržely vyšší počet hlasů, ve zbyvajícím kraji obdržely VL téměř shodného zisku jako v roce 2002. VL dokázaly zvítězit v sedmi krajích jako v roce 2002 (Harju, Hiiu, Järva, Lääne-Viru, Pärnu, Viljandi a Võru), přičemž obdržely mezi 6,15–52,08 % hlasů v roce 2002 a 4,39–47,92 % v roce 2005. Nejslabší podporu získávají VL tradičně v největších městech Tallinnu a Tartu, kde v roce 2002 nepřekročily hranici 1 %, zatímco v roce 2005 dokázaly v Tallinnu obdržet 4,74 % hlasů, ale na druhé straně se vůbec neúčastnily voleb v Tartu.

Zatímco v jednotlivých krajích byly nejméně úspěšnější VL, z celostátního hlediska (po započtení výsledků z Tallinnu a Tartu) byla nejméně úspěšným subjektem K, která obdržela 25,88 % hlasů v roce 2002, resp. 25,48 % v roce 2005. Z regionálního hlediska se zisky K pohybovaly mezi 8,18–38,48 % v roce 2002 a 8,09–41,11 % v roce 2005. Nejsilnější postavení zaznamenala K na severovýchodu země a v hlavním městě Tallinnu, tedy oblastech, kde strana disponuje nejsilnější podporou i ve volbách do Riigikogu.¹⁹ V hlavním městě získala K 38,48 % (2002) a 41,11 % hlasů (2005) a v kraji Ida-Viru 39,28 % (2002) a 31,69 % hlasů (2005). V tomto ohledu je nutné zmínit, že tyto oblasti jsou charakteristické vysokou teritoriální koncentrací, tzv. „rusofonní populace“ (v Tallinnu dosahuje podíl rusofonní populace 46 % a ve městech Narva a Kohtla-Järve ležících v kraji Ida-Viru 95 %, resp. 82 %) (srov. OSCE, 2007, s. 25; Pospíšil, 2005, s. 50–51). V případě K je nutno upozornit ještě na jednu skutečnost, která bude detailněji analyzována níže, a to, že ze 126 449 hlasů obdržených K v komunálních volbách v roce 2005 získala strana 56 143 hlasů (44,40 %) v hlavním městě Tallinnu.

Jako druhá se v komunálních volbách 2005 z politických stran umístila RE, která získala 16,91 % hlasů (v roce 2002 12,20 %). RE dokázala významně navýšit své zisky ve většině krajů a udržet si postavení nejsilnější strany ve druhém největším městě Tartu, kde strana disponuje největší podporou i ve volbách do Riigikogu (28,2 % hlasů v roce 2003 a 34,5 % v roce 2007). V roce 2002 se zisky RE pohybovaly v rozmezí 3,74–19,19 % hlasů, právě s výjimkou Tartu, kde podpora strany dosáhla 39,37 % hlasů. V roce 2005 mezi 5,26–29,01 % (v Tartu 34,91 %). V roce 2005 současně RE obdržela nejvíce hlasů ve třech dalších krajích (Põlva, Valga a Lääne), zatímco v roce 2002 nezískala většinu hlasů v žádném z krajů.

Téměř shodných výsledků dosáhla v komunálních volbách v letech 2002 a 2005 EME, resp. její nástupkyně ERL. V roce 2002 získala EME 11,26 % hlasů, zatímco o tři roky později obdržela ERL 12,47 %. Zisky EME v jednotlivých krajích se v roce 2002 pohybovaly v rozmezí 8,42–20,71 % hlasů, s výjimkou rurálních krajů na jihovýchodě Estonska (Jõgeva a Tartu), kde strana zaměřující se na podporu farmářů disponuje výrazně vyšší podporou. V roce 2002 získala EME 45,30 % hlasů v kraji Jõgeva a 34,19 % v kraji Tartu, resp. 50,80 % a 47,42 % v roce 2005.²⁰ Podpora ERL ve zbyvajících krajích se v roce 2005 pohybovala v rozmezí 9,16–22,22 % hlasů s výjimkou kraje Hiiu, kde strana získala 2,67 % hlasů (v roce 2002 zde strana vůbec nekandidovala).

¹⁸Teritoriální podpora je hodnocena v rámci 15 estonských krajů a dvou největších estonských měst Tallinnu a Tartu. Voličské hlasy odevzdané v Tallinnu a Tartu jsou přitom odečteny od hlasů odevzdaných v krajích, do nichž tato města z teritoriálního hlediska náleží (kraj Harju v případě Tallinnu, resp. kraj Tartu v případě Tartu). Tato metoda je konzistentní s vyhodnocováním volebních výsledků, jež používá Estonská volební komise.

¹⁹Detailní výsledky voleb do Riigikogu v letech 2003 a 2007 viz příloha 5.

²⁰V kraji Jõgeva zvítězila ERL i ve volbách do Riigikogu v letech 2003 a 2007, zatímco v kraji Tartu zvítězila pouze v roce 2003, v roce 2007 zde skončila až na třetím místě za RE a K.

Největší porážku přinesly komunální volby 2005 pro RP. Strana, která po svém vzniku v roce 2001 získala v komunálních volbách 2002 15,23 % hlasů a získala 24,6 % hlasů ve volbách do Riigikogu v následujícím roce jí vynesl účast ve vládě, obdržela pouhých 8,46 % hlasů a pokles voličské podpory ve 13 z 15 krajů. Nejsilnější podporu si strana udržela v kraji Rapla (24,43 %), kde dokázala obhájit vítězství z roku 2002 (29,45 %). K dalším krajům s výraznější podporou patřily Võru, Lääne a Järva. Výraznou prohru zaznamenala RP i v Tallinnu a Tartu, kde strana obdržela 20,95 %, resp. 15,30 % hlasů v roce 2002, zatímco v roce 2005 pouhých 8,97 %, resp. 6,58 % hlasů.

Zisky I v komunálních volbách 2002 a 2005 se výrazně neodlišují od zisku strany ve volbách do Riigikogu v roce 2003. V roce 2002 obdržela I 6,59 % hlasů a v roce 2005 8,58 %. Počet hlasů, které strana obdržela v jednotlivých krajích se pohyboval v rozmezí 0,20–14,28 % v roce 2005 a 0,37–12,37 % v roce 2002. V obou letech dosáhla I nejvyšších zisků v krajích Hiiumaa, Järva a Lääne a vůbec nejlepších výsledků pak ve městě Tartu (17,36 % v roce 2002 a 18,99 % v roce 2005).

Nejslabších výsledků z parlamentních stran dosáhla v obou sledovaných volbách SDE (v roce 2002 ještě jako M). Z teritoriálního hlediska se zisky SDE v roce 2002 pohybovaly v rozmezí 0,16–12,01 % hlasů, v roce 2005 mezi 0,82 a 14,99 % hlasů. Výraznější úspěchů dosahuje strana pravidelně v krajích Lääne-Viru (12,01 % v roce 2002 a 11,02 % v roce 2005) a Põlva (11,97 % v roce 2002 a 14,99 % v roce 2005), k nimž se v roce 2005 přidala města Tallinn a Tartu (11,11 % a 13,83 %).

Z neparlamentních stran stojí za zmínku pouze EÜRP. Zatímco ovšem v roce 2002 dokázala strana zastupující zájmy rusofonního obyvatelstva získat 4,31 % hlasů, v roce 2005 obdržela pouhých 0,69 %. Strana si udržela téměř shodný počet hlasů v kraji Harju, nicméně její rozhodnutí neúčastnit se voleb v hlavním městě a kraji Ida-Viru, kde je soustředěna převážná část rusofonního obyvatelstva a kde strana dosáhla výrazných úspěchů v roce 2002, stály za jejím výrazným propadem.

Komunální volby z hlediska teritoriální podpory – obdržené mandáty

Výrazně odlišný obraz než pořadí podle počtu získaných hlasů nabízí pořadí jednotlivých subjektů s ohledem na počet obdržených mandátů. Zatímco vítězem voleb co do počtu obdržených hlasů se v obou sledovaných volbách stala K, v počtu získaných mandátů ji v obou volbách předstihly VL, a to i přes pokračující pokles samosprávných jednotek, v nichž VL podávají své kandidátní listiny. VL obdržely 29,61 % mandátů v roce 2005 (19,86 % hlasů), resp. 33,85 % mandátů v roce 2002 (18,66 % hlasů). Současně získaly VL v roce 2005 nejvíce mandátů v deseti krajích oproti dvanácti v roce 2002. Nejsilnější postavení mají VL v krajích Hiiumaa, Ida-Viru, Pärnu a Valga. V těchto krajích se VL v roce 2005 dokázaly těsně přiblížit nebo překročit hranici 40 % mandátů a v roce 2002 dokonce jejich zisk v těchto obvodech překročil 50% nebo 60% hranici získaných mandátů. Nejslabších zisků naopak VL dosahují ve městech Tallinnu a Tartu, kde nedokázaly získat ani jediný mandát. V Tartu navíc VL v roce 2005 vůbec nekandidovaly.

Nejsilnější parlamentní stranou se s ohledem k počtu obdržených mandátů v obou sledovaných volbách stala ERL (v roce 2002 ještě jako EME), tedy strana, která co do počtu získaných hlasů skončila až na pátém (2002), resp. čtvrtém místě (2005). Nejsilnější podporou disponuje ERL v zemědělských krajích na východě Estonska, kde v roce 2005 získala 60,77 % mandátů (Jõgeva) a 54,90 % mandátů (Tartu). K těmto oblastem, kde strana dokázala zvítězit i v roce 2002, připojila v roce 2005 další dva „vítězné“ kraje (Lääne a Rapla). Naopak nejslabších zisků dosahuje strana v Tallinnu a Tartu, kde v roce 2002 nezískala žádný mandát. V roce 2005 v Tallinnu vůbec nekandidovala a v Tartu obdržela 8,16 % mandátů.

Až na třetím místě komunálních voleb se v obou sledovaných volbách umístila K, přestože jak v roce 2002, tak v roce 2005 dokázala celostátně získat největší počet hlasů. V roce 2002 obdržela K za 25,88 % hlasů 18,52 % mandátů a v roce 2005 za 25,48 % hlasů 16,39 % mandátů. Nejsilnějším postavením disponuje K tradičně v hlavním městě Tallinnu (podobně jako ve volbách do Riigikogu), kde dokázala v roce 2002 i 2005 získat nadpoloviční počet mandátů, na severovýchodě země se silným zastoupením rusofonního obyvatelstva (kraje Ida-Viru a Lääne-Viru) a kraji Põlva na jihovýchodu země. Ve všech těchto krajích obdržela K přibližně pětinu mandátů.

Tabulka 6: Výsledky komunálních voleb 2002 a 2005 a voleb do Riigikogu 2003 a 2007
(% mandátů, parlamentní strany)

Rok	K	RP	RE	ERL (EME)	I	SDE (M)
2002	18,5	11,8	6,5	19,1	4,6	4,0
2003	27,7	27,7	18,1	12,9	6,9	5,9
2005	16,4	7,7	12,6	24,1	5,4	3,2
2007	28,7	18,8 (IRL)	30,7	5,9	18,8 (IRL)	9,9

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

Úspěchem skončily komunální volby 2005 i pro RE. Strana dokázala navýšit svůj volební zisk ve 14 z 15 krajů, a to se promítlo i do počtu obdržených mandátů, jenž se téměř zdvojnásobil (6,54 % v roce 2002 oproti 12,63 % v roce 2005). Strana dokázala získat více hlasů ve všech krajích. Nejvíce mandátů obdržela v krajích Põlva, Harju, Järva, Lääne. RE dokázala navýšit počet mandátů i v Tallinnu, zatímco v Tartu se její zisk snížil, nicméně i tak si zde dokázala udržet postavení nejsilnější strany (46,94 % mandátů v roce 2002, resp. 38,78 % v roce 2005), kterým v tomto městě disponuje i ve volbách do Riigikogu.

Naprosto opačného výsledku dosáhla v komunálních volbách 2005 RP. Strana ztratila téměř polovinu hlasů z roku 2002 a podobně skončila při rozdělování mandátů. Zatímco v roce 2002 obdržela 11,79 % mandátů, v roce 2005 pouze 7,72 %. Z teritoriálního hlediska ztratila RP mandáty ve 14 z 15 krajů a současně výrazně propadla i v Tartu (16,33 % mandátů v roce 2002 oproti 6,12 % v roce 2005) a především v Tallinnu (26,98 % mandátů v roce 2002 oproti 4,76 % v roce 2005). RP tak výrazně ztratila nejenom vůči komunálním volbám v roce 2002, ale i oproti volbám do Riigikogu o rok později, ve kterých obdržela 24,6 % hlasů.

Zbývající dvě parlamentní strany, I a SDE, dokázaly oproti roku 2002 navýšit počet získaných hlasů, nicméně zatímco I získala i vyšší počet mandátů (5,37 % mandátů v roce 2005 oproti 4,58 % v roce 2002), SDE zaznamenal opačný trend (3,18 % mandátů v roce 2005 oproti 4,03 % v roce 2002).

Komunální volby z hlediska podpory jednotlivých subjektů dle velikosti samosprávných jednotek

Výrazné odlišnosti panují v estonských komunálních volbách rovněž v podpoře jednotlivých politických subjektů s ohledem k velikosti samosprávné jednotky, v níž se volby konají. Jednoznačným vítězem v nejmenších samosprávných jednotkách je ERL, která zde v roce 2005 obdržela 32,64 % mandátů. Na druhém místě se v těchto jednotkách umístily VL s 28,92 % mandáty, zatímco neúspěšnější parlamentní strany (K, RE a RP) získaly ve venkovských obcích a malých městech počet mandátů pohybujících se na hranici 10 %.

Tabulka 7: Komunální volby 2005 – samosprávné jednotky do 2 000 obyvatel (% mandátů)

ERL	VL	K	RE	RP	I	SDE	Nezávislí	Ostatní
32,64	28,92	11,89	9,13	10,47	4,00	2,38	0,29	0,60

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

Naprosto odlišný obraz nabízí pohled na rozdělení mandátů v největších estonských městech. Zde patří mezi jednoznačné vítěze K s 36,04 % a RE s 21,32 % mandáty, převážně díky jejich silné pozici v Tallinnu (K) a Tartu (RE). Významně slabší pozici naopak mají v největších městech VL a nejslabším zastoupením zde disponuje ERL. V největších městech tak volební výsledky asi nejvíce připomínají výstupy, jež přináší volby do Riigikogu.

Ani jedna z těchto úrovní se nevymyká z celkového trendu voleb co se týče zisků nezávislých kandidátů a neparlamentních politických stran. V nejmenších samosprávných jednotkách dosahují tyto subjekty mizivých zisků a v největších městech nedokázaly obdržet ani jediný mandát.

Tabulka 8: Komunální volby 2005 – největší města (Tallinn, Tartu, Narva, Kohtla-Järve, Pärnu) (% mandátů)

K	RE	VL	I	RP	SDE	ERL	Nezávislí	Ostatní
36,04	21,32	12,69	10,66	7,61	7,11	4,57	0,00	0,00

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon.

Právě na porovnání voleb v největších a nejmenších samosprávných jednotkách lze nejlépe dokumentovat celkové výsledky voleb a rozdíly, jež jednotlivé subjekty vykazují s ohledem k počtu obdržených hlasů a mandátů. Zatímco nejsilnější parlamentní strany (např. K a RE v roce 2005) skončily na prvním, resp. třetím místě voleb co se týče počtu získaných hlasů, z hlediska obdržených mandátů skončily až na třetím, resp. čtvrtém místě. Zvláště markantní je tato situace u K, která za 25,48 % hlasů obdržela „pouhých“ 16,39 % mandátů.

Jasně se tedy ukazuje důležitost, jež ve volbách hraje velikost a rozsah samosprávných jednotek. Zatímco v samosprávných jednotkách do 2 000 obyvatel žije pouhých 12,2 % obyvatel, představují tyto jednotky 54,4 % z celkového počtu samosprávných jednotek. Naproti tomu ve městech s více než 10 000 obyvateli žije na jedné straně 58,7 % populace, ale na straně druhé tvoří tyto jednotky pouhých 5,8 % z celkového počtu samosprávných jednotek (srov. Sootla a Toots, 2006, s. 171). Právě silné postavení VL na úrovni nejmenších jednotek je tedy klíčem k jejich úspěchu v komunálních volbách. Ještě větší důležitost pak hraje podpora v nejmenších jednotkách v případě ERL. Strana, která se staví do role zastánců estonských farmářů, je na této úrovni nejsilnějším subjektem, když v roce 2005 obdržela přibližně třetinu mandátů rozdělovaných na této úrovni. Silné zaměření na nejmenší jednotky ostatně potvrzuje i fakt, že ERL obsadila svými kandidátkami v komunálních volbách 2005 zdaleka největší počet jednotek ve srovnání s dalšími parlamentními stranami, přičemž (s výjimkou K) je její převaha v tomto ohledu značná. Nejvíce kandidátek ze všech politických stran přitom ERL postavila i v roce 2002, kdy byla pouze těsně předstížena VL. Naproti tomu nejsilnější parlamentní strany disponují nejvyšší podporou v největších městech. Malý počet mandátů, který se z celkového pohledu rozděluje na této úrovni, ovšem v jejich případě do velké míry vysvětluje disproporci mezi počtem získaných hlasů a počtem obdržených mandátů. Pro ilustraci lze uvést rozdíl mezi největšími městy Tallinnem, Tartu a Narva, kde se rozděluje 63, resp. 49 a 31 mandátů, a vesnickými obcemi Piirissaare a Ruhnu, ve kterých se rozděluje po sedmi mandátech. Zatímco v Tallinnu bylo odevzdáno 136 582 hlasů a na jeden obdržený mandát tak připadá 2 969 hlasů, v Tartu připadá na jeden mandát 657 hlasů, v Narvě 787 hlasů a ve výše jmenovaných nejmenších obcích je to již jen pouhých 12, resp. 9 hlasů (v Piirissaare bylo odevzdáno 84 hlasů a v Ruhnu 63 hlasů).

Komunální volby a jejich význam při volbě estonského prezidenta

Výrazným specifíkem, jež je nutné zmínit při analýze estonských komunálních voleb, je vliv zastupitelstev samosprávných jednotek při volbě estonského prezidenta, tedy procesu, při kterém komunální politika přímo participuje na tvorbě politiky celostátní. Estonský prezident je volen parlamentem a v případě, že se parlamentu nepodaří zvolit prezidenta ani ve třetím kole volby, svolá (dle čl. 79 Ústavy) předseda parlamentu kolegium volitelů složené z poslanců Riigikogu a zástupců územních samospráv. K volbě prezidenta pomocí kolegia je následně vyžadován zisk většiny hlasů na půdě kolegia (srov. President of the Republic Election Act; Švec, 2004, s. 130).²¹ Důležitými faktory, které je v této souvislosti nutné zmínit, je jednak skutečnost, že ve volebním kolegiu převažují zástupci územních samospráv nad poslanci parlamentu²², a současně fakt, že ve všech estonských prezidentských volbách,

²¹Počet zástupců územních samospráv ve volebním kolegiu se liší v závislosti na počtu obyvatel. Samosprávné jednotky do 10 000 obyvatel disponují jedním zástupcem, 10 001–50 000 dvěma, 50 001–100 000 čtyřmi a více než 100 000 deseti zástupci. V praxi tak mají města Kohtla-Järve, Kuressaare, Narva, Pärnu, Rakvere, Viljandi a Võru dva, Tartu čtyři a Tallinn deset zástupců (Local Self-government: Definition, its Position in Public Administration and Historical Development).

²²V roce 1996 byl poměr poslanců a zástupců územních samospráv 101:273, v roce 2001 101:266 a v roce 2006 101:244 (Local Self-government: Definition, its Position in Public Administration and Historical Development).

uskutečněných po zavedení nepřímé volby, tj. v letech 1996, 2001 a 2006²³, rozhodovala o volbě prezidenta právě až volba ve volebním kolegiu. Vzhledem k faktu, že se estonské komunální volby, jak bylo ukázáno výše, stávají do velké míry soubojem parlamentních politických stran, může úspěch v komunálních volbách výrazně ovlivnit i volbu estonského prezidenta.

Závěr

Hlavní výsledek předkládané analýzy komunálních voleb v Estonsku, zaměřený především na detailní analýzu komunálních voleb v letech 2002 a 2005, ukázal na pokračující trend v rozvíjení významu a důležitosti, jež komunálním volbám přikládají parlamentní strany. To se projevuje jejich zvýšenou účastí v těchto volbách, doprovázenou narůstajícími zisky těchto stran oproti dalším subjektům, tedy trendu, který v souvislosti s předcházejícími volbami identifikovali Sootla a Toots (2006, s. 254–255).

V tomto ohledu lze tedy vyslovit závěr, že minimálně z celostátního hlediska, s ohledem k počtu získaných hlasů, se komunální volby začínají stále více podobat volbám do Riigikogu. To lze demonstrovat poklesem počtu relevantních aktérů účastnících se soutěže na komunální úrovni, který, s výjimkou VL (de facto sdružení nezávislých kandidátů), napodobuje pokles počtu relevantních aktérů působících v celostátním stranickém systému, kde podle Pospíšila dochází k postupné „skandinavi-zaci“ estonského stranického systému (srov. Pospíšil, 2005, s. 33). Vzrůst významu parlamentních stran na komunální úrovni demonstruje rovněž pokračující pokles počtu mandátů, jež ve volbách na této úrovni získávají VL. Na druhé straně se VL i nadále daří získávat značný počet mandátů, v roce 2005 těsně atakující hranici 30 %, a to i přes pokračující pokles v počtu kandidátních listin, sestavených VL pro komunální volby 2005 ve srovnání s komunálními volbami 2002. Výsledky VL tak ukazují, že se tyto subjekty dokázaly přizpůsobit narůstajícímu soupeření ze strany parlamentních politických stran a především v nejmenších samosprávných jednotkách představují nadále jednoho zde dvou nejsilnějších aktérů. V jejich případě tedy bude zajímavé sledovat, zda pokles počtu mandátů získaných v roce 2005 (při mírném navýšení počtu hlasů) představuje pokračování sestupného trendu, nebo dojde v příštích volbách k posílení jejich pozic. Zde lze nabídnout pracovní hypotézu, že pokles zisků VL již dosáhl svého dna s ohledem ke skutečnosti, že počet mandátů obdržných VL celostátně je přibližně shodný s jejich zisky v nejmenších samosprávných jednotkách, kde disponují nejsilnějším postavením, a současně nelze očekávat, že parlamentní strany dokážou, i vzhledem ke své nepočetné členské základně (srov. Äriregistri teabesüsteem; Sootla a Toots, 2006, s. 264), sestavovat kandidátní listiny na této úrovni ve výrazně vyšší míře než doposud. Tuto hypotézu ovšem mohou prověřit pouze příští komunální volby. V případě kandidatury a zisků nezávislých kandidátů lze zřejmě bezpečně prohlásit, že budou nadále představovat pouze marginální jev a v tomto ohledu zřejmě nelze očekávat návrat k situaci z 90. let 20. století, kdy hlavní soutěž na komunální úrovni probíhala mezi VL a nezávislými kandidáty (Sootla a Toots, 2006, s. 254).

Dalším výrazným specifickým, které stojí za zmínku, je vysoká úspěšnost ERL. Strana je, co se týče počtu mandátů, nejúspěšnější politickou stranou (před ní se umístily již pouze VL) a za jejím úspěchem stojí především její silné pozice v nejmenších obcích a městech, kde má strana ještě silnější postavení než VL, přičemž nejvyšší podpory dosahuje ERL z teritoriálního hlediska ve stejných oblastech jako při volbách do Riigikogu, tj. rurálních krajích na jihovýchodě Estonska (Jõgeva a Tartu).

Zmínit je třeba i postavení EÜRП jako reprezentanta zájmů rusofonního obyvatelstva. I přes skutečnost, že v komunálních volbách disponují aktivním volebním právem i občané bez estonského občanství, nedokázala EÜRП ani na této úrovni získat výraznější podporu od tohoto segmentu populace a i komunální volby reflektují postupný úpadek strany, která ještě v roce 1999 dokázala získat šest mandátů v Riigikogu. V oblastech se silným zastoupením rusofonního obyvatelstva má silnou pozici především K, a i v tomto ohledu tak komunální volby napodobují volby do Riigikogu, v nichž volí rusofonní voliči především K, která jako levostředová formace, podle jejich názoru, dostatečně hájí i jejich zájmy (Hloušek, 2005, s. 600).

²³V roce 1992 byl estonský prezident volen volebním systémem, který kombinoval přímou a nepřímou volbu (srov. Švec, 2004, s. 128).

Komunální volby v letech 2002 a 2005 také prokázaly větší zakotvenost parlamentních stran (s výjimkou ERL) v největších městech a v tomto ohledu zcela suverénní postavení, jímž disponuje K v Tallinnu a RE v Tartu a i tato podpora podporuje tezi, že se s výjimkou nejmenších samosprávných jednotek, kterých je nicméně (na což je nutné upozornit) více než polovina z celkového počtu, začíná volební soutěž stále více podobat soutěži při volbách do Riigikogu, což zesiluje i roli, již, jak bylo ukázáno, může komunální sféra sehrát při volbě estonského prezidenta.

Na úplný závěr lze zmínit otázku volební účasti. Ta je na jedné straně nižší než ve volbách do Riigikogu, nicméně se stabilně pohybuje okolo hranice 50 % a z této úrovně ji nedokázala pozvednout ani možnost estonských voličů zúčastnit se v roce 2005 hlasování pomocí internetu, jehož využila pouze zanedbatelná část voličů.

Seznam použité literatury

- Äriregistri teabesüsteem. [on-line]. Dostupné na <https://ar.eer.ee/erakonnad.py>.
- HAVLÍK, V., ŠEDO, J., ČALOUŠ, D. (2004): Systémy poměrného zastoupení. In CHYTILEK, R., ŠEDO, J. (eds.) *Volební systémy*. Brno: MPÚ MU, 104–142.
- HLOUŠEK, V. (2000): Stranický systém Estonska. *Středoevropské politické studie*, roč. 2, č. 2, [on-line]. Dostupné na <http://www.cepsr.com/dwnld/estonsko200.rtf>.
- HLOUŠEK, V. (2005): Pobaltské státy. In STRMISKA, M. a kol. *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, s. 551–602.
- Isamaa ja Res Publica Liit. [on-line]. Dostupné na <http://www.isamaajarespublicaliit.ee/>.
- Local Government Council Election Act. [on-line]. Dostupné na <http://www.vvk.ee/k05/enginfo.html#02>.
- Local Self-government: Administrative-territorial Division and Organisation. [on-line]. Dostupné na http://www.estonica.org/eng/lugu.html?kateg=39&alam=48&menyy_id=1263.
- Local Self-government: Definition, its Position in Public Administration and Historical Development. [on-line]. Dostupné na http://www.estonica.org/eng/prindi.html?menyy_id=1255&kateg=39&alam=48.
- OSCE (2007): Republic of Estonia. Parliamentary Elections 4 March 2007. *OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report*. [on-line]. Dostupné na http://www.vvk.ee/english/OSCE%20report_EST_2007.pdf.
- POSPÍŠIL, I. (2002): Republika Estonsko. In FIALA, P. a kol. *Politické strany ve střední a východní Evropě: Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. Brno: MPÚ MU, s. 154–171.
- POSPÍŠIL, I. (2005): *Utváření politického systému v Estonsku. Příklad napětí mezi institucionálním rámcem a dynamikou tranzice*. Banská Bystrica: Čižmár-Partner.
- President of the Republic Election Act. [on-line]. Dostupné na http://www.vvk.ee/english/PRseadus_eng.pdf.
- MÄELTSEMEES, S. (2000): Local Government in Estonia. In HORVÁTH, T. M. (ed.) *Decentralization: Experiments and Reform, Local Governments in Central and Eastern Europe*. Budapest: Local Government and Public Reform Initiative – Open Society Institute, s. 61–114.
- SOOTLA, G., TOOTS, A. (2006): Report on the State of Local Democracy in Estonia. In Soós, G. (ed.) *The State of Local Democracy in Central Europe: Reports from Bulgaria, Estonia, and Slovakia*. Budapest: Local Government and Public Reform Initiative – Open Society Institute, s. 163–349.
- ŠVEC, L. (2004): Estonsko. In KUBÁT, M. a kol. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 120–136.
- Vabariigi Valimiskomisjon. [on-line]. Dostupné na <http://www.vvk.ee/>.

Seznam použitých zkratk politikých stran a koalic

Demokraadid	Demokraté-Estonská demokratická strana (Demokraadid-Eesti Demokraatlik Partei)
EIP	Estonská strana nezávislosti (Eesti Iseseisvuspartei)
EKRP	Estonská křesťanská lidová strana (Eesti Kristlik Rahvapartei)
EME	Estonská lidová strana (Eesti Maarahva Erakond)
EPE	Estonská strana důchodců (Eesti Pensionäride Erakond)
ER	Estonská strana zelených (Eestimaa Rohelised)
ERL	Estonská lidová unie (Eestimaa Rahvaliid)
ESDTP	Estonská sociálnědemokratická strana práce (Eesti Sotsiaaldemokraatlik Tööpartei)
EVP	Estonská levicová strana (Eesti Vasakpartei)
EüRP	Estonská sjednocená lidová strana (Eestima ühendatud rahvapartei)
I	Vlastenecká unie (Isamaaliit)
IRL	Vlastenecká unie a Svaz Res Publica (Isamaa ja Res Publica Liit)
K	Strana středu (Eesti Keskerakond)
M	Umírnění (Mõõdukad)
RE	Reformní strana (Reformierakond)
RP	Unie pro republiku – Res Publica (ühendus Vabariigi Eest – Res Publica)
SDE	Sociálnědemokratická strana (Sotsiaaldemokraatlik erakond)
VBEE	Rusko-baltská strana Estonska (Vene Balti Erakond Eestis)
VEE	Ruská strana Estonska (Vene Erakond Eestis)
VP	Republikánská strana (Vabariiklik Partei)
VL	kandidátní listiny volebních koalic (Valimisliit)

Přílohy

Tabulka 9: Výsledky komunálních voleb v Estonsku 2005 (získané hlasy a mandáty)

Získané mandáty			Získané hlasy		
Pořadí	Absolutně	%	Pořadí	Absolutně	%
1. VL	921	29,61	1. K	126 449	25,48
2. ERL	751	24,14	2. VL	98 587	19,86
3. K	510	16,39	3. RE	83 953	16,91
4. RE	393	12,63	4. ERL	61 871	12,47
5. RP	240	7,72	5. I	42 566	8,58
6. I	167	5,37	6. RP	42 004	8,46
7. SDE	99	3,18	7. SDE	31 921	6,43
8. EüRP	16	0,51	8. EüRP	3 407	0,69
9. Nezávislí	9	0,29	9. Nezávislí	2 329	0,48
10. EKRP	3	0,1	10. EKRP	1 799	0,36
11. EIP	1	0,03	11. EIP	687	0,14
12. VEE	1	0,03	12. VEE	406	0,08
13. EVP	0	0	13. EVP	317	0,06
Celkem	3 111	100	Celkem	496 336	100

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon

Tabulka 10: Výsledky komunálních voleb v Estonsku 2002 (získané hlasy a mandáty)

Získané mandáty			Získané hlasy		
Pořadí	Absolutně	%	Pořadí	Absolutně	%
1. VL	1 108	33,85	1. K	137 042	25,88
2. EME	624	19,07	2. VL	98 807	18,66
3. K	606	18,52	3. RP	80 661	15,23
4. RP	386	11,79	4. RE	64 625	12,2
5. RE	214	6,54	5. EME	59 611	11,26
6. I	150	4,58	6. I	34 907	6,59
7. M	132	4,03	7. M	23 271	4,39
8. EüRP	31	0,95	8. EüRP	22 849	4,31
9. Nezávislí	16	0,49	9. Nezávislí	4 260	0,8
10. EKRP	3	0,09	10. VBEE	1 894	0,36
11. ESDTP	2	0,06	11. EPE	607	0,11
12. EPE	1	0,03	12. EKRP	457	0,09
13.–15. VBEE	0	0	13. ESDTP	382	0,07
13.–15. VP	0	0	14. VP	163	0,03
13.–15. Demokraadid	0	0	15. Demokraadid	40	0,01
Celkem	3 273	100	Celkem	529 576	100

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon

Tabulka 11: Výsledky estonských komunálních voleb 2005 v krajích a městech Tallinn a Tartu
(% mandátů / % hlasů)

Kraj	Volební účast	VL	ERL	K	RE	RP	I	SDE	Ostatní
Harju maakond	51,1	36,84 31,22	13,3 11,51	13,02 14,06	19,67 19,83	4,99 7,18	4,43 6,68	3,32 3,10	4,43 6,42
Hiiu maakond	43,5	57,89 47,92	1,75 2,67	15,79 15,76	10,53 10,91	0,00 1,28	7,02 12,38	7,02 9,08	– –
Ida-Viru maakond	50,40	45,77 44,02	15,14 9,16	23,24 31,69	6,34 5,26	4,58 7,12	4,58 1,26	0,00 0,82	0,35 0,67
Jõgeva maakond	56,60	3,87 4,39	60,77 50,80	10,50 14,39	16,02 16,83	1,66 3,67	1,66 3,30	4,97 5,06	0,00 1,56
Järva maakond	47,00	28,31 22,41	16,87 16,69	16,27 18,32	17,47 16,25	12,65 12,30	7,23 11,71	– –	1,20 2,32
Lääne maakond	49,90	16,90 10,8	28,17 22,22	11,97 14,11	16,90 22,54	15,49 15,72	10,56 12,37	0,00 1,53	0,00 0,71
Lääne-Viru maakond	45,40	28,45 25,80	19,25 16,31	27,62 24,57	7,11 7,98	5,86 7,14	3,35 6,05	7,95 11,02	0,42 1,13
Põlva maakond	55,50	9,76 8,40	21,34 19,56	20,73 23,85	32,32 29,01	1,83 3,72	0,00 0,37	14,02 14,99	0,00 0,10
Pärnu maakond	46,10	43,42 31,40	22,42 13,40	19,57 21,56	3,20 9,80	7,47 10,45	3,20 7,50	0,71 3,77	00 2,12
Rapla maakond	45,90	21,62 18,45	24,32 20,08	13,51 15,89	9,46 12,44	23,65 24,43	5,41 5,22	1,35 2,76	0,68 0,73
Saare maakond	44,90	28,89 18,59	27,78 19,23	20,00 22,66	11,11 19,54	5,00 5,30	2,78 8,38	2,78 2,61	1,67 3,69
Tartu maakond	50,50	21,18 19,31	54,90 47,42	7,84 9,10	5,49 8,31	4,31 4,28	6,27 8,32	0,00 1,45	0,00 1,81
Valga maakond	51,60	39,62 21,18	15,72 16,87	13,84 18,76	13,84 24,34	12,58 12,63	0,63 1,28	1,89 3,63	1,89 1,31
Viljandi maakond	46,70	35,81 33,94	20 15,67	11,63 15,09	8,37 12,34	4,65 2,83	17,21 15,95	2,33 3,55	0,00 0,63
Võru maakond	53,70	37,72 26,77	23,35 20,84	4,19 8,09	8,98 15,09	20,36 15,74	2,40 6,19	1,80 4,27	1,20 3,01
Tallinna linn	44,40	0,00 4,74	– –	50,79 41,11	23,81 20,66	4,76 8,97	11,11 12,15	9,52 11,11	0,00 1,26
Tartu linn	42,70	– –	8,16 9,07	16,33 15,70	38,78 34,91	6,12 6,58	18,37 18,99	12,25 13,83	0,00 0,92
Celkem	47,4	29,61 19,86	24,14 12,47	16,39 25,48	12,63 16,91	7,72 8,46	5,37 8,58	3,18 6,43	0,96 1,81

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon

Tabulka 12: Výsledky estonských komunálních voleb 2002 v krajích a městech Tallinnu a Tartu
(% mandátů / % hlasů)

Kraj	Volební účast	VL	EME	K	RP	RE	I	M	Ostatní
Harju maakond	54,30	37,10	11,83	13,17	14,78	9,68	4,84	5,38	3,22
		31,10	11,86	14,43	15,47	9,86	5,59	4,92	6,77
Hiiu maakond	50,90	63,16	–	14,04	7,02	5,26	7,02	3,51	0,00
		52,08	–	15,22	8,31	7,66	10,12	4,29	2,32
Ida-Viru maakond	50,80	41,80	13,50	26,05	10,29	4,18	0,00	0,32	3,86
		29,60	8,42	39,28	9,68	4,77	0,20	0,16	7,89
Jõgeva maakond	55,60	12,43	48,65	14,05	5,41	4,86	4,32	9,73	0,55
		9,68	45,30	15,31	7,09	6,97	6,28	8,29	1,08
Järva maakond	51,40	23,33	10,00	21,43	19,05	17,14	9,05	0,00	0,00
		19,56	8,87	19,21	19,52	19,19	12,00	0,13	1,52
Lääne maakond	55,30	31,25	18,75	11,81	14,58	7,64	13,19	2,08	0,70
		21,01	13,87	12,94	18,82	15,76	14,28	1,38	1,94
Lääne-Viru maakond	49,30	35,34	16,54	23,31	6,02	1,88	6,02	10,53	0,36
		32,12	14,12	20,95	7,75	3,74	8,95	12,01	0,36
Põlva maakond	57,50	25,61	18,90	24,39	10,98	8,54	–	11,59	0,00
		17,92	17,92	25,63	13,87	11,83	–	11,97	0,86
Pärnu maakond	50,60	50,17	18,86	19,53	3,37	2,69	4,38	0,00	1,00
		34,02	11,32	20,04	9,86	8,95	9,33	1,06	5,42
Rapla maakond	49,90	6,94	24,31	24,31	28,47	8,33	4,17	2,78	0,69
		6,15	20,04	24,29	29,45	11,53	4,42	2,94	1,18
Saare maakond	49,30	47,28	16,30	16,85	1,09	4,89	6,52	4,35	2,72
		29,23	15,35	19,93	4,06	12,84	9,17	3,35	6,07
Tartu maakond	49,30	27,84	36,47	16,08	8,24	3,53	3,14	1,18	3,52
		24,70	34,19	13,81	10,37	5,37	4,99	2,08	4,49
Valga maakond	53,20	52,17	18,63	13,04	13,66	–	0,62	0,62	1,26
		45,91	16,46	15,45	14,45	–	1,39	2,74	3,60
Viljandi maakond	51,80	37,70	16,39	18,85	12,70	4,10	6,56	3,69	0,00
		35,41	14,17	19,17	12,06	6,69	7,09	4,48	0,93
Võru maakond	56,60	34,73	24,55	4,79	22,75	2,99	0,60	7,78	1,81
		36,69	20,71	8,18	18,78	6,79	0,66	5,50	2,69
Tallinna linn	53,60	0,00	0,00	50,79	26,98	17,46	0,00	0,00	4,76
		0,42	3,35	38,48	20,95	15,19	6,84	4,92	9,85
Tartu linn	47,10	0,00	0,00	12,25	16,33	46,94	18,37	6,12	0,00
		0,73	4,53	12,26	15,30	39,37	17,36	7,48	2,97
Celkem	52,50	33,85	19,07	18,52	11,79	6,54	4,58	4,03	1,62
		18,66	11,26	25,88	15,23	12,20	6,59	4,39	5,79

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon

Tabulka 13: Výsledky voleb do Riigikogu v letech 2007 a 2003
(% hlasů, strany které získaly parlamentní zastoupení)

Volební obvod	2007 2003	RE RE	K K	IRL		SDE M	ER ER	ERL EME	Ostatní	Volební účast
				RP	I					
Harju maakond	2007	38,70	17,00	19,40		8,00	9,70	3,00	4,20	65,30
	2003	26,00	17,50	27,90	7,60	7,10	–	9,00	4,90	59,70
Hiiu maakond	2007	22,30	14,00	13,00		26,80	5,90	15,00	3,00	59,50
	2003	18,50	19,80	19,80	4,80	28,90	–	6,50	1,70	56,10
Ida-Viru maakond	2007	15,40	55,20	8,40		4,10	3,30	8,90	4,70	52,20
	2003	13,30	41,30	16,90	4,10	4,70	–	8,00	11,70	52,20
Jõgeva maakond	2007	18,70	23,90	12,70		8,30	4,10	30,20	2,10	62,00
	2003	7,60	18,20	14,70	5,20	5,00	–	47,80	1,50	60,50
Järva maakond	2007	25,00	23,10	16,70		18,00	9,30	5,90	2,00	58,10
	2003	12,00	25,90	29,60	8,50	5,10	–	16,20	2,70	54,80
Lääne maakond	2007	31,60	21,30	16,40		11,90	9,70	5,00	4,10	59,10
	2003	16,10	21,30	33,50	7,20	5,20	–	12,10	4,60	55,50
Lääne-Viru maakond	2007	24,10	25,70	17,80		14,30	6,90	9,20	2,00	56,20
	2003	10,70	28,60	27,50	6,70	8,80	–	14,80	2,90	54,20
Põlva maakond	2007	28,90	24,50	9,20		15,00	5,40	15,10	1,90	59,90
	2003	13,20	28,90	19,20	3,60	15,00	–	17,10	3,00	56,50
Pärnu maakond	2007	27,70	23,00	19,10		10,80	8,10	8,40	2,90	56,50
	2003	12,70	22,90	28,80	8,50	6,50	–	15,60	5,00	54,20
Rapla maakond	2007	35,10	18,60	17,20		9,20	9,60	7,70	2,60	61,80
	2003	15,30	24,20	28,90	4,80	5,60	–	16,20	5,00	56,10
Saare maakond	2007	34,00	23,10	13,30		7,30	6,00	10,50	5,80	57,80
	2003	13,30	26,10	23,80	6,00	2,90	–	23,70	4,20	54,10
Tartu maakond	2007	28,20	20,50	17,10		6,70	6,40	17,60	3,50	61,60
	2003	12,70	17,90	21,00	4,60	4,90	–	36,50	2,40	58,40
Valga maakond	2007	22,50	26,30	13,50		12,10	4,70	18,50	2,40	55,30
	2003	11,00	25,40	18,90	3,30	7,90	–	26,80	6,70	56,10
Viljandi maakond	2007	27,00	21,70	18,60		11,80	7,30	11,90	1,70	58,90
	2003	13,50	28,30	20,00	12,60	5,90	–	17,30	2,40	54,70
Võru maakond	2007	22,50	18,10	17,80		24,20	5,10	10,20	2,10	59,00
	2003	10,00	21,70	19,60	7,30	20,50	–	18,50	2,40	59,10
Tallinn nr 1	2007	24,80	33,30	19,60		9,40	7,20	1,20	4,50	66,30
	2003	19,00	29,90	29,80	6,80	5,50	–	3,40	5,60	62,50
Tallinn nr 2	2007	21,20	39,00	19,90		7,70	6,50	1,30	4,40	64,80
	2003	20,00	33,40	24,70	6,60	5,40	–	3,60	6,30	61,60
Tallinn nr 3	2007	32,60	24,70	19,20		10,20	7,90	1,90	3,50	70,80
	2003	26,70	24,50	26,00	8,30	5,00	–	3,60	5,90	68,60
Tartu linn	2007	34,50	17,00	21,20		13,40	8,00	3,80	2,10	62,30
	2003	28,20	15,60	24,80	11,40	8,60	–	8,10	3,30	57,70
Celkem	2007	27,80	26,10	17,90		10,60	7,00	7,10	3,50	61,00
	2003	17,70	25,40	24,60	7,30	7,00	–	13,00	5,00	58,20

Zdroj: Vabariigi Valimiskomisjon

Změna volebního systému v Albánii v roce 2009 a její dopad na parlamentní volby

Eva Knebllová

Abstract

This paper deals with the elections to the Assembly of the Republic of Albania held under changed electoral code on the 28th June 2009. These elections were widely seen as a key test in view of the country's EU aspirations. The article describes the circumstances of genesis of new electoral system, the electoral system itself and the election results compared to those of the parliamentary elections in 2005. Partially, the attention is also paid to the differences in the territorial support for the main political parties.

Keywords

elections in Albania; electoral system; electoral reform; electoral code; parliamentary elections; political parties

Úvod

Volební systém Albánie patří mezi nejméně stabilní volební systémy v postkomunistickém regionu. Až dosud každé ze sedmi voleb do albánského Parlamentního shromáždění (Kuvendi i Republikës së Shqipërisë), které se od pádu komunistického režimu v zemi konaly, probíhaly podle jiného volebního systému. Výjimkou tak nejsou ani volby poslední, které byly vyhlášeny na 28. června 2009 a kterým předcházela změna volebního zákona vycházející ze změněné Ústavy. Volby byly však pro Albánce důležité zejména z toho důvodu, že jejich demokratický průběh byl základním předpokladem dalších integračních kroků Albánie do EU, o kterém se uvažuje v další vlně rozšiřování v roce 2010. Právě o těchto volbách, se zaměřením na nový volební systém, bude následující text. Důraz bude kladen zejména na jeho nastavení a výsledky, které hlasování podle něj přineslo. Na základě výpočtů poukáže na některé aspekty dopadu volebního systému na stranický systém, zejména na reprezentativnost výsledků, efektivní počet stran nebo propad hlasů. Článek ale také přiblíží důvody a okolnosti celé volební reformy. Vzhledem k neexistenci relevantních materiálů o novém volebním systému se bude článek opírat především o primární zdroje, jakými jsou dokumenty Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, Evropské komise, Transparency International a Centrální volební komise.

Stručný vývoj albánského volebního systému od roku 1991

Vývoj volebního systému Albánie přehledně shrnuje tabulka vytvořená Jakubem Šedem, kterou autorka pouze aktualizovala o prvky nového volebního systému, podle kterého se konaly volby v roce 2009.

Tabulka 1: Vývoje volebního systému v Albánii

Rok konání voleb	Typ volebního systému	Počet rozdělovaných mandátů		Počet obvodů (rozsah)	Klausule	Převod hlasů na mandáty
1991	TRS	250		250	–	Absolutní většina
1992	PR P	140	100 40	100 1	– 4	Absolutní většina H-N
1996	Sm. N	140	115 25	115 1	– 4	Absolutní většina H-N
1997	Sm. N	155	115 40	115 1	– 2	Absolutní většina H-N LR
2001	PR P	140	100 40	100 1	– 2,5, 4*	Absolutní většina H-N LR
2005	PR P	140	100 40	100 1	– 2,5, 4*	Relativní většina H-N LR
2009	PR L	140		12	3%, 5%*	d'H

* Pro samostatně kandidující strany a pro koalice.

Vysvětlivky: TRS – dvoukolový většinový systém, Sm. N – navrstvující smíšený volební systém, Sm. K – korektivní smíšený volební systém, PR P – personalizovaný proporční volební systém, PR L – listinný poměrný volební systém, H-N – Hareova/Niemayerova kvóta, LR – největší zbytek (způsob přidělení mandátů v posledním skrutiniu, nebyly-li rozděleny všechny mandáty). Zdroj: Šedo, 2006, s. 68, doplněno autorkou.

Jak je z přehledové tabulky vidět, v případě albánského volebního systému nedocházelo ke změnám pouze některých proměnných, ale většinou zároveň několika prvků toho stávajícího. Největší kontinuitu lze zaznamenat v případě voleb v letech 1996 a 1997, kdy zůstal zachován nejen typ volebního systému, ale u většinové složky také počet rozdělovaných mandátů včetně výše uzavírací klauzule a způsob převodu hlasů na mandáty. Kontinuita nového volebního systému, podle něhož se konaly volby v roce 2009, je pak pouze v tom, že zůstal zachován proporční systém. Změnil se nicméně z personalizovaného na listinný. Stejný je také počet rozdělovaných mandátů, a to s tím omezením, že nyní je – vyplývá z typu volebního systému – všech 140 mandátů alokováno ve vícemandátových obvodech pouze proporčně. Časté změny byly zapříčiněny tím, že k nim docházelo mnohdy velice narychlo, těsně před volbami, navíc nebyly přijímány celým politickým spektrem, ale zpravidla prosazeny pouze v té

době vládnoucí stranou. Změny pak byly kritizovány nejen malými politickými stranami, které byly převážně znevýhodněny, ale také zahraničními nevládními organizacemi nebo Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Důvodem zatím poslední změny volebního systému byl fakt, že předchozí volební systém i přes maximalizaci volebních zisků velkých politických stran, tedy Demokratické a Socialistické strany, vedl k fragmentaci Parlamentního shromáždění – po volbách v roce 2005 se do něj dostalo 13 subjektů. Právě snaha o konsolidaci albánského stranického systému byla jedním z důvodů volebních změn a předmětem kritiky z pozice menších stran.

Reforma volebního systému – jedna z podmínek prohloubení integračního procesu do EU

Současný volební zákon je výsledkem několika vln volební reformy, kterou můžeme vysledovat zpětně až k roku 2002. Významné dodatky, týkající se například administrace voleb, voličských seznamů i mechanismu stížností a apelací, byly přijaty v lednu 2005. Většina z nich vycházela z doporučení OSCE/ODIHR a Benátské komise. Návrh zákona přesto obsahoval řadu nedostatků, které se projeví v parlamentních volbách v témže roce. Ustavením parlamentní komise pro volební reformu v květnu roku 2007, v níž bylo zastoupeno všech 13 parlamentních subjektů, se reforma posunula dále. Jako klíčová pak byla shoda obou hlavních politických stran.

Legislativní změny – změna ústavy a přijetí nového volebního zákona

Prvním krokem k institucionální změně voleb byla změna Ústavy, která byla prosazena 21. 4. 2008. V ní jsou v článku č. 1, paragrafu 64 upraveny takové záležitosti jako je počet volených poslanců nebo listinný poměrný volební systém s vícemandátovými obvody. Ostatní prvky volebního systému měly být představeny v připravovaném volebním zákoně (OSCE 2009c). Změnu ústavy ocenil také šéf Mise v Albánii při Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě¹, ambassador Robert Bosch, který ji označil za jasný krok k přijetí doporučení OBSE a její Kanceláře pro demokratické instituce a lidská práva z roku 2005 (OSCE 2008). Zmínil nicméně, že je nutné se dále zabývat otázkami, jako jsou administrace voleb, stížnosti na volební výsledky, financování politických stran nebo participace žen².

Na přijetí ústavních změn navázaly přípravy nového volebního zákona, na němž se podílela pro tento účel ustavená parlamentní komise. Ten byl schválen 28. 11. 2008. V řadě článků se zabývá především institutem Centrální volební komise, voličskými seznamy, stanovuje také postavení pozorovatelů. Nově také řeší problematiku stížností, administrativní otázky, financování voleb a některé další oblasti.

Kromě uvedených legislativních změn volební reforma mimo jiné zahrnovala také registraci obyvatelstva do elektronické matriky a vydání nových biometrických občanských průkazů. Z přibližně 3,2 mil. oprávněných voličů jich nemělo totiž před touto reformou platný doklad opravňující k volbě asi 700 000. Počet oprávněných voličů se přitom také významně zvýšil, letos mohlo volit kolem 3,2 milionu voličů, zatímco – pro srovnání – například v roce 1997 pouze necelé 2 miliony a v posledních volbách asi 2,8 milionu (<http://www.ipu.org>).

Nastavení nového volebního systému

Volební obvody

Albánie zavedla 12 volebních obvodů³, které odpovídají jejímu administrativnímu členění. Mandáty jsou v nich alokovány podle aktuálního počtu obyvatel. Následující tabulka ukazuje jejich velikosti pro volby konané v roce 2009.

¹Od OBSE Albánie také obdržela částku ve výši 1,5 mil. eur na podporu voleb (Zastupitelský úřad ČR v Tiraně 11/2008).

²Po předchozích volbách v roce 2005 byl poměr žen v parlamentu jen 7,1 %, Albánie tak byla evropským státem s jejich druhým nejnižším podílem za Černou Horou s 6,2 % (více k zastoupení žen na: www.ipu.org).

³Dříve bylo 40 mandátů, připadajících poměrně složce v rámci personalizovaného poměrného systému, rozdělováno v jednom volebním obvodě, kterým byla celá Albánie.

Tabulka 2: Přehled volebních obvodů

Oblast	Počet obyvatel	Počet rozdělovaných mandátů	Zahrnuté obvody
Berat	172 478	8	Berat
Dibër	144 203	6	Bulqizë
Durrës	303 742	13	Durrës
Elbasan	343 959	14	Elbasan
Fier	373 913	16	Fier
Gjirokastrë	103 406	5	Gjirokastrë
Korçë	257 387	12	Devoll
Kukës	78 031	4	Has
Lezhë	157 940	7	Kurbin
Shkodër	246 712	11	Malësi e Madhe
Tirana	778 903	32	Kavajë
Vlorë	181 565	12	Delvinë

Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Counties_of_Albania, upraveno autorkou.

Uzavírací klauzule

Klauzule, kterou musí subjekty, aby dosáhly na mandát, ve volebním obvodě překonat, byla stanovena na 3 %, respektive 5 % pro koalice. Jak je však vidět v předchozí tabulce, některé volební obvody jsou natolik malé, že volební práh teoreticky odpovídá přirozenému prahu de facto pouze v největším obvodu – Tiraně (přirozený práh je zde 3,1 %), zatímco v nejmenším volebním obvodu – Kukës – dosahuje více než osminásobku hodnoty uzavírací klauzule – 25 % (Balkaninsight)⁴.

Metoda přepočtu hlasů na mandáty

Pro přepočet hlasů na mandáty jednotlivým kandidujícím subjektům je zaveden čistý *d'Hondtův dělitel* (dělení čísla v řadě 1, 2, 3, 4, ...). Tento dělitel má minimalizovat nadreprezentaci nejvíce nadreprezentované strany, je tedy založen na principu přidělování mandátů té straně, která aktuálně zaznamenává nejvyšší počet průměrných hlasů. Nejde mu, na rozdíl od Hareovy kvóty, jejíž optikou je míra proporcionality většinou nahlížena, o minimalizaci absolutních rozdílů mezi procenty hlasů a mandátů (Chytilek a kol., 2009, s. 195–196). Pro alokaci mandátů v rámci volebních koalic je však použit dělitel *Sainte-Laguë* (dělí se lichými čísly 1, 3, 5, 7, ...). Tento dělitel naopak favorizuje malé a středně velké strany na úkor velkých stran (Chytilek a kol., 2009, s. 197).

Výhrady k volebnímu systému

Volební zákon byl schválen většinou 112 ze 140 poslanců, vyvolal však okamžité protesty zejména obou menších stran⁵. Podle dřívějšího premiéra Ilira Mety nový volební systém zvýhodňuje obě větší strany, mimo jiné proto, že jimi bude kontrolována volební komise (EU Business, 19. 11. 2008) v důsledky snížení počtu jejích členů z 9 na 7 (OSCE, 2009a, s. 4). Metou zastupované Socialistické hnutí pro integraci (LSI) také požadovalo striktní proporcionalitu volebního systému (OSCE, 2009a, s. 6). Menší strany volaly po zachování možnosti změnit pořadí kandidátů na hlasovacích lístcích poté, co byly známy výsledky, tedy praktiky, která byla kritizována OBSE již dříve.

⁴Reálně pak byl za nejvyšší procento získaných hlasů získán mandát v Tiraně, kde bylo rozdělováno nejvíce mandátů. Získala ho Socialistická aliance pro integraci (a v rámci ní po přerozdělení Socialistické hnutí pro integraci) za 5,24 % hlasů, naopak nejvyšší procento hlasů pro získání jednoho mandátu bylo ve zmíněném obvodu Kukës. Unie pro změny musela pro jeho získání obdržet 31,31 % všech hlasů.

⁵Jejich představitelé kvůli němu dokonce drželi protestní hladovku. Aby upozornili veřejnost na svůj nesouhlas se změnami, zaslali navíc otevřený dopis albánskému prezidentovi Bamiru Topimu (Albanian Economy, 19. 11. 2008). Podporu malým stranám vyjádřily svými protesty tisíce lidí, kteří se shromáždili v době schvalování nového zákona před sídlem Parlamentního shromáždění.

Další výhrady přicházely zvenčí. Mezi nimi například, že nový volební zákon umožňuje předsedům kandidujících stran vést kandidátní listiny ve všech 12 volebních obvodech současně⁶. Kritizován byl také matoucí požadavek genderového přístupu ke kandidatuře – nový zákon požaduje, aby na kandidátní listině každého volebního obvodu byli jak muži, tak i ženy zastoupeni nejméně 30 % a/nebo požaduje zastoupení obou pohlaví v první trojici kandidátní listiny. To může znamenat buď to, že žena musí být mezi třemi nejvýše postavenými jmény na kandidátce, nebo také, že 30 % kandidátů budou ženy, které mohou být ale umístěny na spodních (tedy nevolitelných) místech kandidátky. Kritiku vyvolala také diskriminace malých parlamentních a zejména neparlamentních stran v záležitosti přidělení vysílacího času v médiích veřejné služby – strany, které mají 20 % křesel v Parlamentním shromáždění, mají nárok na více minut⁷ (The International Republican Institute, 2009). OSCE kromě těchto uvedených výhrad zmiňuje ještě požadavek podpisů při kandidatuře neparlamentních stran (OSCE, 2009b, s. 4). Zákon u těchto stran ukládá 10 000 podpisů v případě samostatně kandidující strany a 15 000 v případě koalice (Electoral Code, 2009, s. 38).

Kandidující politické subjekty v parlamentních volbách 2009

O hlasy voličů v parlamentních volbách v roce 2009 usilovalo dohromady 35 politických subjektů, které utvořily čtyři předvolební koalice. Dva subjekty (strana a nezávislý kandidát v obvodu Tirana) šly do voleb samostatně. Doposud vládnoucí Demokratická strana (Partia Demokratike, PDSH) se stala lídrem koalice s názvem *Aliance pro změny*. Kromě zavedených stran koalice zahrnuje také nový politický subjekt, Makedonskou stranu, která v případě volebního úspěchu měla zastupovat zájmy této menšiny v albánském parlamentu. Významným představitelem Demokratické strany je již od jejího počátku Sali Berisha, který se do vysoké politiky vrátil po problémech s pyramidovými fondy volbami v roce 2005. Právě on byl společně s lídrem Socialistické strany jedním z hlavních aktérů dohody o podobě nového volebního systému. S Demokratickou stranou v roce 2008 splynula Nová demokratická strana, která se v roce 2001 právě z Demokratické strany vydělila a v předchozím volebním období byla v Parlamentním shromáždění zastoupena čtyřmi poslanci.

Druhou předvolební koalici s názvem *Unie pro změny* vedla ex-komunistická Socialistická strana Albánie (Partia Socialiste e Shqipërisë, PSSH) v čele s populárním starostou Tirany Edim Ramou. Tato strana byla vládnoucí silou mezi lety 1997 a 2005, poté se stala hlavní opoziční stranou. Kromě ní koalice zahrnovala také další dvě strany sociálnědemokratické provenience, Stranu za jednotu a lidská práva (Partia Bashkimi për të Drejtat e Njeriut, PBDNJ), usilující o hlasy převážně řeckých občanů Albánie, a nově vzniklé G99, které samo sebe charakterizuje jako hnutí vymezující se proti současnému politickému stylu (<http://www.g99.org/>).

Základem třetí koalice s názvem *Socialistická aliance pro integraci* se stalo Socialistické hnutí pro integraci (Lëvizja Socialiste për Integrim, LSI), které vzniklo na základě personálních neshod a následného odchodu dřívějšího ministerského předsedy Ilira Mety ze Socialistické strany. Štěpení mělo společně s nespokojeností s dlouholetou vládou této strany také podíl na tom, že po letech vlády socialistů se v roce 2005 stala vítězem opět Demokratická strana (Voice of America, 2009, s. 2). Ostatní strany této koalice byly neparlamentními subjekty.

Malé pravicové strany, které se nespojily s Demokratickou stranou, pak kandidovaly pod hlavičkou *Pól svobody*. Patřily mezi ně například Křesťanskodemokratická strana, Hnutí za národní rozvoj nebo Liberálně demokratická unie.

Výsledky voleb

Oficiální výsledky voleb měly být vyhlášeny v úterý 30.6.2009, tedy 2 dny po volbách. Ještě ve středu 1.7.2009 ale chyběly údaje zhruba ze stovky sčítacích míst. Tento fakt byl zapříčiněn spory mezi

⁶Ostatní kandidáti mohou být pouze na jedné kandidátce (Electoral Code).

⁷Konkrétně je to minimálně po 20 minutách jak v televizi, tak v rozhlasu pro parlamentní strany se zastoupením vyšším než 20 % a minimálně po 10 minutách pro strany s nižším proporčním zastoupením poslanců. Neparlamentní strany pak mají nárok pouze na 10 minut v každém z uvedených médií (Electoral Code, 2009, s. 42–43).

oběma nejméně úspěšnými stranami a vyvrcholil vzájemným obviněním z podvodů (Albanian Economy, 1. 7. 2009). I přesto se Demokratická strana prohlásila vítězem voleb⁸. Finální výsledky byly zveřejněny až 1. 8. 2009, tedy 34 dní po konání voleb. Volební účast dosáhla téměř 50,8 % a byla tak nejvyšší za poslední čtvrtky parlamentní volby.

Podle viceprezidenta Parlamentního shromáždění OBSE a koordinátora krátkodobé volební pozorovatelské mise Wolfganga Grossrucka „země vyspěla, udělala pokrok a mnoho z obav, které jsme z voleb měli před několika měsíci, se nenaplnilo“. Kromě spokojenosti nad pokrokem, který byl zaznamenán, však vyjádřil také znepokojení nad řadou nepříjemných záležitostí, které musí být dořešeny, například politická polarizace země (OSCE, 2009c). Také samotná Centrální volební komise (CEC) připouštěla některé problémy. Bylo jimi například pozdní otevření některých volebních místností, mimo jiné i z důvodu nepřítomnosti volebních komisařů⁹. Pozdní vyhlášení výsledků bude dle CEC pro příště vyžadovat další dodatky k volebnímu zákonu.

Přehled výsledků

Do Parlamentního shromáždění se dostalo dohromady šest subjektů, tedy méně než polovina v porovnání s rokem 2005. Tři z nich přitom získaly jen jeden mandát, parlamentním nováčkem se stala Strana za spravedlnost a integraci (Partia për Drejtësi dhe Integrim, PDI), kandidující v rámci Aliance pro změny. Většinu křesel tak obsadily vítězná Demokratická strana a Socialistická strana Albánie. Poprvé se do Parlamentního shromáždění dostaly pouze strany pod hlavičkou koalic¹⁰, uspěly tři ze čtyř kandidujících, Pól svobody v čele s křesťanskými demokraty nezískal jediný mandát. Podíl hlasů a počet i poměr získaných mandátů jednotlivými volebními koalicemi ukáže následující tabulka.

Tabulka 3: Přehled volebních výsledků dle jednotlivých volebních koalic

Volební koalice	Procento získaných hlasů	Počet získaných mandátů	Procento získaných mandátů
Aliance pro změny	46,92 %	70	50,00 %
Unie pro změny	45,34 %	66	47,14 %
Socialistická aliance pro integraci	5,56 %	4	2,86 %
Pól svobody	1,82 %	–	–
Právo a spravedlnost	0,32 %	–	–
Nezávislí	0,05 %	–	–

Co se týče konkrétních politických stran, vítězem se stala Demokratická strana se 68 mandáty, které pro ni znamenaly zisk 12 mandátů navíc v porovnání s volbami konanými před čtyřmi lety. Vyšší zisk mandátů zaznamenala také Socialistická strana, a to o více než polovinu (v roce 2005 získala 42 křesel). Výsledky voleb tak byly výrazně těsnější. Od uplynulých voleb si nejvíce pohoršila Republikánská strana, která ztratila 10 mandátů z 11, získané v minulých volbách pod hlavičkou Národní fronty. Výrazný propad volby znamenaly také pro Sociálně-demokratickou stranu – ztratila všech sedm mandátů, které minule získala v poměrné složce, a z dřívějšího koaličního partnera Socialistické strany Albánie se tak stala mimoparlamentní politická strana. Parlamentní shromáždění je nyní méně fragmentované, než tomu bylo v předchozím volebním období.

Volební geografie

Jak je vidět na následujícím obrázku, vítězství v jednotlivých volebních obvodech je kumulováno do celků – v severní části země vítězila Aliance pro změnu, na jihu získala větší podporu Unie pro

⁸S tím ale nesouhlasila Socialistická strana, která přiznávala koalici vedené PDSH pouze 70 mandátů, tedy přesně o jeden méně, než kolik potřebovala k tomu, aby mohla vládnout bez dalších koaličních partnerů z jiných bloků.

⁹Některé volební místnosti nebyly zpřístupněny ještě o půl šesté večer (www.cec.org.al), přičemž volit se na jiných místech začalo již v 7 hodin ráno a místnosti byly otevřeny jen do sedmé hodiny večerní.

¹⁰Po jedné předvolební koalici bylo utvořeno již před volbami 2001 a 2005.

Tabulka 4: Přehled volebních výsledků dle jednotlivých politických stran

Politická strana	Volební koalice	Procento získaných hlasů	Počet získaných mandátů	Procento získaných mandátů
Demokratická strana (PDSH)	Aliance pro změny	40,18 %	68	48,60 %
Socialistická strana Albánie (PSSH)	Unie pro změny	40,85 %	65	46,40 %
Socialistické hnutí pro integraci (LSI)	Socialistická aliance pro integraci	4,85 %	4	2,90 %
Republikánská strana (PRSh)	Aliance pro změny	2,11 %	1	0,70 %
Strana za jednotu a lidská práva (PBDNJ)	Unie pro změny	1,19 %	1	0,70 %
Strana pro spravedlnost a integraci (PDI)	Aliance pro změny	0,95 %	1	0,70 %
Sociálně–demokratická strana (PSDSH)	Unie pro změny	1,76 %	–	–
Křesťanskodemokratická strana (PDK)	Pól svobody	0,88 %	–	–
Agrární strana Albánie (PAA)	Aliance pro změny	0,88 %	–	–
Strana sociální demokracie (PDSSH)	Unie pro změny	0,68 %	–	–
Demokratická aliance (AD)	Aliance pro změny	0,31 %	–	–
Liberálně–demokratická unie (BLD)	Aliance pro změny	0,33 %	–	–
Ostatní	–	5,03 %	–	–

Zdroj: autorka na základě výsledků CEC.

změnu. Tirana byla pak v roce 2009 jediným z volebních obvodů, kde – ač na hlasy zvítězila Aliance pro změnu – více hlasů získala hlavní představitelka koalice Unie pro změnu – Socialistická strana Albánie (162 757 hlasů ke 161 332 v případě Demokratické strany). Demokratická strana zde však díky celkovému vítězství Aliance pro změnu získala více mandátů – 16, zatímco Socialistická strana Albánie 15¹¹. Geografické rozdělení podpory do jisté míry platilo i v případě dřívějšího rozdělování křesel ve sto jednomandátových obvodech, s několika málo obvody zbarvenými odlišně. Předchozí rozdělení však umožnilo vítězství ve dvou obvodech také jiným než jen dvěma hlavními subjektům. Z těch nyní, kromě koaličních spojenců obou hlavních stran¹², uspělo pouze Socialistické hnutí pro integraci. Po jednom mandátu získalo ve volebních obvodech Durrës, Tirana, Fier a Berat – podpora této strany je tak také regionálně soustředěna, a to do západní části země.

Obr. 1: Vítězství v jednotlivých volebních obvodech (<http://www.electoralgeography.com/new/en/countries/a/albania/albania-legislative-election-2009.html>, upraveno autorkou)

¹¹Lídrem Socialistické strany Albánie je přitom, jak již bylo zmíněno, velice populární starosta Tirany Edi Rama.

¹²Republikánská strana získala křeslo v obvodě Tirana, tedy největším volebním obvodě. Překvapivé pak je, že zbylé dvě strany, které získaly po jednom mandátu – Strana pro spravedlnost a integraci a Strana za jednotu a lidská práva – získaly svoje mandáty v regionu Vlorë, který je velikostně na 5.–6. místě (rozděluje se v něm 12 mandátů).

Účinky volebního zákona

Postihnutí odlišnosti působení volebního systému do velké míry komplikuje fakt, že se mandáty ve volbách v roce 2005 rozdělovaly jak ve většinové, tak v poměrné složce. Přímou komparaci výsledků z letošního roku a výsledků proporční složky před čtyřmi lety pak ztěžuje strategické hlasování voličů, ke kterému vedl předchozí volební systém. Voliči v jednomandátových obvodech podporovali hlavní dvě strany, v proporční pak její menší spojení. Nutnost strategického hlasování přitom pro letošní volby odpadla. V tomto kontextu je třeba dále uvedené rozdíly vnímat.

Tabulka 5: Podíl propadlých hlasů ve volbách v letech 2005 a 2009

2009	2005*
11,10 %	25,70 %

*) Údaj se vztahuje pouze k proporční složce.

Zdroj: autorka na základě <http://www.parties-and-elections.de/albania.html> a výsledků CEC.

Zajímavý je údaj o podílu hlasů, které propadly. V porovnání s předchozími volbami bezpochyby souvisí jednak se strategickým hlasováním v roce 2005, kdy podporou malých koaličních spojenců obou velkých stran voliči riskovali, že jejich hlas propadne, jednak s koncentrací naprosté většiny subjektů do čtyř volebních koalic v roce 2009.

Tabulka 6: Podíl hlasů a mandátů pro dvě nejsilnější strany ve volbách v letech 2005 a 2009

	2009	2005
% hlasů	80,80 %	64,40 %*
% mandátů	95,00 %	70,00 %

*) Při výpočtu podílu hlasů se muselo vycházet z toho, že v každé složce hlasoval jiný počet voličů. Nešlo tedy vycházet z absolutního počtu hlasů, ale z jejich poměru, kde byly jednotlivým složkám autorkou přiděleny váhy podle toho, kolik mandátů se v dané složce rozdělovalo – 140 mandátů tvořilo 100 %. Výsledné procento pro jednotlivou stranu tak bylo dáno násobkem váhy a podílu hlasů v poměrné složce a jejím součtem s násobkem váhy a podílu hlasů ve složce, ve které se rozdělovaly většinové mandáty. Prostým součtem obou poměrů a podělením dvěma by byl výsledek 50 %, vzhledem k nestejnému počtu rozdělovaných mandátů by však tento údaj byl zkreslujícím.

Zdroj: autorka na základě <http://www.parties-and-elections.de/albania.html> a výsledků CEC.

Celkové výrazné snížení počtu stran, jejichž poslanci zasedli po volbách v parlamentu, s sebou přineslo také větší koncentraci hlasů a následně také mandátů směrem ke dvěma hlavním stranám. V porovnání s předchozími volbami tak získaly o přibližně 35 % mandátů více. Došlo tak de facto k návratu k výsledkům, kdy dvě největší strany dosahovaly čtyři pětina mandátů, mezi nimiž byly výsledky voleb roku 2005 naopak výjimkou.

Tabulka 7: Absolutní a efektivní počet stran¹³ ve volbách v letech 2005 a 2009

	2009	2005
Absolutní počet stran	3 (6*)	9 + 1 nezávislý (12 + 1 nezávislý)
Efektivní počet stran	2,21	3,68

*) Vzhledem k vytvoření předvolebních koalic a kandidatury pouze jedné politické strany mimo ně je uveden absolutní počet, jak je běžné uvádět, tedy koalice počítaná jako 1 subjekt, korektní je však v tomto případě uvést také počet jednotlivých subjektů. Pro srovnání je stejný postup aplikován také v případě roku 2005.

Zdroj: autorka na základě <http://www.parties-and-elections.de/albania.html> a výsledků CEC.

Stejně jako v případě podílu mandátů pro dvě největší politické strany se také efektivní počet stran vrátil na úroveň bližší výsledkům voleb z roku 2001. Co se týče absolutního počtu stran, došlo k jeho poklesu po 12 letech, od roku 1997 byla pro albánský parlament typická značná fragmentace.

Tabulka 8: Reprezentativnost výsledků v roce 2009

Název politické strany	Index deformace*
Demokratická strana (PDSH)	1,21
Socialistická strana Albánie (PSSH)	1,14
Socialistické hnutí pro integraci (LSI)	0,59
Republikánská strana (PRSH)	0,33
Strana za jednotu a lidská práva (PBDNJ)	0,58
Strana pro spravedlnost a integraci (PDI)	0,74

*) Index deformace je poměrem procentního zisku mandátů a hlasů. Uvádí, nakolik je politická strana nadreprezentována (index deformace větší než 1), nebo naopak podreprezentována (menší než 1).

Zdroj: autorka na základě výsledků CEC.

Obě velké strany byly ve volbách v roce 2009 nadreprezentovány. Míra podreprezentace je v případě 3 nejmenších stran tím vyšší, čím více procent hlasů celkově dosáhly. Souvisí to s tím, že se každé z nich podařilo získat pouze jeden mandát, a to v jediném obvodu. Hlasy získané v dalších obvodech tak byly pro celkový výsledek irelevantní a vedou naopak k větším disproporcím celkových výsledků.

Závěr

Volební systém, zavedený pro volby v roce 2009, je již sedmým v pořadí od prvních voleb v historii postkomunistické Albánie konaných v roce 1991. Změna na listinný poměrný volební systém a s ním spojené zavedení 12 volebních obvodů s uzavírací klauzulí na úrovni 3 %, respektive 5 %, přinesly menší fragmentaci Parlamentního shromáždění i utvoření před volbami nečekané vlády. Vítězná Demokratická strana není schopna vládnout pouze se svými partnery z předvolební koalice a musela s návrhem na spolupráci oslovit Socialistické hnutí pro integraci, tedy přirozeného koaličního spojence Socialistické strany Albánie. Volby však doprovázela řada problémů od neuznání nového volebního zákona menšími politickými stranami, přes násilí během volební kampaně až po zpožděné vyhlášení volebních výsledků, které bylo pro „prohravší“ Socialistickou stranu Albánie důvodem ke zpochybnování volebních výsledků. I přes řadu problémů si poslední volby vysloužily od koordinátora krátkodobé volební pozorovatelské mise v Albánii a viceprezidenta Parlamentního shromáždění OBSE v jedné osobě – Wolfganga Grossrucka – nálepku nejlepší, jaké byly kdy konány (best-ever). Legislativní ošetření reprezentace žen, kdy byl stanoven nutný podíl žen na kandidátkách, navíc znamenal posun v další dříve velmi silně kritizované oblasti. Voleb v roce 2009 se tak zúčastnilo 1 165 žen, což činilo 30,2 % kandidátů, a 22 z nich se stalo poslankyněmi (podíl 15,7 %). Přesto se již nyní objevují informace, že ani tato varianta volebního systému nebude zřejmě tou, která by byla ponechána fungování po více než jen jedno volební období.

Seznam použité literatury

- Albania Election Result in Balkaninsight*. [on-line]. Dostupné na <http://balkaninsight.com/en/main/info/19800/>.
- Albania PM Claims Narrow Victory*. [on-line]. BBC News, 1. 7. 2009. Dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8129726.stm>.
- Albania's 2009 Elections and the Challenges of Democratic Transition. *Voice of America*. 2009. Presentation by Dr. Elez Biberaj at the U. S. Helsinki Commission. [on-line]. Dostupné na http://www.csce.gov/index.cfm?Fuseaction=Files.Download&FileStore_id=124.
- Albanian Parliament Adopts New Electoral Law*. EU Business, 19. 11. 2008. [on-line]. Dostupné na <http://www.eubusiness.com/news-eu/1227096121.33/>.
- Balkaninsight*. [on-line]. Dostupné na <http://balkaninsight.com/en/main/info/19800/>.
- BIRCH, S. (2003): *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave.
- CEC 2009: *Tisková zpráva k výsledkům voleb*. [on-line]. Dostupné na <http://www.cec.org.al/2004/eng/veprimtaria/2009/Gusht.htm>.
- Suspence: Albanian Economy*. [on-line]. 1. 7. 2009. Dostupné na <http://www.albanianeconomy.com/news/2009/07/01/albania-election-result-in-suspence/>.
- Election Guide*. [on-line]. Dostupné na <http://www.electionguide.org/country.php?ID=3>.
- Elections to Conduct Agency*. [on-line]. Dostupné na <http://www.eca.al/>.
- Electoral Geography*. [on-line]. Dostupné na <http://www.electoralgeography.com/new/en/category/countries/a/albania>.
- European Commission for Democracy Through Law 2008: Amendments to the Constitution of the Republic of Albania*. [on-line]. Dostupné na [http://www.venice.coe.int/docs/2008/CDL\(2008\)095-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2008/CDL(2008)095-e.pdf).
- G 99. [on-line]. Dostupné na <http://www.g99.org/>.
- GOLDER, M. (2005): Democratic Electoral Systems Around the World, 1946–2000, *Electoral Studies*, č. 24, s. 103–121. [on-line]. Dostupné na <http://homepages.nyu.edu/~mrg217/es.pdf>.
- CHYTILEK, R. a kol. (2009): *Volební systémy*. Praha: Portál.
- IPU Parline Database*. [on-line]. Dostupné na <http://www.ipu.org>.
- KOMISE EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ (2008): *Sdělení Komise Evropskému parlamentu a radě. Západní Balkán: posilování evropské perspektivy*. [on-line]. Dostupné na <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=cs&ihtmlang=cs&lng1=cs,mt&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=466377:cs&page=>.
- THE INTERNATIONAL REPUBLICAN INSTITUTE (1996): *IRI Observation Report on the Albanian Parliamentary Elections of May 26*. [on-line]. Dostupné na <http://www.iri.org/europe/albania/pdfs/Albania's%201996%20Parliamentary%20Elections.pdf>.
- OSCE (2009a): Republic of Albania Parliamentary Elections 2009. *OSCE/ODIHR Needs Assessment Mission Report*. [on-line]. Dostupné na http://www.osce.org/documents/odihr-el/2009/04/37057_en.pdf.
- OSCE (2009b): *Joint Opinion on the Electoral Code of the Republic of Albania*. [on-line]. Dostupné na http://www.osce.org/documents/odihr/2009/03/36881_en.pdf.

- OSCE (2009c): *Improvements in Albania's Election Process, but Violations Persist, Observers Say*. Tisková zpráva [on-line]. Dostupné na <http://www.osce.org/item/38511.html>.
- OSCE *Presence in Albania*. [on-line]. Dostupné na <http://www.osce.org/albania/>.
- Parties and Elections*. [on-line]. Dostupné na <http://www.parties-and-elections.de/albania.html>.
- STÝSKALÍKOVÁ, V. (2004): Albánie. In KUBÁT, M. (ed.). *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, s. 17–35.
- ŠEDO, J. (2006): *Volební systémy postkomunistických zemí*. Disertační práce. Brno: Masarykova Univerzita.
- The Central European Commission*. [on-line]. Dostupné na www.cec.org.al.
- The Electoral Code of Republic of Albania*. [on-line]. Dostupné na <http://www.cec.org.al/2004/eng/legjislacion/kodizgjedhor/Electoral%20Code.pdf>.
- The International Republican Institute 2009: Election Watch Albania*. [on-line]. Dostupné na http://www.iri.org/newsreleases/2009-06-election_watch_albania.asp.
- The News and Views of Southeast Europe*. [on-line]. Dostupné na <http://setimes.com>.
- Thousands Protest New Electoral Code in Albania. *Albanian Economy*. 19. 11. 2008. [on-line]. Dostupné na <http://www.albanianeconomy.com/news/2008/11/18/thousands-protest-new-electoral-code-in-albania/>.
- Wikipedia, the free Encyclopedia. [on-line]. Dostupné na <http://www.wikipedia.org/>.
- Zastupitelský úřad ČR v Tiraně 11/2008. *Souhrnné teritoriální informace Albánie*. [on-line]. Dostupné na http://www.export.cz/BISOURCE/DATA/36/Alb%C3%A1nie_36.pdf.

Parlamentní volby na Islandu 2009: historické vítězství levice

The 2009 Parliamentary Election in Iceland: The Historical Triumph of the Left

Pavel Maškarinec (maskarinec@centrum.cz)

Abstract

This article deals with the election to the Icelandic parliament (Alting) held on the 25th April 2009. This election were interesting for four reasons. Firstly, the Independence Party, the most successful Icelandic party ever, achieved its worst results since 1923. Secondly, for the first time in history the two left-wing parties, the Social Democratic Alliance and the Left-Greens had obtained majority of votes and seats and set up majority government. Thirdly, the Liberal Party after ten years fell out of the parliament, and fourthly, new party—Civic Movement entered parliament and confirmed the shift of the Icelandic electorate to the left.

Keywords

Iceland; Alting; elections; political parties; party system

Úvod

Dne 25. dubna 2009 se na Islandu konaly parlamentní volby do jednokomorového parlamentu (Alting). Předčasné volební klání se uskutečnilo v polovině funkčního období, tři měsíce poté, kdy 26. ledna 2009 rezignoval pod tlakem silných pouličních protestů koaliční kabinet konzervativní Strany nezávislosti (Sjálfstæðisflokkurinn, SF) a sociálnědemokratického Spojenectví (Samfylkingin, S). Výsledek předčasných voleb, k nimž Island dovedla menšinová vláda sociálních demokratů a Levicového hnutí – zelená alternativa (Vinstrihreyfingin – grænt framboð, VG), lze označit za „volební zemětřesení“, které překreslilo politickou mapu Islandu. Pro SF, vítěze voleb 2007 a historicky nejsilnější islandskou stranu, skončilo volební klání drtivou porážkou. Konzervativci získali 23,70 % hlasů a dosáhli nejhoršího volebního výsledku v historii. Vítězem voleb se stali sociální demokraté, kteří obdrželi 29,79 % hlasů a mezi vítěze voleb se zařadila i druhá z vládních stran. Podpora VG vystoupila na 21,68 % a strana si udržela postavení třetí islandské formace. Posun islandského elektorátu doleva dokumentuje i z historického hlediska přelomový společný výsledek S a VG. Strany levicového spektra dokázaly poprvé v historii islandských voleb překročit nadpoloviční hranici hlasů i mandátů, zajišťující středolevicové vládní koalici většinu v Altingu. Celkový propad středopravice nedokázal zastavit ani tříprocentní nárůst podpory Pokrokové strany (Framsóknarflokkurinn, FSF) – koaličního partnera SF z let 1995–2007, a neúspěch pravice zdůraznil výsledek Liberální strany (Frjálslyndi flokkurinn, FF), která po deseti letech ztratila parlamentní zastoupení. Změny na politické scéně dovršil úspěch Občanského hnutí (Borgarahreyfingin, BH), jednoho ze dvou neparlamentních subjektů vzniklých v průběhu protivládních protestů. BH získalo 7,22 % hlasů a poprvé od roku 1999 se podařilo novému subjektu vstoupit na půdu Altingu.

Volební systém

Volební systém pro volby do Altingu vychází z pravidel poměrného zastoupení vázaných kandidátních listin s vyrovnávacími mandáty. V současnosti (od roku 2003) je pro volební účely území Islandu rozděleno do šesti volebních obvodů, jejichž velikost se pohybuje v rozmezí 8–10 mandátů.¹ K rozdělování mandátů dochází na dvou úrovních. V první fázi se rozděluje 54 (z celkových 63) mandátů na úrovni jednotlivých volebních obvodů. Pro přepočítání hlasů na mandáty na úrovni volebních obvodů je využíván d'Hondtův volební dělitel (dělí se číselnou řadou 1, 2, 3, 4, ...) bez využití omezovací klauzule. Při vlastním hlasování disponují voliči několika možnostmi:

- a) mohou odevzdat svůj hlas celé kandidátce;
- b) provádět změny na kandidátce (označením kandidátů čísly 1, 2, 3, ... mohou stanovit jimi preferované pořadí kandidátů);
- c) vyškrtnout vybrané kandidáty.

Mandát následně získávají kandidáti dle počtu získaných hlasů. Voliči nicméně disponují možností změny pouze v rámci kandidátní listiny jednoho politického subjektu. Následného rozdělování devíti vyrovnávacích mandátů, jehož cílem je na celostátní úrovni snížit disproporcionalitu volebních výstupů, se účastní pouze politické subjekty, které překročí 5% celostátní omezovací klauzuli. Rozdělování vyrovnávacích mandátů probíhá metodou nejvyššího průměru. V tomto případě se počet hlasů daného subjektu vydělí počtem mandátů, které daný subjekt získal při rozdělování v první fázi na úrovni volebních obvodů, zvýšeným o 1, 2, 3, ... (dle mandátu, jenž má být přidělen).² Mandát následně obdrží politický subjekt s nejvyšším průměrem, resp. volební kandidátka tohoto subjektu v daném volebním obvodu (Act Concerning Parliamentary Elections to the Althing No. 24 from 16 May 2000; Kosning.is).

¹V roce 2003 byly všechny volební obvody devítimandátové. Ke změně došlo před volbami 2007, vzhledem k vysokému nepoměru mezi počtem hlasů nutných pro získání mandátů v jednotlivých obvodech (srov. Hagstofa Íslands, 2004, s. 5). Počet mandátů ve volebním obvodu Norðvesturkjördæmi byl snížen na osm a počet mandátů v obvodu Suðvesturkjördæmi zvýšen na deset.

²Ve volebních obvodech Norðvesturkjördæmi, Norðausturkjördæmi a Suðurkjördæmi je přidělován jeden vyrovnávací mandát a v obvodech Suðvesturkjördæmi, Reykjavíkurborgkjördæmi suður a Reykjavíkurborgkjördæmi norður dva vyrovnávací mandáty.

Vývoj po volbách 2007 a cesta k předčasným volbám

Výsledek parlamentních voleb 2007 přinesl na Island po dvanácti letech obměnu koaličního modelu. Stávající pravostředová koalice SF a FSF disponovala po volbách většinou jednoho mandátu, nicméně právě těsnou většinu obou stran označil premiér a předseda SF Geir Hilmar Haarde za hlavní důvod přerušení koaliční spolupráce s FSF. Po ukončení jednání s FSF oslovil Haarde s nabídkou k zahájení koaličních rozhovorů předsedkyni nejsilnější opoziční strany S Ingibjörg Sólrún Gísladóttir, když tento krok zdůvodnil s odkazem, že stranické programy SF a S jsou si bližší než programy SF a VG (srov. Maškarinec, 2007, s. 205–206; Hardarson a Kristinsson, 2008, s. 376). Složení vládní koalice, v níž zasedly liberálně-konzervativní SF a sociálnědemokratické S, přitom z pohledu islandské koaliční praxe nepředstavovalo výraznější anomálii a znamenalo obnovení koaličního modelu, použitého na Islandu naposledy v letech 1991–1995 (srov. Hardarson a Kristinsson, 2008, s. 376).

Rok po parlamentních volbách zasáhla Island globální finanční krize. Její dopady vedly ve druhé polovině roku 2008 k pádu předních bank a zhroucení islandské koruny. Bankrot islandské ekonomiky podlomil důvěru veřejnosti v kabinet SF-S a především SF, vedoucí islandské vlády od roku 1991, a podnítil dlouhodobé protivládní protesty. Demonstrace, trvající nepřetržitě od poloviny října, vyvrcholily 21. ledna, kdy se před budovou parlamentu uskutečnil největší protest od demonstrací proti vstupu Islandu do NATO v roce 1949. Demonstranti trvali na odstoupení vlády a vypsání předčasných voleb a jejich požadavky podpořil i předseda největší opoziční strany VG Steingrímur J. Sigfússon. Konečné rozhodnutí o osudu vlády padlo 26. ledna, kdy premiér Haarde předal rezignaci prezidentu Grímssonovi a ukončení koaliční spolupráce se sociálními demokraty odůvodnil snahou S získat premiérský post pro ministryni sociálních věcí Jóhannu Sigurðardóttir.

Ihned po pádu vlády se prezident Grímsson sešel se zástupci parlamentních stran k diskuzím o podobě nové vlády. Předseda VG Sigfússon navrhl zformování „národní vlády“ všech parlamentních stran a k tomuto modelu se klonili i premiér Haarde a předseda FF Guðjón A. Kristjánsson. Tomuto řešení ale stál od počátku v cestě spor konzervativců a sociálních demokratů o premiérský post, protože Haarde nadále požadoval tento post pro SF. Následně předložila předsedkyně S Gísladóttir návrh na vytvoření menšinové vlády s VG, podpořené v parlamentu FSF, případně menšinové vlády S podporované VG a FSF, v jejímž čele by stanula Sigurðardóttir jako nejoblíbenější ministryně odstupující vlády. Rozhovory mezi S a VG byly ukončeny 1. února, kdy lídři S a VG oznámili uzavření koaliční dohody a termín voleb stanovený na 25. dubna.

Celkové výsledky voleb 2009

Oficiální výsledky předčasných voleb do Altingu byly vyhlášeny nedlouho poté, co se v sobotu 25. dubna 2009 večer uzavřely volební místnosti. Výsledek voleb výrazně proměnil politickou mapu Islandu a jejich výstupy přinesly několik historických rekordů. Zisk 23,70 % hlasů pro SF znamenal nejhorší volební výsledek strany od roku 1923, kdy se konzervativci účastní voleb. Poprvé po 86 letech SF nedokázala zvítězit ve volbách, teprve podruhé poklesla její podpora pod 30% hranici a ve srovnání s rokem 2007 ztratili konzervativci třetinu hlasů i mandátů. SF vládnoucí nepřetržitě od roku 1991 tak tvrdě pocítila dopady ekonomických potíží Islandu, a zapomenuty byly ekonomické úspěchy země dosažené pod jejím vedením až do krachu islandské ekonomiky v roce 2008.³ Voleb se zúčastnilo 85,10 % oprávněných voličů, a přestože zaznamenala volební účast oproti roku 2007 (83,62 %) mírný nárůst, jednalo se o třetí nejnižší účast po druhé světové válce. Volby současně přinesly rekordní nárůst zastoupení žen, jejichž počet vzrostl na 27 (42,9 %).

Výsledek sociálních demokratů, kteří navýšili svojí podporu o 3,03 % na 29,79 % hlasů a dokázali jako první levicová strana zvítězit v islandských volbách, potvrdil, že se S podařilo úspěšně etablovat jako jedné ze dvou hlavních stran systému. Na druhé straně sociální demokraté nepřekonali historicky nejlepší výsledek z roku 2003 (30,95 %) a vzhledem k alternativě, ztělesňované pro radikálněji levicově

³Island zažil období ekonomického růstu po celé vládní období SF-FSF v letech 2003–2007 (srov. Hagstofa Íslands, 2009, s. 10).

zaměřené voliče VG, se zřetelně ukázalo, že mobilizační potenciál S pravděpodobně výrazněji nepřekračuje tuto hranici. Na druhé straně právě expanze radikálně levicového VG umožnila historické vítězství levice a získal 51,47 % hlasů, proměněný v 34 z 63 mandátů (53,97 %), nabídl stranám levicového spektra poprvé v historii možnost vytvořit vládu bez účasti pravicových stran. Nárůst podpory VG, která v letech 1999 a 2003 nedokázala překročit 10% hranici, se v roce 2009 zastavil až na 21,68 %. To představovalo nárůst o 7,33 % ve srovnání s rokem 2007, přičemž ve srovnání s volbami 1999 a 2003 se počet voličů VG zvýšil dokonce více než dvaapůlkrát a VG si udrželo postavení třetí islandské strany, na němž nahradilo po volbách 2007 FSF.

Mírné oživení zaznamenala ve volbách FSF, v minulosti druhá islandská strana a koaliční partner SF z let 1995–2007. FSF obdržela 14,8 % hlasů, dokázala zastavit výrazný úbytek voličů z roku 2007, kdy se ziskem 11,72 % hlasů dosáhla nejhoršího volebního výsledku od zavedení všeobecného volebního práva v roce 1915, a její výsledek ukázal na jistou regeneraci mobilizačního potenciálu strany. Nárůst podpory FSF lze připsat několika faktorům. Jako hlavní lze uvést opoziční postavení strany a možnost vymezit se vůči vládní koalici SF-S, čímž strana dokázala vystoupit ze stínu dvanáctileté koaliční spolupráce s konzervativci, díky níž došlo v předchozím období k zastření charakteristického politického profilu FSF (Hardarson a Kristinsson, 2008, s. 373). Mezi dalšími faktory je možné zmínit podporu adresovanou FSF přechodné menšinové vládě S-VG, definitivní příklon strany k podpoře vstupu do EU a opominout nelze ani vyřešení vnitrostranických sporů.⁴ I přes celkové zlepšení volebního výsledku ovšem FSF dosáhla druhého nejhoršího výsledku v historii (v roce 1916 strana získala 12,9 % hlasů) a i její výsledek dokládá celkový odklon islandského elektorátu od středopracovníků stran, protože valnou část pravicových voličů, kteří opustili SF, nedokázala získat středová FSF, ale levicové strany.

Naprostou porážkou skončily volby pro posledního zástupce pravicového tábora. Liberálové ztratili dvě třetiny voličů z roku 2007 a získal pouhých 2,22 % hlasů znamenal, že nejmenší parlamentní strana ztratila po deseti letech parlamentní zastoupení. Ukázalo se, že FF založená jako monotematicky protestní formace zaměřená proti systému státních kvót na rybolov (Kopeček, 20003, s. 129), prosazující v ekonomické oblasti především liberální řešení, neměla ve změněném prostředí šanci uspět. Neúspěchem přitom v minulosti skončila snaha rozšířit ideový profil strany o téma imigrace (po vzoru skandinávských krajně pravicových stran), vedoucí před volbami 2007 ke stranickému rozkolu (srov. Maškarinec, 2007, s. 200–201).

Na rozdíl od voleb 2007, do nichž vstoupil pouze jeden neparlamentní subjekt, kandidátní listiny do voleb 2009 předložily dvě nové formace, vzniklé jako výraz několikaměsíčních protivládních protestů. Již předvolební průzkumy naznačovaly strmý růst podpory BH a předpovídaly, že by po deseti letech mohlo dojít ke vstupu nového subjektu na půdu Altingu (srov. Capacent Gallup, 2009, s. 4). Konečný výsledek BH (7,22 % hlasů a čtyři mandáty) předčil i poslední odhad preferencí a BH nahradilo ve stranickém spektru FF. Druhý z neparlamentních subjektů, Demokratické hnutí (Lýðræðishreyfingin, LH), nedokázal v průběhu kampaně oslovit větší počet příznivců a se ziskem 0,59 % hlasů zůstal hluboko v poli poražených. Z celkového hlediska se počet parlamentních subjektů nezměnil, ale přesuny hlasů mezi stranami dosáhly jedné z nejvyšších úrovní v historii islandských voleb, což demonstruje rekordní ztráta konzervativců mezi volbami, dosahující 12,95 % hlasů.

Teritoriální podpora politických stran

Pokud při analýze sestoupíme na úroveň volebních obvodů, kde primárně probíhá přidělování mandátů, můžeme konstatovat, že z geografického hlediska nepatří Island mezi země, pro něž je typické rovnoměrné rozložení volební podpory. Skutečnost, že volby do Altingu v roce 2009 byly již třetí, poté co došlo na Islandu v roce 2003 ke změně hranic volebních obvodů, současně nabízí možnost sledovat teritoriální rozložení podpory a její stabilitu v nově definovaných hranicích.⁵

⁴V polovině ledna se uskutečnil mimořádný kongres FSF, kde byl novým předsedou strany, po v listopadu odstoupivším Guðni Ágústssonovi, zvolen teprve třiatřicetiletý člen městské rady v Reykjavíku Sigmundur Davíð Gunnlaugsson.

⁵Více k analýze teritoriální podpory islandských stran ve volbách 2007 viz Maškarinec, 2007, s. 202–204.

Tabulka 1: Výsledky voleb do Altingu v letech 2007 a 2009

Strana	2007			2009			Rozdíl 2007–2009		
	Hlasy	% hlasů	Mandáty	Hlasy	% hlasů	Mandáty	Hlasy	% hlasů	Mandáty
S	48 743	26,76	18	55 758	29,79	20	7 015	3,03	2
SF	66 754	36,65	25	44 369	23,7	16	–22 385	–12,95	–9
VG	26 136	14,35	9	40 580	21,68	14	14 444	7,33	5
FSF	21 350	11,72	7	27 699	14,8	9	6 349	3,08	2
BH	–	–	–	13 519	7,22	4	13 519	7,22	4
FF	13 233	7,26	4	4 148	2,22	0	–13 233	–5,04	–4
LH	–	–	–	1 107	0,59	0	1 107	0,59	–
IH	5 953	3,27	0	–	–	–	–	–	–
Celkem	182 169	100	63	187 180	100	63	5 011	–	–

Zdroj: Kosning.is.

Volební propad konzervativců, zaznamenaný na celostátní úrovni, se projevil i na úrovni volebních obvodů. SF ztratila hlasy i mandáty ve všech šesti obvodech, zvítězila pouze v jediném (Norðvesturkjördæmi), zatímco v roce 2007 triumfovala ve všech šesti obvodech, a pouze ve dvou překročila úroveň celostátní podpory; v obvodech Suðvesturkjördæmi (27,64 %) a Suðurkjördæmi (26,23 %). Ztráty konzervativců v jednotlivých obvodech se pohybovaly v rozmezí 6,12–16,05 %, přičemž nejcitelněji se pokles podpory SF promítl na urbanizovaném jihozápadě ostrova a v hlavním městě Reykjavíku. Ve třech zde ležících obvodech strana přišla o nejméně 15 % hlasů a ani v jednom ze zdejších obvodů nedokázala překonat 30% hranici. V minulých volbách to přitom byly právě obvody Suðvesturkjördæmi, Reykjavíkurkjördæmi suður a Reykjavíkurkjördæmi norður (v roce 2007 rovněž Suðurkjördæmi), kde SF překračovala 35% hranici. Konzervativci navíc nedokázali zvítězit ani ve své tradičně baště, obvodu Suðvesturkjördæmi, kde v roce 2007 obdrželi 42,64 % hlasů. Stejně jako ve volbách 2003 a 2009 se potvrdilo, že nejslabší voličskou podporou disponuje SF na severu ostrova. Paradoxně právě obvod Norðvesturkjördæmi byl jediným, kde konzervativci dokázali zvítězit co do počtu hlasů (22,93 %), nicméně po přidělení vyrovnávacího mandátu zvítězilo v tomto obvodu VG. Ve druhém ze severně ležících obvodů Norðausturkjördæmi klesl zisk SF až na 17,46 % hlasů.

Odklonu voličů od SF dokázali pouze částečně využít sociální demokraté. Zatímco při svém prvním vystoupení ve volbách 1999 nedokázalo S zvítězit v žádném z obvodů a vítězství ve dvou obvodech v roce 2003 se ukázalo pouze přechodným, když volby 2007 byly znovu ve znamení dominance SF ve všech obvodech, volební výsledek sociálních demokratů v roce 2009 přinesl straně vítězství ve čtyřech ze šesti obvodů a v součtu poprvé v historii vítězství levicové strany ve volbách, a to i přesto, že se zisk S výrazněji nelišil od roku 2007. Pouze mírný nárůst podpory se odrazil i v počtu mandátů. Sociální demokraté neztratili mandáty v žádném z obvodů, ale k 18 mandátům z roku 2007 dokázali přidat pouze dva, čímž vyrovnali svůj nejlepší výsledek z roku 2003. Z hlediska teritoriální podpory dosáhlo S nárůstu podpory ve všech obvodech (1,21–3,94 %) a na rozdíl od roku 2007 a stejně jako v roce 2003 se straně podařilo ve třech obvodech překročit hranici 30 % hlasů. Na úrovni obvodů lze v případě S nalézt jednoznačný vzorec dokládající výraznou stabilitu územní podpory strany. Nejsilnější podporou sociální demokraté disponují v Reykjavíku a obvodu Suðvesturkjördæmi. Právě zde dokázalo S v letech 2003 a 2009 překonat 30% hranici a i výsledek v roce 2007 vykazoval v těchto obvodech nadprůměrných hodnot a blížil se této úrovni. Naproti tomu průměrných zisků dosáhlo S ve všech trojích volbách v obvodu Suðurkjördæmi a nejslabší výsledky, přibližující se 20% hranici, sociální demokraté pravidelně zaznamenávají v severně ležících obvodech Norðvesturkjördæmi a Norðausturkjördæmi (v roce 2009 v obou 22,73 % hlasů).

K vítězům voleb lze jednoznačně zařadit VG. Navýšení voličské podpory VG o 7,33 % hlasů mělo z teritoriálního hlediska základ na celém území. VG získalo více hlasů ve všech volebních obvodech, nárůst voličské přízně strany se pohyboval mezi 5,85 a 10,13 % a v jeho důsledku dokázala strana navýšit počet mandátů v pěti ze šesti obvodů. Nejlepšího výsledku (29,69 %) a současně nejvyššího nárůstu (10,13 %) dosáhlo VG ve volebním obvodu Norðausturkjördæmi, kde výsledek strany výrazně zastínil zisky v dalších obvodech. Úspěch VG tomto v obvodu lze připsat kandidatuře předsedy strany Sigfússona, tradičně stojícího v čele kandidátky ve svém rodném regionu. Silnou podporou disponuje

VG rovněž ve druhém ze severně ležících obvodů Norðvesturkjördæmi a obou reykjavíckých obvodech. Naproti tomu slabších výsledků dosahuje VG v obvodech Suðvesturkjördæmi a Suðurborgkjördæmi, kde v roce 2009 VG nepřekročilo 20% hranici. Skutečnost, že si VG bezpečně udrželo pozici třetí islandské strany, získané v roce 2007 na úkor FSF, ještě podtrhuje zjištění, že VG dokázalo FSF porazit na severu ostrova, tradiční baště FSF. Příklon islandských voličů k levici se tak projevil nejen v urbanizovaných oblastech na jihozápadě ostrova, ale i v severních agrárnějších oblastech. Vysoké ztráty pravicových voličů, zaznamenané konzervativci a liberály, nedokázala z velké části přetáhnout na svou stranu centristická FSF, ale právě radikálně levicové VG. Výše popsané rozložení volební podpory VG ve volbách 2009 lze identifikovat i ve volbách 2003 a 2007 (při započtení celkově nižších zisků strany) a podobně jako v případě sociálních demokratů i teritoriální rozložení podpory druhé z levicových stran vykazuje výraznou stabilitu.

Volební výsledek druhé ze stran středopracovnického tábora FSF ukázal na částečné obnovení jejího elektorátu. FSF mírně navýšila přízeň voličů ve všech volebních obvodech (0,70–4,37 %), avšak expanzi VG na úkor FSF lze nejlépe ukázat na srovnání výsledků voleb 2003 a 2009. Zatímco podpora VG na úrovni obvodů stoupla o 11,16–15,56 %, FSF navýšila zisky v pouze jediném obvodu (0,85 %) a ve všech dalších ztratila (–1,64 až –7,50 %). FSF se navíc ani vzdáleně nepřiblížila výsledku z roku 2003, kdy zvítězila v obvodu Norðausturkjördæmi se ziskem 32,77 % hlasů, v letech 2007 a 2009 zde obdržela 24,57 %, resp. 25,27 % hlasů. I nadále ovšem FSF dosahuje nejlepších výsledků na severu a jihovýchodě ostrova, kde v roce 2009 překročila, nebo se těsně přiblížila 20% hranici voličské podpory, zatímco na více urbanizovaném jihozápadě a v Reykjavíku se podpora strany, i přes mírný vzestup oproti volbám 2007, pohybuje na 10% hranici. I tento mírný vzestup ale straně pomohl dosáhnout v obou reykjavíckých obvodech na jeden mandát.

Největší porážku přinesly volby nejmenší z parlamentních stran. Liberálové získali na celostátní úrovni 2,22 % hlasů a v jednotlivých obvodech ztratily 3,88–8,31 %. Nejsilnější podporu si FF udržela v obvodu Norðvesturkjördæmi, kde kandidoval předseda strany Kristjánsson (5,28 %) ale právě zde strana ztratila 8,31 % hlasů a tedy i naději na zisk alespoň minimálního parlamentního zastoupení. V dalších obvodech podpořilo liberály pouze minimum voličů, v obvodu Suðurborgkjördæmi 3,11 % a ve zbývajících obvodech nepřekročila FF 2% hranici a po deseti letech byla jako parlamentní strana vystřídána BH.

Zatímco první z nových stran LH získalo ve volbách 0,59 % hlasů a lepších výsledků nedosáhlo v žádném z obvodů, druhý z nově kandidujících subjektů BH obdržel 7,22 % hlasů a i v jeho případě lze identifikovat nerovnoměrné rozložení podpory. BH dosáhlo největších úspěchů v Reykjavíku a obvodu Suðvesturkjördæmi, kde se přiblížilo 10% hranici, zatímco na severu ostrova jeho podpora výrazněji nepřekročila 3 % a naprázdno zde vyšlo BH rovněž při přidělování mandátů.

Z hlediska celkového srovnání voličské podpory jednotlivých stran potvrdily volby 2009 přetrvávající, i když částečně narušenou, důležitost „urbánně-rurální tenze“ (srov. Kopeček, 2003, s. 132).⁶ V případě sociálních demokratů zůstala zachována výrazně vyšší míra podpory, již strana tradičně dosahuje na více urbanizovaném jihozápadě ostrova. Naprosto opačným vzorcem voličské podpory naproti tomu disponuje zástupce druhé strany této tenze FSF, jejíž vznik byl spojen s ochranou zájmů periferie – bojem za obranu zájmů rybářů a malých zemědělců na severu a východu ostrova (Hardarson, 2002, s. 152; Kopeček, 2003, s. 120). I přes následný posun FSF k liberálnější identitě v důsledku oslabení konfliktní linie město–venkov (Kopeček, 2003, s. 132–133) si strana nadále udržuje nejsilnější postavení v těchto oblastech, zatímco na jihozápadě ostrova dosahuje výrazně nižších úspěchů. Stejným vzorcem podpory jaký lze identifikovat u sociálních demokratů disponovala až do voleb 2007 i SF. Propad konzervativců ve volbách 2009 byl ovšem nejvyšší právě na urbanizovaném jihozápadě ostrova, kde strana v minulosti dosahovala nejsilnějších zisků a výrazně přiblížil zisky SF v obou oblastech.

⁶Podle Terranovy (2005, s. 288–289) došlo na Islandu k oslabení významu třídního hlasování na úkor faktorů, jako je rozdělení na urbanizovanější jihozápad ostrova a agrárnější sever a východ ostrova. Podobně Kopeček při analýze problematiky islandských konfliktních linií (cleavages) zdůrazňuje, že na Islandu nikdy nehrála klíčovou roli sociálně-ekonomická pravo-levá osa (srov. Kopeček, 2003, s. 131–133). Podle Hardarsona jsou nicméně pravo-levá ideologická dimenze a třídní hlasování, i přes svůj nižší význam než mají tyto faktory v dalších skandinávských zemích, nejdůležitější pro rozhodování islandských voličů (srov. Hardarson, 2002, s. 111–112).

Naproti tomu VG představuje z hlediska teritoriálního rozložení volební podpory v islandském politickém spektru jistou výjimku, když dosahuje vyšší podpory jak v hlavním městě Reykjavíku tak v méně urbanizovaných oblastech na severu ostrova. Tuto anomálii lze vysvětlit na jedné straně podporou levicových voličů v Reykjavíku a na druhé straně popularitou předsedy VG na severu ostrova ve spojení s vysokým důrazem kladeným VG na oblast životního prostředí, která má odezvu mezi voliči v severních oblastech, odmítajících plány na využití neobydlených a neporušených přírodních území pro rozvoj vysoce energeticky náročných průmyslových sektorů (srov. Maškarinec, 2007, s. 200; Hardarson a Kristinsson, 2008, s. 374). Rozložení podpory BH do velké míry kopíruje vzorec zaznamenaný u sociálních demokratů a znovu potvrzuje, že ani vstup nové strany do systému výrazněji nenarušil přetrvávající důležitost urbánně-rurální tenze pro rozhodování islandských voličů. Navzdory přesunům hlasů mezi jednotlivými stranami zůstal vzorec voličské podpory z let 2003 a 2007 do velké míry zachován i v roce 2009, s jedinou výjimkou představovanou SF, za níž ovšem stál dramatický pokles podpory konzervativců.

Povolební vývoj a formování vlády

Výsledek voleb jednoznačně předurčil směr sestavování nové vlády. Největší spor mezi S a VG od počátku představovala otázka vstupu Islandu do EU. Sociální demokraté požadovali okamžité zahájení přístupových jednání s EU a vypsání referenda o vstupu do EU jako nejdůležitějšího opatření k ochraně islandské ekonomiky, což VG důrazně odmítalo. Složitá jednání o této otázce byla uzavřena 5. května, kdy S a VG prezentovaly uzavření dohody, na jejímž základě bylo konečné rozhodnutí, zda zahájit přístupová jednání s EU, ponecháno na hlasování parlamentu. S a VG 10. května oznámily úspěšné završení koaličních rozhovorů, ve stejný den byla koaliční dohoda předložena prezidentu Grímssonovi a po setkání s prezidentem představily koaliční strany vládní program veřejnosti.⁷

Závěr

Výsledek předčasných voleb do islandského parlamentu přinesl narušení trendu stabilizace islandského systému politických stran, k němuž docházelo, i přes jisté proměny v síle jednotlivých politických stran (srov. Hardarson a Kristinsson, 2001; Hardarson a Kristinsson, 2004; Maškarinec, 2007) od jeho částečné proměny na konci 90. let. Tehdy došlo k integračním pokusům na levici, jež vyústily ve vznik S a VG a do velké míry stabilizovaly levý střed a levici politického spektra rozdělený v 80. a 90. letech do několika vzájemně si konkurujících formací (srov. Kopeček, 2003, s. 127–129). Z hlediska postavení politických stran a jejich role v systému představovala nejdůležitější mezník historická porážka SF zastávající až do voleb 2009 v systému roli dominující strany. Konzervativci zaznamenali nejhorší výsledek od roku 1923, poprvé odešli z voleb poraženi a teprve podruhé poklesla jejich podpora pod 30 %.

Zatímco vznik S v roce 1999 znamenal podle islandských politologů Hardarsona a Kristinssona (2008, s. 373) počátek éry bipolarismu konzervativců a sociálních demokratů, usnadněné erozi elektorátu FSF (do roku 1999 druhé strany v systému), výsledek voleb 2009 a propad SF přinejmenším do dalších voleb narušil toto směřování. SF si i přes výrazné oslabení dokázala udržet alespoň postavení druhé strany v systému, nicméně nárůst podpory VG, které mělo podle předvolebních průzkumů dokonce předstihnout konzervativce, dosáhl takové míry, že narušil tendenci směřování systému k bipolaritě. Bylo to přitom právě VG, kdo nejvíce profitoval z posunu islandského elektorátu doleva a v předvolebních průzkumech dokonce soutěžil o vítězství ve volbách se sociálními demokraty. Transformaci a přeskupení stranického systému vyjadřující posun islandského elektorátu doleva pouze dokonala výměna páté strany systému dříve reprezentované středopravicovou FF za spíše levostředové BH.

Ani odklon voličů od středopravicových stran, pro nějž lze jako nejdůležitější faktor uvést kolaps islandské ekonomiky, za jehož hlavního viníka byla označena od roku 1991 vládnoucí SF jako nosi-

⁷V čele kabinetu stanula Jóhanna Sigurðardóttir, která se na konci března stala novou předsedkyní S. Ve stejné době se konal rovněž kongres SF, kde byl novým předsedou strany zvolen devětatřicetiletý poslanec Bjarni Benediktsson, poté co dosavadní předseda Haarde oznámil, že on sám nebude ze zdravotních důvodů usilovat o znovuzvolení do předsednické funkce.

telka neoliberalních politik, nedokázal ve výraznější míře narušit kontinuitu teritoriálního rozložení volební podpory islandských stran. Výsledek voleb 2009 znovu potvrdil přetrvávající důležitost urbánně-rurální tenze a z ní vycházející mobilizační potenciál jednotlivých stran, s jedinou výjimkou představovanou konzervativci, jejichž výrazný propad se odrazil i v narušení rozložení regionální podpory strany.

Historický úspěch stran levicového spektra islandské politiky, umožňující S a VG poprvé v historii ostrova vytvořit většinový levicový koaliční kabinet, za jehož cíl strany stanovily vybudování skandinávského modelu sociálního státu, na jedné straně nabízí islandské levici potenciál transformace islandské společnosti, ale na druhé straně naplnění tohoto cíle bude velice obtížné vzhledem k ekonomickým problémům země. Výrazný faktor ztěžující spolupráci obou stran představuje otázka přistoupení Islandu k EU, na níž se S a VG nedokázaly sjednotit ani v průběhu koaličních vyjednávání a ponechání tohoto problému bez nalezení jednoznačné shody představuje faktor ohrožující budoucí stabilitu kabinetu.

Z hlediska budoucího vývoje se jako nejdůležitější jeví otázka, zda se v případě SF jedná pouze o dočasný propad voličské přízně, který se straně podaří zvrátit a znovu stanout na pozici dominující formace islandského systému politických stran, nebo dlouhodobější trend směřující k trvalejší restrukturalizaci celého stranického systému, v rámci něhož budou o vítězství ve volbách soupeřit tři strany.

Další otázku vzbuzuje budoucnost BH, jež dokázalo během necelých tří měsíců získat podporu více než sedmi procent voličů. V případě, že by BH neobhájilo v dalších volbách parlamentní zastoupení a v systému zůstaly zastoupeny pouze čtyři strany, mohla by evoluce islandského stranického systému směřovat k proměně logiky dosavadního fungování stranického systému směrem k dvoublokové soutěži mezi pravicí reprezentovanou SF a FSF a na levici stojícími S a VG. Na druhé straně na Islandu nikdy nehrála sociálně-ekonomická pravolevá osa zcela klíčovou roli, islandská koaliční praxe je charakteristická možností uzavírat koalice i mezi ideologicky poměrně vzdálenými formacemi, což spolu s postavením S a FSF blízko středu politického spektra a naopak shodě ideologicky nejvzdálenějších islandských subjektů pravicové SF a radikálně levicového VG v otázce odmítnutí islandského členství v EU, ukazuje, že představa modifikace islandské soutěže na dvoublokovou soutěž pravice vs. levice, představuje pouze jednu, z široké palety možných kombinací, jíž se politika v ostrovním ministátu může v budoucnu ubírat.

Seznam použitých zkratk

- BH Občanské hnutí (Borgarahreyfingin)
- FF Liberální strana (Frjálslyndi flokkurinn)
- FSF Pokroková strana (Framsóknarflokkurinn)
- IH Islandské hnutí – živoucí země (Íslandshreyfingin – lífandi land)
- LH Demokratické hnutí (Lýðræðishreyfingin)
- S Spojenectví (Samfylkingin)
- SF Strana nezávislosti (Sjálfstæðisflokkurinn)
- VG Levicové hnutí – zelená alternativa (Vinstrihreyfingin – grænt framboð)

Seznam použité literatury

- Act Concerning Parliamentary Elections to the Althing*, č. 24, May 16th 2000. [on-line]. Dostupné na <http://eng.domsmalaraduneyti.is/laws-and-regulations/nr/6713>.
- Capacent Gallup (2009): *Fréttatilkynning – fylgi*. 22. apríl 2009. Reykjavík: Capacent [on-line]. Dostupné na <http://www.mbl.is/media/14/1414.pdf>.
- Hagstofa Íslands (2004): *Alþingiskosningar*. 10. maí 2003. Reykjavík: Hagstofa Íslands [on-line]. Dostupné na <http://www.statice.is/lisalib/getfile.aspx?ItemID=971>.
- Hagstofa Íslands (2009): *Landsframleiðslan 2008*. Reykjavík: Hagstofa Íslands [on-line]. Dostupné na <http://www.statice.is/lisalib/getfile.aspx?ItemID=9276>.
- HARDARSON, ÓLAFUR, TH. (2002): The Icelandic Electoral System 1844–1999. In GROFMAN, B., LIJPHART, A. (eds.). *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*. New York: Agathon Press, s. 101–166.
- HARDARSON, Ó. TH., KRISTINSSON, G. H. (2001): The 1999 Parliamentary Election in Iceland. *Electoral Studies*, sv. 20, č. 2, s. 305–339.
- HARDARSON, Ó. TH., KRISTINSSON, G. H. (2004): Iceland. *European Journal of Political Research*, sv. 43, č. 7–8, s. 1024–1029.
- HARDARSON, Ó. TH., KRISTINSSON, G. H. (2008): The parliamentary election in Iceland, May 2007. *Electoral Studies*, sv. 27, č. 2, s. 373–377.
- KOPEČEK, L. (2003): Politika v ministátu: islandský stranický a politický systém ve 20. století. *Politologická revue*, roč. 9, č. 2, s. 116–137.
- Kosning.is. [on-line]. Dostupné na <http://www.kosning.is/>.
- MAŠKARINEC, P. (2007): Parlamentní volby na Islandu – květen 2007. *Evropská volební studia*, roč. 2, č. 2, s. 194–210. [on-line]. Dostupné na http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/004/EVS_02_02.pdf.
- TERRANOVA, F. (2005): Iceland. In SZAJKOWSKI, B. *Political Parties of the World*. London: John Harper Publishing, s. 288–291.

Přílohy

Tabulka 2: Výsledky voleb do Altingu v letech 2003–2009 v jednotlivých volebních obvodech (procento hlasů/mandáty – strany, které získaly parlamentní zastoupení; v závorce je uveden počet vyrovnávacích mandátů získaných danou politickou stranou)

2003										
Volební obvod/Strana	SF		S		VG		FSF		FF	
Norðvesturkjördæmi	29,57	3	23,23	2	10,62	1	21,68	2	14,25	2 (1)
Norðausturkjördæmi	23,53	2	23,35	2	14,13	2 (1)	32,77	4	5,64	0
Suðurkjördæmi	29,19	3	29,67	4 (1)	4,66	0	23,71	2	8,74	1
Suðvesturkjördæmi	38,42	5 (1)	32,75	4	6,24	0	14,91	1	6,75	1 (1)
Reykjavíkurborg suður	38,03	5 (1)	33,3	4 (1)	9,32	1	11,34	1	6,64	0
Reykjavíkurborg norður	35,5	4 (1)	36,27	4	9,79	1	11,62	2 (1)	5,54	0
Celkem	33,68	22 (3)	30,95	20 (2)	8,81	5 (1)	17,73	12 (1)	7,38	4 (2)
2007										
Volební obvod/Strana	SF		S		VG		FSF		FF	
Norðvesturkjördæmi	29,05	3	21,19	2	15,95	1	18,79	1	13,59	2 (1)
Norðausturkjördæmi	27,99	3	20,77	2	19,56	2	24,57	3 (1)	5,91	0
Suðurkjördæmi	35,97	4	26,76	2	9,85	1	18,72	2	6,99	1 (1)
Suðvesturkjördæmi	42,64	6 (1)	28,37	4 (1)	11,55	1	7,18	1	6,74	0
Reykjavíkurborg suður	39,23	5	29	3	14,35	2 (1)	5,9	0	6,76	1 (1)
Reykjavíkurborg norður	36,41	4	29,24	5 (2)	16,92	2	6,24	0	6,32	0
Celkem	36,65	25 (1)	26,76	18 (3)	14,35	9 (1)	11,72	7 (1)	7,26	4 (3)
2009										
Volební obvod/Strana	SF		S		VG		FSF		BH	
Norðvesturkjördæmi	22,93	2	22,73	2	22,82	3 (1)	22,53	2	3,33	0
Norðausturkjördæmi	17,46	2	22,73	3 (1)	29,69	3	25,27	2	2,95	0
Suðurkjördæmi	26,23	3	27,97	3	17,11	1	19,99	2	5,12	1 (1)
Suðvesturkjördæmi	27,64	4 (1)	32,17	4 (1)	17,4	2	11,55	1	9,09	1
Reykjavíkurborg suður	23,18	3 (1)	32,94	4 (1)	22,89	2	9,7	1	8,68	1
Reykjavíkurborg norður	21,38	2	32,94	4 (1)	24,01	3 (1)	9,61	1	9,56	1
Celkem	23,7	16 (2)	29,79	20 (4)	21,68	14 (2)	14,8	9 (0)	7,22	(4) 1

Zdroj: Kosning.is.

Krajské volby 2008 (recenze/review)

Zbyněk Klíč (klic@cevro.cz)

EIBL, O., HAVLÍK, V., KYLOUŠEK, J., PINK, M. (2009): *Krajské volby 2008*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Český politologický trh obohatila v letošním roce další ze série publikací věnující se analýze krajských voleb v České republice. Po vydavatelském počínu Mrklase v roce 2001 (viz Mrklas, 2001), resp. sborníku prací redigovaných Stanislavem Balíkem a Jakubem Kylouškem o čtyři roky později (viz Balík a Kyloušek, 2005) vytvořili třetí díl pokračování opět politologové brněnské proveniencce.

Kniha Krajské volby 2008 je rozdělena do šesti částí, které jsou sestaveny chronologicky od zkoumání charakteru voleb jako druhořadých, přes analýzu kandidátních listin, rozbor volební kampaně a výsledků, po analýzu rozložení podpory a sestavování krajských vlád. Pro každou z těchto částí je využito relevantních a obvykle využívaných teoretických konceptů – při zařazení krajských voleb do rámce volebních soutěží Reifovo a Schmittovo rozlišení prvořadých a druhořadých voleb, při analýze prostorového rozvržení podpory Pearsonův korelační koeficient či americký a evropský přístup k teorii koalic. Pro analýzu výsledků voleb pak autoři používají nové přístupy – index úspěšnosti, index voličské stability a index volební stability. Je otázka, do jaké míry lze tyto koncepty využít například při analýze prostorového rozložení hlasů, kde by bylo vhodnější doplnit je ještě klasickým vymezením území volební podpory, při rozboru samotných volebních výsledků však mají nezanedbatelný potenciál.

V první části autoři docházejí k závěru, že krajské volby v České republice lze zařadit do konceptu druhořadých voleb, což dokládají aplikací Schmittových a Reifových podmínek na české realie. Rozbor je přehledný a výstižný a konečný závěr relevantní.

Velmi přínosná pro čtenáře je druhá kapitola, analyzující složení kandidátních listin. Zvláště pak lze vyzdvihnout části zkoumající regionální strukturu kandidátních listin a míru územní koncentrace, které vnášejí novou dimenzi nejen do politické vědy, kdy poukazují na další charakteristiky politických stran, ale také pro politické praktiky, neboť nepřímo upozorňují na silná/slabá místa jednotlivých politických stran.

Trochu škoda je, že editoři nedali více prostoru části věnující se politickému marketingu. Tato část volebního soupeření hraje mezi politickými stranami stále důležitější roli a zvláště krajské volby v roce 2008 byly z mnoha důvodů výjimečné, jak ostatně autor této pasáže zmiňuje. Proto by této kapitole jistě slušela obrazová příloha, případně i teoretické podložení výzkumu, který by v budoucnu mohl sloužit jako modelový příklad úspěšné kampaně.

Jak již bylo zmíněno, sborník přišel s novým přístupem při analýze volebních výsledků, a to využitím indexu úspěšnosti politických stran jako srovnání výsledků zkoumaných voleb s předchozím kláním jakéhokoliv typu (zřejmě za podmínky stejného či podobného volebního systému), indexu volební stability, srovnávající výsledky posledních dvou voleb stejného tělesa a nakonec indexu volební účasti, který porovnává volební účast zkoumaných voleb a nejbližšího předchozího klání. Index je konstruován jednoduše a přináší podněty opět zejména pro politické strategy, kdy srozumitelně ukazuje, jakým vývojem prochází voličská základna konkrétní strany. Má tak spíše dynamický než statický potenciál, který by ukazoval na dlouhodobé tendence. To ale vůbec není na škodu.

Druhou nejdelší kapitolu představuje analýza prostorového rozložení volební podpory. Autor v ní využívá Pearsonova korelačního koeficientu a variačního koeficientu, tedy obvyklé přístupy pro výzkum prostorové dimenze voleb. Co lze kapitole trochu vyčistit, ale co zřejmě bylo zapříčiněno omeze-

ným rozsahem publikace, je omezení obrazové části pouze na využití nově definovaných indexů úspěšnosti a volební stability bez využití klasického konceptu území volební podpory, který vyjadřuje onu statickou část analýzy, ve volební geografii však relativně důležitou. Bylo-li však cílem publikace pouze zachycení změn podpory od posledních krajských voleb, je zmíněný postup obhajitelný.

Závěrečná část knihy je věnována povolebnímu dění na úrovni jednotlivých krajů, konkrétně procesu skládání krajských vlád. Autor pro analýzu využívá základních typů povolebních koalic a uspořádává je podle míry ideové (ne)spřízněnosti, aby tak zjistil, zda-li české politické strany na krajské úrovni budou využívat spíše office-seeking nebo policy-seeking strategie. Jeho závěrem je, že častější variantou jsou ideově spřízněnou koalici, nicméně upozorňuje na několik překážek, které samotnou metodu posuzování koalic podle ideové spřízněnosti zpochybňují – zejména to je otázka přenesení celostátních pravolevých dělítek na krajskou úroveň, kde je přístup k řešení problémů odlišný, a pak na vnitřní problém použité typologie, která teoreticky umožňuje i ideově spřízněnou koalici ODS-ČSSD, ačkoliv tyto strany jsou reálně na opačných stranách politického spektra. To však, jak autor na druhou stranu upozorňuje, otevírá prostor pro další výzkum, což je na druhou stranu důležitý aspekt každé odborné práce.

Celkově lze práci zhodnotit jak kvalitní a přínosnou pro další výzkum voleb a politických stran na regionální úrovni. Podnětné je především využití nových indexů voličského chování, u nichž bude zajímavé sledovat, zda-li najde širší uplatnění v politologickém výzkumu. Kladně lze hodnotit i využití tradičních konceptů a jejich minimální modifikace, čímž činí závěry ověřitelné a srovnatelné s obdobnými výzkumy. Práce působí kompaktním dojmem a je psána jazykem srozumitelným i pro běžného čtenáře. Pro něj je však škoda, že se nedočkal bohatší obrazové analýzy volební kampaně, jejíž výzkum bude hrát v politické vědě i praxi stále důležitější roli, zvláště v České republice, kde je tato oblast politiky ještě relativně v plenkách. Odborné zaměření autorů a zájem, který o politický marketing neustále roste, však dávají naději, že se podobné analýzy brzy dočkáme.

Odkazy

MRKLAS, L. (2001): *Krajské volby 2000 – Fakta, názory, komentáře*. Praha: CEVRO.

BALÍK, S., KYLOUŠEK, J. (eds.) (2005): *Krajské volby v České republice 2004*. Brno: IIPS.